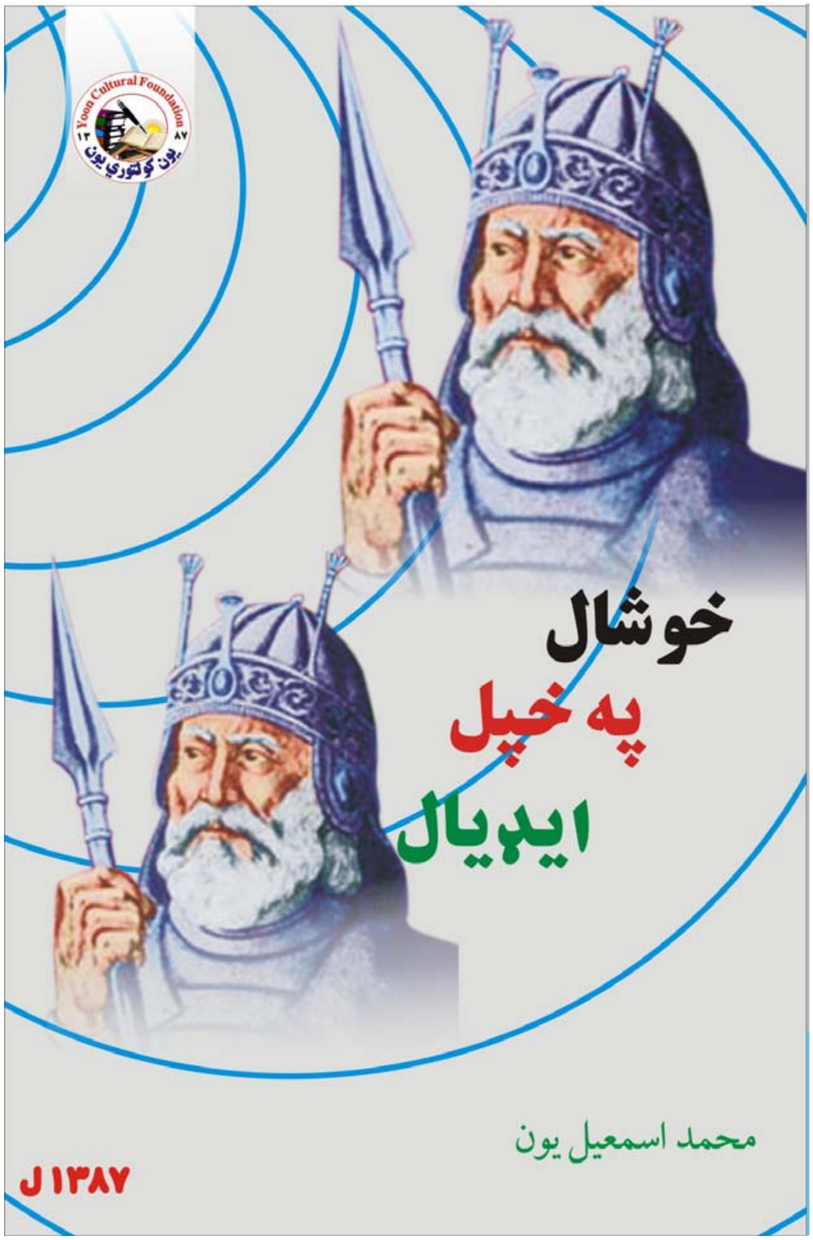

Download from:aghalibrary

خوشال په خپل ایډیال

(د ماسټرۍ دورې لیکنې)

محمد اسمعیل یون

۱۳۸۷ل کال

Download from:aghalibrary

بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه

کتاب نوم:	خوشال په خپل ایډیال
لیکوال:	محمد اسمعیل یون
خپرندوی:	یون کلتوري یون
چاپکال:	۱۳۸۷ل
چاپشمېر:	۱۰۰۰ټوکه
د لیـــکـــوال	
پرلـه پسـې نومره:	(۳۲)
د خــپـرنــدوی	
پرله پسـې نومره:	(۳۲)
کـــــمپوزر:	ضیاالرحمن ضیا

Download from:aghalibrary

نیولیک

مخ	سرلیک	ګڼه
الف	پر دې اثر څو خبرې	۱
۱	د ماسترۍ دورې دا لیکنې	۲
۲	د خوشال یو تصوفي شعر	۲
۱۳	تاریخچه سبکهای اشعار پشتو	۳
۴۲	د تذکرة الاولیا ځانګړتیا او لرغونیتا	۴
۵۳	د شیخ میانور او خوشال ترمنځ دیني...	۵
۲۵	ښه حاکم او د ښه حاکم په هیله	۲
۷۱	پښتو لرغونو ادبیاتو کې شعري فورمونه	۷
۸۸	د استاد روهي له نظره د خوشال...	۸
۹۲	شاهنامه احمدشاه ابدالي	۹
۱۱۲	په لغمان کې د شولو کر	۱۰
۱۲۹	پټه خزانه تر عظیم الشان قرآن وروسته	۱۱
۱۴۹	د ځانځاني ښامار سفر	۱۲
۱۲۷	د خوشال د قصایدو روح	۱۳
۱۸۷	د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه	۱۴

Download from:aghalibrary

پر دې اثر څو خبرې

زموږ په ځوانو فرهنګیانو او د کابل پوهنتون په استادانو کې ښاغلی یون داسې ځوان دی، چې فرهنګ ته خدمت یې خپل اصلي کار بللی دی. دی لا د پوهنتون محصل و چې پر شاعرۍ سربېره یې لیکنې کولې، کتابونه یې چاپول او په فرهنګي چارو کې یې برخه درلوده. زمانبه یاد دي چې کله په ۱۳۶۹هـ ش کال په کابل کې د یو شمېر خواخوږو فرهنګیانو له خوا د خوشال فرهنګي ټولنه جوړه شوه، ښاغلی یون د خپل استعداد او همت په وجه د خوشال فرهنګي ټولنې د رهبري هئیت کې د یوه ځوان غړي په توګه خپل موقف تثبیت کړ.

ښاغلي یون ډېر کتابونه او ډېرې مقالې لیکلې دي، د ځینو خپرونو چلوونکی پاتې شوی دی، لنډه دا چې د خپل عمر زیاته برخه یې د فرهنګ خدمت کړی دی. دده ډېر ښه عادت دی چې خپلې لیکنې په خپل لاس چاپوي او خپلو خلکو ته یې وړاندې کوي، ستاسو په لاسو کې دا کتاب د ښاغلي یون د ماسترۍ په دورې پورې مربوطې هغه مقالې دي، چې یې د بېلابېلو مضامینو د کورني کار په توګه یې تهیه کړې دي.

ده اوس دا مقالې راټولې کړې او د دې کتاب له لارې یې خپلو هېوادوالو ته وړاندې کوي. ښاغلی یون دې خیر یوسي چې دا مقالې یې ساتلې دي، که نه وي د کورني کار لپاره لیکلې مقالې څوک نه

Download from:aghalibrary

ساتي، یا دا چې په لیکلو یې محضې وار تېر کړی وي او کله هم دا وړ لیکنې د مربوطه مضمون له استاد سره پاتېږي.

ښاغلی یون، لکه خپلې نورې مقالې پر دې مقالو هم زیار ایستلی دی او د مجموعې په توګه یې د چاپ لپاره بیا کتلي دي او دا دی اوس چاپېږي، چې زموږ نور فرهنګیان او فرهنګي کړی ترې استفاده وکړي.

زه ښاغلي یون ته د دې مجموعې د تهیې او چاپ مبارکي وایم او فرهنګ ته د خدمت په لاره کې یې زیات بری غواړم.

په درناوي
سرمحقق زلمی هېوادمل

Download from:aghalibrary

سریزه:

د ماسټرۍ دورې دا لیکنې

تر یوه اوږد ځنډ وروسته پر (۱۳۸۵) لمریز کال د نباغلي سرمحقق زلمي هېوادمل، استاد مکمل الکوزي او یو شمېر نورو خواخوږو استادانو په هلو ځلو په کابل پوهنتون ژبو او ادبیاتو پوهنځي پښتو اودري څانګو کې یو ځل بیا د ماسټرۍ کورسونه پیل شول. د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي او د یو شمېر نورو همسلکو پوهنځیو ځینو فارغانو په دې پروګرام کې ځانونه شامل کړل. موږ د ماسټرۍ ددې دورې لومړي فارغان وو، دوه کاله مو په منظم ډول د ماسټرۍ دوره تعقیب کړه او تر ځلورو سمسټرونو منظم تدریس وروسته دا پړاو سرته ورسېد او شپږ میاشتې موده نوره د تېزس لیکلو لپاره ځانګړې شوه، په مجموعي ډول دې دورې دوه نیم کاله دوام وکړ. دماسټرۍ دورې د تدریس په بهیر کې قدرمنو استادانو پر تدریس سر بېره د بېلابېلو ادبي موضوعګانو د څېړنې دندې هم را وسپارلې، چې ځینې یې د لنډو ارزونو، ځینو یې د څېړنیزو او ځینو نورو یې د تحلیلي لیکنو غوښتنه کوله. ما هم په دې بهیر کې د بېلابېلو راسپارل شویو موضوعګانو په هکله لیکنې وکړې او اړوند

Download from:aghalibrary

استاد ته مې د کتنې لپاره وروسپارلې ، په دې بهير کې ځينې ليکنې داسې وې، چې په لاس ليکل شوې وې، يوازې يوه کاپي وه، چې هغه اړوند استاد ته سپارل کېدله، په دې ترڅ کې يو څو داسې ليکنې وې چې کاپي کولو ته يې وخت پيدا نه شو ، خو ځينې ليکنې چې په کمپيوټر ليکل شوې وې، يوه کاپي ترې استاد ته ورکړل شوه او اصل متن يې هم خوندي پاتې شو ، سره له دې چې استادانو تر کتنې وروسته موږ ته بېرته خپلې ليکنې راکولې، خو په دې بهير کې ځينې ليکنې بېرته زموږ له لاسه وتي او ورکې شوي دي. په دې شپو ورځو کې چې زه د خپلو تېرو کارونو پر اوډون او بيا کتنه بوخت يم، نو د ماسټرۍ دورې پر ليکنو مې هم سترګې ولګېدې.هغه ليکنې چې په کمپيوټر کې خوندي وې او ځينې يې په رسنيو کې هم چاپ شوې وې، هغه مې بيا له سره وکتلې او منظمې مې کړې، خو په دې ترڅ کې پنځه شپږ عنوانه داسې ليکنې وې، چې ما دماسټرۍ دورې په بهير کې پر بېلابېلو مسايلو ليکلې وې، خو د هغو په تر لاسه کولو بريالی نه شوم، سره له دې چې ما دخپلو ليکنو د خونديتوب لپاره له پخوا نه پلان درلود ، خو دا ليکنې چې مې هر څومره په خپل کتابتون کې ولټولې پيدا مې نه کړې، سره له دې چې د دې ليکنو د ځينو کاپۍ مې خوندي کړې هم وې،لکه ليک د خوشال له نظره، د

Download from:aghalibrary

پښتو گرامر په اړه يوه ليکنه، د استاد الفت د يوه هنري نثر ارزونه او ځينې نورې ليکنې. له دې پورته خبرو څخه مې هدف دا و، زموږ ځوان ليکوال بايد هڅه وکړي، چې تر دې وروسته د خپلو علمي، څېړنيزو او نورو هغو ليکنو چې پر بيا چاپ او خونديتوب ارزي، ضرور د هغو يوه يوه يا دوه کاپۍ له ځان سره خوندي کړي او که په رسنيو کې چاپ شوي هم وي، بايد چاپي او ناچاپي يوه يادوه کاپۍ ولري، کله که دی او يا هم نور څوک وغواړي دده د بېلابېلو ليکنو ټولګه يا ټولګې چاپ کړي، نو له ستونزو او کړاوونو سره به مخامخ نه شي. عمر ډېر لنډ ، تنګ او مصروف دی، زموږ راتلونکی نسل به تر موږ څو ځله زيات بوخت وي او وخت به هغوی ته رښتيا هم د سرو زرو ارزښت ولري، نو که زموږ هر ليکوال خپله ټوله پانګه خوندي نه کړي، نو له راتلونکي پښت څخه دې هم دا هيله نه کوي او نه دې راتلونکي پښت، د ماضي پر کارونو مصروفوي. پښتنو ته بلا ډېر کار پروت دی، که زموږ راتلونکی نسل پر ماضي مصروف شي، نو د هغوی خپل کارونه به څوک سرته ورسوي؟ زه د يوه شعوري افغان په توګه نه غواړم د خپل کړي کار بار راتلونکي نسل ته پرېږدم، څه مې

کړي؟ ښه دي که خراب؟ نيمګړي دي که پوره؟ کره دي او که

Download from:aghalibrary

ناکره؟ خپله یې باید راټول کړم او د خپل کار ثمر په خپله راتلونکې پښت ته وړاندې کړم، که زما د کار او نظر له یوې برخې هم زما خپل هېواد او هېوادوالو ته ګټه ورسي، نو دا به زما لپاره د ژوند په پاتې ورځو شپو کې د روحي ارامۍ سبب شي او که تر ژوندانه وروسته راته د خپل ملت افراد د دعا لاسونه پورته کړي، نو لوی څښتن به مې پر ګناهونو پرده وغوړوي او د ابدي نېکمرغۍ لاره به راته پرانیزي. د الیکنې زما د ماسترۍ دورې د هغو لیکنو یوه ټولګه ده، چې د تدریس پر مهال د کورنیو دندو په توګه مونږ ته استادانو راسپارلې وې. پوره باور دی چې که د ماسترۍ دا دوره نه وای او یا هم د استادانو د زیار، زحمت او سپارښتنو او غوښتنو ټینګار نه وای، نو پوره یقین دی چې نه به دا لیکنې وې او نه به دا ټولګه. نو دلته ضروري ګڼم چې له قدرمنو استادانو: سرمحقق زلمي هېوادمل، پوهاند ډاکټر زېورالدین زېور، پوهنواله ډاکټره زرغونه زیور رښتین، استاد حبیب الله حاج پښتونزوی، قدرمن استاد اورمړ، استاد سعدالدین شپون، استاد اڅک، استاد اسدالله غضنفر، هندي استاد شاستری محمد حنیف او نورو هغو قدرمنو استادانو چې په مستقیم او نامستقم ډول یې زه د دې لیکنو د لیکنې جوګه کړی یم، مننه وکړم او کور ودانی ورته ووایم. د ماسترۍ دورې له نورو

Download from:aghalibrary

فارغانو شخه مې هم د مننې ترڅنګ دا هيله ده چې د خپلې دې دورې ليکنې سره منظمې او خوندي کړي، په دې ډول به مو د پښتو ادب د خدمت په لار کې يو ګام پورته کړی وي.

دا اثر مې ځکه د ((خوشال په خپل ايډيال)) په نامه ونوموه چې اکثره ليکنې په کې د خوشال بابا په باب دي، بل کوم معيارونه چې بابا د خپل يو ايډيال شخص (سړي) لپاره ټاکلي، تر ډېره بريده دی په خپله پر همغو معيارونو برابر او پوره دی، يانې د خوشال ايډيال خپله خوشال دی او کېدی شي محمد ګل خان مومند او ځينې نور پښتانه مشران هم د خوشال د ايډيال شخص معيارونه پوره کړي.

خپلې ملي ژبې، ملي ادب او خپل ملت ته د ډېرو خدمتونو په هيله

په درنښت

محمد اسمعيل يون

ارګ، د جمهوري رياست ودانۍ، کابل- افغانستان

۱۳۸۷ل کال د مرغومي ۱۲مه نېټه

Download from:aghalibrary

د خوشال یو تصوفي شعر

خوشال بابا یو اړخیز شخصیت دی، خو د خوشال څو اړخیز شخصیت لا په هر اړخیز ډول څېړل شوی او شنل شوی نه دی. تراوسه پورې د بېلابېلو کورنیو او بهرنیو خوشال پېژندونکو له خوا د خوشال په باب په لسګونو مستقل او په زرګونو عنوانه متفرقه لیکنې چاپ شوي دي، خو بیا هم د خوشال شخصیت نورې څېړنې او شننې ته اړتیا لري. خوشال یو شاعر و، لیکوال و، تاریخپوه او تبر پوه و، طبیب او رنځپوه و، جګړن او تورزن و، فلسفي و، ښکاري و، اروا پوه و، سیاستوال او سیاستپوه و او د کامل مومند په اصطلاح "لنډه دا چې څه نه و چې دی نه و" یانې هر څه و، خو تراوسه پورې لا د خوشال د شخصیت ډېر اړخونه ناڅېړلي او ناشنلي پاتې دي. د خوشال د شخصیت له دې ناڅېړلو اړخونو څخه یو هم د خوشال د شخصیت (تصوفي) اړخ دی. که څه هم یو شمېر پخو لیکوالو لکه دوست محمد خان کامل مومند، سید رسول رسا، امیر حمزه شینواري، سرمحقق زلمي هېوادمل او محمد آصف صمیم د خوشال د شخصیت دې اړخ ته هم نغوتې او اشارې کړې، خو لکه څنګه چې د خوشال د شخصیت د رزم او بزم خوا څېړل شوې، دا خوا هغومره نه ده څېړل شوې. حمزه بابا د خوشال

بابا د یوه تصوفي شعر پر یوه بیت: ((په هر څه کې ننداره د هغه مخ کړم ــ چې له ډېرې پېدایۍ ناپدید شو)) ، یوه ځانګړې رساله لیکلې ده او دا شعر یې د وحدة الوجود او وحدة الشهود د فلسفې په رڼا کې څېړلی دی. خوشال بابا او حمزه بابا په تصوف کې د یوې ځانګړې طریقې خاوندان وو ، نو ځکه خو حمزه بابا ته د خوشال دې شعر د مانا له پلوه ډېر ارزښت درلود ، نو ځکه یې دا بیت په هر اړخیز ډول څېړلی دی. تصوف او عرفان په حقیقت کې د خوشال د شاعرۍ یوه ځانګړې او اساسي برخه ده، چې د هغې د بېلابېلو خواوو له څېړنې او شننې څخه موږ ته یو متقي، زاهد ، پرهېزګار او صوفي خوشال راڅرګندېږي. د خوشال زیاتره تصوفي او عرفاني افکار د هغه رباعیاتو او څلوریزو کې خوندي شوي او بیا دې عرفاني رڼا غزلو ، قصیدو او د خوشال نورو شعرونو ته هم لاره کړې ده. د خوشال په نږدې (زرو غزلو) کې داسې غزلې هم شته، چې ټولې تصوفي او عرفاني رنګ لري او داسې غزلې هم شته، چې یو یا څو بیتونه یې تصوفي رنګ او خوند لري او نور بیتونه یې د ژوندانه نورو خواو ته وقف شوي دي. همدا عملیه پر ځینو قصیدو او د شعر پر نورو فورمونو هم تطبیقېږي. د غزل یوه ځانګړنه همدا ده، چې د یو ټولیز او کلي ارتباط د ساتنې او پالنې ترڅنګ یې هر بیت یوه خپلواکه مانا هم لري. د خوشال بابا اکثره غزلې له

همدې امتياز څخه پوره برخمنې دي. که څوک غواړي د خوشال بابا د تصوفي او عرفاني افکارو څېړنه وکړي، نو يوه کتاب نه، بلکې د کتابونو ليکنې ته اړتيا ده او که څوک غواړي د خوشال له کلياتو څخه د هغه د تصوفي افکارو پر بنسټ د هغه شعرونه رابېل کړي، نو بيا به هم پام وړ شعرونه شي او که بيا يوازې د خوشال دې تصوفي افکارو ته ښه ځير شي، نو داسې فکر به وکړي، چې خوشال ګني له تصوف پرته هډو بل کار نه دی کړی. دغسې که موږ د خوشال د شخصيت هر اړخ مطالعه کوو، نو له يوه بېل او ځانګړي خوشال سره به مخامخ شو. دلته به د خوشال د تصوفي افکارو د ځلا په خاطر د خوشال هغه غزل راوړو، چې دده کليات پرې پيلېږي او پوره تصوفي اوعرفاني مانا او رنګ لري:

صورتګر چې ښه صورت په دېوال ساز کا
کل عالم يې په صفت زبان دراز کا
د هغه نقاش په صنع نظر نه کا
چې له څه شاخکي نه دا نقش و طراز کا
سترګې، وروځې، پوزه نور کېږدي په مخ کې
غابن و شونډې، ژبه، خوله سره پر داز کا
يو سر بل سر په سر جوړ کا دوه غوږونه
چې په دواړو اورېدنه د اواز کا

بند په بند د لاسو ګوتې وبله کېږدي
سر تر پایه درست صورت سره یو راز کا
که څوک زر کتابه وکښي له دې بابه
که په کښل شي زر به نور پسې اغاز کا
هر و ېښته چې په صورت باندې لیده شي
که پرې ځیر شي د شناخت ور به درته واز کا
خاص بنده د خدای هغه ګڼه خوشاله!
چې د ځان په معرفت یې سرفراز کا.

بابا ددې غزل په لومړي بیت کې د لوی خالق د قدرت علایمو ته اشاره کوي او وایي یو عادي انځورګر یا رسام، چې یوه تابلو یا انځور رسم کړي او هغه بیا چېرته په کوم دېوال یا نندارتون کې کېږدي او خلک یې ننداري ته راشي، نو ټول یې توصیف او ستاینه کوي. د رسام یو ښکلی انځور په ډېرو لفظي ستاینو او مالي قیمت ارزوي، نو کله چې د یو عادي انځور خالق یا انځورګر په دومره ستاینو او قیمت ارزي، هغه لوی ذات چې ددې انځور، د انځورګر خالق او انځورګر دی، هغه به په څومره ستاینو او نمانځنو وارزي؟ خوشال بابا وایي: خلک د هغه

صانع، صفت او تخليق ته متوجه نه دي، چې له يوه څاڅکي څخه يې په څه نقش او طراز باندې انسان يا همدا انځورګر، چې يو عادي انځور يې جوړ کړی، تخليق کړی دی. انځورګر له بېلابېلو رنګونو او نورو توکو څخه په ډېر زحمت او دقت ګټه پورته کوي او تر يوه کړاو وروسته يو انځور جوړوي، خو لوی څښتن تعالی په خپل حکمت له يوه څاڅکي څخه داسې يو انځور يا انځورګر جوړوي، چې هغه بيا د نورو انځورونو د جوړونې وړتيا لري. په داسې حال کې چې د عادي انځورګر، انځور د بل انځور د جوړونې قابليت نه لري او يو جامد موجود ګڼل کېږي، خو د لوی خدای(ج) ذات د انځور جوړونې قابليت بيا دا دی، چې په همدې يوه څاڅکي، خپل انځور ته سترګې، وروځې، پوزه، غاښ، شونډې، ژبه، خوله او نور سره پرداز کړي، چې په دې سره خپل انځور د خبرو، ليدو او ګرېدا وړ کړي، غوږونه ورته کېږدي، چې د اورېدو وړتيا پيدا کړي، لاسونه او پښې ورته ورکړي، چې د تحرک او کار قابليت پيدا کړي. لنډه دا چې په دې يوه څاڅکي د خپل انځور ټوله ښکلا او ضرورتونه پوره کړي. خوشال بابا وايي: که د لوی خالق د دې انځور يا مخلوق د ښکلا او جوړښت په باب هر څومره بحث او خبرې اترې وشي، کتاب او کتابونه وليکل شي او ان په زرګونو کتابونه، نو بيا به هم په دې انځور کې د لوی خدای(ج) د قدرت د

ټولو عجايبو تفصيل ورنه کړای شو. خوشال بابا د خدای(ج) ددې انځور يوازې يوه وښته ته اشاره کوي او وايي: که يوازې پر همدې يوه وښته تحقيق او پلټنه وشي، نو د خپل رب پېژندنې ور به درته ببرته کړي. د انسان په وجود کې د وښتو د شتوالي پر ضرورت او اهميت عادي وګړي نه پوهېږي، خو کله چې له طبيبانو پوښتنه وشي، نو بيا به سړی پر خپل بدن د وښتانو پر ګټې او ارزښت پوه شي. رنځپوهان يا طبيبان وايي: د انسان پر وجود چې هر څومره وښتان دي، هر وښته يو ځانګړی سوری لري، چې د انسان د بدن دننني او بهرنی دفاعي سستم تنظيموي، ياني د انسان د وجود اړينه هوا بدن ته داخلوي او کله چې پر انسان د ګرمۍ او نورو عواملو له امله فشا راځي او خوله توليدوي، دا خوله د همدې وښتانو له لارې له بدن څخه خارجېږي. په دې ډول وښتان د بدن د تبخير په چارو کې مهم رول ادا کوي. دغه راز د انسان د بويونې په سستم کې وښتان د هوا په پاکولو کې ډېره مرسته کوي. خوشال د يوه صوفي او طبيب په توګه د خدای د پېژندنې لپاره دا يو وښته د ساري په توګه يادوي او که همدا يوه وښته ته هم متوجه شو، نو د خدای د حکمت او قدرت پر رازونو به پوه شو. خوشال بابا هغه انسان نېکمرغه ګڼي، چې خدایج ورته ددې وس او توان ورکړی، چې د لوی خدای(ج) د قدرت په باب فکر وکړي، خو

خوشال د خدای د پېژندنې راز په دې کې ګڼي، چې انسان د خپل ځان په باب فکر وکړي، زه څوک یم، څنګه جوړ شوی یم؟ او چا جوړ کړی یم.؟ خوشال بابا وایي لکه څنګه چې یو (انځور) خپل (انځورګر) لري او پرته له هغه، انځور هډو جوړېدی نه شي، دغسې انسان (مخلوق) هم یو (خالق) لري، چې د هغه له قدرت او حکمت پرته دی اصلاً راتو کېدی نه شي، نو په دې خاطر چې موږ خپل خالق وپېژنو، د خپل ځان په باب باید فکر وکړو او په ځان کې د لوی رب د قدرت او حکمت نښې نښانې کشف کړو. هغه نښې نښانې چې هره یوه یې د یو خاص هدف لپاره ګومارل شوې او مشخصه دنده ترسره کوي، نو کله چې موږ د لوی رب د قدرت په دې رازونو پوه شو، نو بیا چې د یو عادي انځور لپاره د یو عادي انځورګر ستاینه کوو، نو بیا خو لازمه ده، چې شپه او ورځ د هغه حقیقي او اصلي انځورګر (لوی رب) ستاینه وکړو، چې د (انسان) په شان انځور یا صنع یې رامنځته کړی دی او همدغه کسان بیا د خدای(ج) نېکمرغه کسان دي، چې پر همدې تفکر، نمانځنه او ستاینه بوخت وي.

((تاریخچه سبکهای اشعار پشتو))

د تحقیق د اصولو له نظره

((تاریخچه سبکهای اشعار پشتو)) (د پښتو شعرونو د سبکونو تاریخچه) د پوهاند عبدالحی حبیبي یوه تحقیقي او تحلیلي رساله ده، چې د کابل کالنۀ د ۱۳۱۹ل کال په (۱۷۱-۲۲۸) مخونو کې چاپ شوې ده.

زه په خپله دې لیکنه کې، لومړی غواړم، د دې لیکنې ټولې محتویات معرفي کړم او وبه ګورو چې استاد خپله لیکنه پر څو برخو ویشلې او کوم ډول مسایل یې په کې څېړلي دي؟ تر هغه وروسته بیا غواړم پر دې وغږېږم چې د استاد د دې لیکنې ویش د تحقیق د اوسنیو اصولو له مخې څومره ژور دی او د تحقیق کوم اصول پرې اوس د تطبیق وړ دي؟ او یا هم د (۶۷) کلونو پخوانۀ لیکنه د تحقیق له اوسنیو معیارونو سره څومره په تول تللې ده؟ مخکې تر دې چې زه خپلې خبرې وکړم، ښه به وي چې د اصلي لیکنې ټولې ټکي بیان کړم او بیا د هغو په رڼا کې د تحقیق د اوسنیو اصولو فرضیه وړاندې کړم.

استاد حبیبي مخکېګ تر دېګ چېګ خپلېګ اصلي تجزيېګ او تحليل ته راشي، لومړی يېګ د سبک د پيدا ېشګت فلسفه بيان کړېګ او په لنډېز سره يېګ د تاريخ په مختلفو دورو کېګ د شعر د شکلي او مانيز تغير او تحول علتونه بيان کړي او په خپله د سبک تعريف يېګ کړی دی.

استاد په پيل يا سريزه کېګ د خپلېګ دېګ ليکنېګ علت په ګګوته کوي او وايي: "په دېګ مضمون کېګ غواړم د ملي ژبېګ د شعرونو پر سبکونو نظر واچوم او د سبکونو او د بيان د طرز له مخېګ د هغو تل ته ورننوزم، ځګرنګګه چېګ د پښګتو ادبياتو تاريخ لګه ځګرنګګه چېګ لازمه ده تر اوسه پوريېګ نه دی ليکل شوی، ځګګه نو زما دا ځګيګړنه او پلټګنه بشپړه نه ده او شايد نيمګګړتياويېګ به ولري او لوستونکو ته به په کېګ لوړيېګ ژوريېګ ښګکاره شي، لګه ځګنګګه چېګ زما له ليکنېګ ځګځه ښګکاري او تر اوسه په دېګ باب ځګيګړنه نه ده شويېګ او نه ځګه ليکل شوي، ځګګه نو که زما په دېګ ليکنه کېګ ځګه سهويېګ وي، هيله ده پوهان يېګ د حل لاره را په ګګوته کړي..." [1]

استاد حبيبي په خپله دېګ ليکنه کېګ تر پورتنۀ يادونېګ وروسته د پښګتو شعرونو پر سبکونو غږيګږي او د پښګتو

---

[1] کابل کالنۀ، ۱۳۱۹ل کال ۱۲۳ مخ.

شعر دوره بندي کوي. استاد پښتو شاعري پر دريو دورو ويشلې ده: (۱) لرغونې طبقه او د هغو پلويان، (۲) د عروضي شاعرۀ طبقه، (۳) د عوامو د شاعرۀ طبقه. استاد لرغونې دوره له (۴۰۰) هـ څخه تر (۱۰۰۰) هـ کال پورې ټاکلې ده. په خپله ليکنه کې يې د هرې دورې ځانګړتياوې، د هرې طبقې د سبکونو خصوصيتونه په تفصيل سره په ګوته کړي او يو بل سره يې توپيرونه څرګند کړي دي او د ملي اوزانو او د عروضي قاعدې په پيروۀ فورمونه يې تشريح کړي دي. د ساري په توګه د ملي وزنونو په سبک، د شعرونو خصوصيات يې دا ټاکلي چې په دې کې ساده ګي او جذابت وي، د نورو ژبو کلمې په کې نه وي کارول شوې، دعربي او پارسي وزنونو تابع نه وي ، د مضمون او فورم له پلوه اکثره پخوانيو اريايي شعرونو ته ورته دي. د لرغونو شعرونو يو خصوصيت دادی چې مضمون يې مسلسل او مرتب وي، خدای پالنه او دين پالنه په کې زياته ځليږي، په مجموعي أول دا سبک پيچلتيا نه لري او طبيعي مزايا لري او دغه راز ځينې نور خصوصيتونه.

استاد حبيبي په لرغونې دوره او ملي اوزانو پورې تړلي دغه لاندې شاعران معرفي کړي، دهغو د ژوند پر

خگرنککگوالي ییگ رنگا اچولیگ او د هغو هر شعر ییگ په هر اؤخیز أول تحلیل کؤی دی:

۱- د بیتگ نیکه ژوند او د شعر حگانککگؤتیاویگ

۲- دملکیار غرشین ژوند او د شعر حگانککگؤتیاویگ

۳- دتایمني ژوند او د شعر حگانککگؤتیاویگ

۴- دشیخ اسمعیل ژوند او د شعر حگانککگؤتیاویگ

۵- دقطب الدین بختیار ژوند او د شعر حگانککگؤتیاویگ

۶- د اکبر زمینداوري ژوند او د شعر حگانککگؤتیاوي

استاد حبیبي د پورتنیو شاعرانو پر شعرونو تر بحث وروسته پر دیگ مسایلو رنگا اچولیگ چیگ د پخوانیو سبک خگنککگه تغیر شو؟ د هغو عوامل ییگ تشریح کؤي دي. خگنککگه پشگتانه لوستي شاعران له عروضي شاعرة سره اشنا شول؟ او خگنککگه ییگ د هغو له شعري فورمونو خگخه ککگتگه پورته کؤه؟

په دیگ ترخگ کیگ استاد حبیبي پر خیرالبیان غإیگإي او د هغه پر سبک رنگا اچوي، بیا د خیرالبیان پر وؤاندیگ د اخوند درویگزه پر مخزن الاسلام غإیگإي او د هغه سبک تشریح کوي، سربیگره پر دیگ د اخوند درویگزه او پیر روشگان د سبک پیروان معرفي کوي، دهغو پر پیگژند ککگلوة سربیگره د هغو د شعرونو حگانککگؤنیگ هم په ککگوته کوي.

استاد حبیبي په خپله دیگ لیکنه کیگ د پیر روشگان او اخوند درویگزه پیروان په دیگ أول په کگوته کؤي دي:

د پیر روشگان پیروان:

۱- علي محمد مخلص
۲- ملا ارزاني خویشکی
۳- عبدالله
۴- میرزا خان انصاري
۵- واصل

د اخوند درویگزه پیروان:

۱- کریم داد
۲- عبدالسلام
۳- مصطفی محمد
۴- اخوند قاسم

استاد حبیبي د پیر روشگان او اخوند درویگزه پر پیروانو سربیگره د (ملا الف) په نامه هم د یوه شخص او د هغه د سبک یادونه کوي او لیکي چیگ کگنگ شمیگر پلویان بیگ درلودل.

ملا الف د کلات د اتغر په کلي کیگ استوکگنه لرله، چیگ له خپل استوکگنحگي لریگ بیگ خپلو زده کؤو ته دوام

ورکاوه. په زرم هجري کلونو کیګ ییګ ژوند کاوه او د ((بحرالایمان)) په نامه ییګ منظومه رساله لیکلیګ، دده په شعرونو کیګ اسلامي عقاید او نصایح حګلیګدل او د یوه مبلغ په توګګه ییګ دنده اجرا کؤیګ ده. استاد حبیبي دغه لاندیګ کسان د ملا الف د سبک پلویان ګګنګلي دي:

۱- ملا شیر محمد هوتک
۲- شیرمحمد ننګګرهاری
۳- میا فقیرالله جلال آبادی
۴- ملا عبدالرشید
۵- سعادت خان
۶- جان محمد
۷- ملا فرح الدین
۸- محقق کندهاری
۹- ملا زبردست
۱۰- مولوي عبدالحمید کاکؤ
۱۱- صاحب زاده مرادعلي کاموي
۱۲- دوست محمد ختګګ
۱۳- ملا عبدالباقي
۱۴- اخوند کبیر پشاوری

تر ملا الف وروسته استاد حبيبي د خوشال خان پر سبک او مکتب هر اؤخيزه رنگا اچوليگ ده او وايي ((تر زرم هجري کال وروسته د پشگتو ادب او شعر په نؤة کيگ يو مخصوص غورحگنکگ او جنبش وتگوکيگده چيگ دديگ غورحگنکگ لوی لارشگوونکی هماغه دپشگتو يو سردار او اوسپنيز شخص؛ خوشال خان ختگک دی چيگ پشگتو شعر ييگ په خپليگ روشگانه قريحيگ سره لوؤو پوؤيو ته ورساوه او کولای شو هغه ته د پشگتو ادب پلار او لوی استاد ووايو...))[1]

استاد حبيبي د خوشال د شاعرة د بيتونو شميگر تر پنحگوس زرو زيات شگيي او د ده د سبک خصوصيات دا کگنگي چيگ په هر أول فورم کيگ ييگ شاعري کؤيگ ده. په شعر کيگ ييگ ملي ولوليگ شگکاري، پر اجتماعي او تاريخي مسايلو مالا مال ييگ قصيديگ ليکلي، په شعر کيگ ييگ له بديعي صنايعو کار اخيستی، هجوه او تنقيد ييگ په شعرکيگ حگای کؤي، بيگلابيگل فلسفي او اخلاقي مسايل ييگ په شعر کيگ بيان کؤي او له لوؤ تخيل خگخه ييگ په کيگ کار اخيستی دی.

---

[1] کابل کالنة، ١٣١٩ل کال،٢٠٢ مخ.

د خوشال خان د ادبي مکتب پیروان چیګ دده د کورنۍ له غؤو او نورو خګخه عبارت دی، په دیګ أول معرفي کوي:

۱- عبدالقادر خان ختګک
۲- اشرف خان هجري
۳- صدرخان ختګک
۴- سکندر خان ختګک

دا د خوشال خان ختګک زامن او د ده دمکتب پیروان دي، سربیګره پر دیګ د خوشال د سبک نور پیروان په دیګ أول معرفي کوي:

۱- یحیی اخندزاده
۲- خواجه محمد بنګګش
۳- معزالله
۴- عثمان
۵- اودل
۶- اشرف
۷- فاضل
۸- ابراهیم
ګ۹- فضیل
۱۰- حسین
۱۱- مهین

۱۲- عصام
۱۳- ابو القاسم
۱۴- فتح علي
۱۵- عليم

تر خوشال بابا وروسته د رحمان بابا پر ژوند او ادبي سبک رنګا اچوي او تشريح کوي ييګ.

د رحمان بابا په باب وايي چيګ شاعر له روح خګخه الهام اخلي، له مادي کثافاتو حګان لريګ کوي، دده د شاعرۀ د بيان طرز سليس، ساده او روان دی. د عشق په جهان کيګ واقعيت ته ګګوري، روحي عشق او الهام د ژوندانه محور ګګنګي او يقين او ايمان پر خالي عقل لوؤ ګګنګي.

د دديګ مکتب نوميالي پيروان په ديګ أول په ګګوته کوي:

۱- عبدالرحيم هوتک
۲- احمد شاه بابا
۳- اخوند ګګدا
۴- عبدالعظيم
۵- ميانعيم
۶- ملا جمعه
۷- عبدالنبي
۸- شيګر محمد

۹- مطیع الله
۱۰- قاسم علي اپریدی
۱۱- یونس
۱۲- غفور
۱۳- صدیق
۱۴- شهنواز
۱۵- حافظ الپوري

تر رحمان بابا وروسته د پیر محمد کاکړ پر شخصیت او سبک خبرې کوي او وایي چې د پیر محمد کاکړ په شاعرۍ کې اګر نازکه عشقي احساسات څرګند ګڼل کېږي، استعارات او تشبیهات یې طبیعي رنګ لري، الفاظ یې شفاف او څرګند دي. د تصویر او تجسیم لپاره خاص لغات کاروي، د اخلاقي تلقین لپاره هم داسې الفاظ نه کاروي چې د تګ لنیک تر حدودو بهر وي. د دې سبک او مکتب پیروان په دې ډول دي:

۱- شمس الدین کاکړ
۲- ګل محمد
۳- سردار مهردل خان مشرقي

تر دې وروسته حمید مومند معرفي کوي او د هغه د سبک په باب وایي:

((خیالپالنه یا خیال پردازي ددیګ سبک غتګه ځانګړنه ده، اغراق او مبالغه ییګ بل خصوصیت دی، تلازم په کیګ په شګه أول مراعتیګإي، مثل او ممثل، لازم او ملزوم او ناتج او منتج، دغه راز أیګریګ نادریګ تشبه کګانیګ او استعاریګ په کیګ کارول کیګإي.))

ددیګ سبک پیروان په دیګ أول دي:

١- کاظم خان شیدا

٢- محمدی

٣- میرزا حنان

۴- حاجي عبدالله محزون

۵- کاظم خان

۶- کامګګار

٧- ملا محمد اکرم

٨- صمد

تر حمید وروسته د قلندر سبک راپیګڅني. قلندر (١١٠٠هـ) په حدودو کیګ په پیګشګور کیګ اوسیګده، په تګبر اپریدی و، استاد حبیبي ییګ د ژوند په هکله وایي:

((قلندر د میرا په نامه یو مرشد درلود چیګ له هغه سره ییګ مینه د جنون تر حده رسیګدلیګ وه، دده عشق اوإدیګإي او أیګر سوزنده مراحل وهي، قلندر هر وخت په

سوات کیگ د میرا د دیدن لپاره د یویگ تپیگ پر سر منتظر پاتیگ کیگإي او په پای کیگ په أیگر حسرت، نهیلة او ناکامة سره مري او په همغیگ تپیگ کیگ خاورو ته سپارل کیگإي، کله چیگ ییگ میرا خاورو ته ورحگي، او شگکیگ تویوي، دمینیگ او عشق جذابیت دی هم راکاإي او مري او دقلندر ترخگنکگ خاوروته سپارل کیگإي.))[1]

د استاد حبیبي په نظر، سره له دیگ چیگ قلندر د حمید د سبک تابع دی، خو د هغه د سوزنده عشق له کبله په خپله د یو سبک د رامنحگته کیگدو سبب شوی، چیگ دعشق همدا سوز او زخمي احساسات ییگ په شعرونو کیگ شگکاري، ده په پشگتو کیگ یو مخصوص بحر رامنحگته کؤی چیگ ملي وزن لري. په پشگتو کیگ ملا حسن اسحق زی او ملا صالح محمد داوی پر دیگ بریالي شوي چیگ د قلندر د سبک په خگیگر شاعري وکؤي.

د حماسیونو سبک:

استاد حبیبي هغه شاعران چیگ حماسي شعرونه ییگ ویلي، خو په مشخص أول د کوم مشهور شاعر د سبک تابع نه

[1] کابل کالنة، ۱۳۱۹، ۲۱۷مخ

دي، هغـه ييـگ د حماسـيونو تـر عنـوان لانـديگ پـه جلاکتـه کگـورة کيـگ راوؤي، پـه ديـگ شـاعرانو کيـگ دغـه شـاعران شامل دي:

۱- برهانخان
۲- مسعود کگل ياسيني
۳- نورالدين
۴- زاهدخان ابراهيمزی
۵- عزيزخان رنگاخيگل
۶- سپينه
۷- ملاله

د داستان ويونکو سبک:

د پشـگتو ادبيـاتو پـه لرغونيـگ او منحگنـة دوره کيـگ يـو شميگر داسيگ شاعران شته، چيگ حگينيگ کيسيگ ييگ پـه نظـم را اؤولـي يـا داسـتاني کـؤي دي، اسـتاد حبيبـي دوی د داسـتان ويونکـو د سـبک تـر نامـه لانـديگ مطالعـه کـؤي او دهغـوی ژونـد ييـگ تشـريح کـؤی دی. دغـه لانـدې شـاعران يـا ناظمان په ديگ ألـه کيگ شامل دي:

۱- بای خان
۲- مياعمر خگمکنی

۳- اما الدين
۴- ارسلا
۵- فياض
۶- مسعود
۷- غلام محمد
۸- نور
۹- احمد اخون خيگل
۱۰- رحمت داوی
۱۱- ملا احمد خان
۱۲- رحمت
۱۳- ملا نعمت الله
۱۴- ملا احمد.

د عوامو سبک:

استاد حبيبي په پشگتو ادبياتو کيگ د عوامو د سبک تر عنوان لاندیگ يو بل سبک ته هم پام کؤی او هغه ییگ خگيگؤلی دی، استاد حبيبي دا د پشگتو د ملي شاعرة تر تگولو غوره ذخيره بولي، چيگ د خلکو په بيگلابيگلو طبقو کيگ أيگر عام مقبوليت لري، دا شعرونه خپل حگانکگؤي وزنونه لري، چيگ يوازيگ ملي وزنونه دي ، هره ترانه، هر وزن

او بحر ییگ خپل خاص اهنکگ لري، په دیگ وزنونو کیگ بیگلا بیگل عشقي، حماسي، اخلاقي او نور مسایل بیان شوي دي، دا شعرونه حگانکگؤی جذابیت او زؤه راکشگون لري، د دیگ سبک حگینیگ مشهور لارویان دادي:

۱- کمال
۲- محمدی
۳- میرا
۴- عبدالله نورزی
۵- خدای رحیم اکاخیگل
۶- عبدالودود ستریاني
۷- ملا حیران
۸- ملا خواجه محمد
۹- صدیق اخندزاده هوتک
۱۰- سلیم زمین داوری
۱۱- ملا عبدالرحمن
۱۲- محمد ایوب بؤیگخگ
۱۳- طالب
۱۴- توکل د شگیگویگ
۱۵- سردار پردل خان
۱۶- ملا شیرمحمد

۱۷- برخوردار
۱۸- فیض الله
۱۹- سید کمال
۲۰- محمد یار صاحب زاده
۲۱- ملازاهد اندؤ
۲۲- محمد دین
۲۳- نوروز.

د استاد حبیبي تر دیگ خگیگؤنیگ، ویگش، تحلیل او ارزونیگ وروسته راحگو پر همدیگ لیکنیگ خپل نظر او ارزونیگ ته چیگ ایا دا لیکنه د تحقیق له او سنیو اصولو سره خگومره برابره او خگومره دهغو په تول تللیگ ده؟ لوی استاد حبیبي ته خدای(ج) یو خارق العاده استعداد ورکؤی و، ده دخپل استعداد یوه درنه برخه همدیگ تحقیق ته بیگلله کؤیگ، ((تاریخچه سبکهای اشعار پشتو)) هم دده یوه غوره تحقیقي او تحلیلي لیکنه یا رساله ده. سره له دیگ چیگ دا لیکنه یا کتابکگوتگی له نن (۱۳۸۲ل کال) خگخه اوه شپیگته (۶۷) کاله دمخه لیکل شوی او دا داسیگ مهال و چیگ د افغانستان د پشگتو او دري ادبیاتو په باب تگولیگ د کگوتو په شمار تحقیقي لیکنیگ نه ویگ شویگ، خو استاد حبیبي د هغه نبوغ له مخیگ چیگ درلود بییگ داسیگ تحقیقي لیکنه

کړېږ، چېرې اوس لا هم نوي ده او د تحقيق له معاصرو او نويو اصولو سره هم ښه سمون خوري، د تحقيق د ګڼو اصولو له جملې څخه ځينې مهم اصول دا دي، چې يو تحقيقي اثر پر يوې سريزې پيل کېږي، چې ليکوال په کې د منابعو د يادونې ترڅنګ د اثر د ليکلو ضرورت په ګوته کوي، د کتاب اصل متن چې د تحقيق اساسي برخه ده او تګوليږ پوښتنې ځوابوي او د کتاب يا ليکنې وروستۍ برخه پايېزه يا نتيجه چې ليکوال په کې معمولاً د خپل کار ارزونه کوي او پر څه شي چې نه دي بريالي شوي، د هغو يادونه کوي چې په اينده کې بيا اصلاح کوي او يا بيا هم نورو ته د سمون سپارښتنه کوي.

د استاد دا ليکنه د تحقيق د نورو اصولو ترڅنګ دا پورتني اصلونه هم لري، په پيل کې يوه سريزه راغلې چې د دې ليکنې ضرورت ته يې ګوته نيولې او د هغې تشې يادونه يې کړې چې د ملي ژبې د ادبياتو د پېژندنې په برخه کې دا وخت موجوده وه. استاد حبيبي مخکې تر دې چې د پښتو شعرونو د سبکونو پر پېژندنې پيل وکړي، خپله په عام أول د سبکونو د رامنځته کېدو علتونه بيانوي او سبکونه راپېژني، بيا د همغو عواملو په رڼا کې د پښتو شاعرۀ

بیګلابیګل سبکونه دهغو بنستګګګر، دکلام بیګلګګیګ او د هغو مشخصات په کګوته کوي. هر سبک چیګ راپیګژني دهغه بکګرونأ (شالید) هم راپیګژني، لوستونکي ته د لوستو پر وخت داسیګ ابهام نه پریګإدي چیګ هغه ته د پوشګتنیګ سبب شي. د یویګ شګیګ تحقیقي لیکنیګ یوه حګانکګؤتیا همداده چیګ حقیقت باید معلوم کؤي، اصلاً دتحقیق تعریف هم دادی چیګ ((د یویګ تګاکلیګ موضوع په باب رشګتینیګ، ژوره او عالمانه پلتګنه ده چیګ په هغیګ کیګ واقعیتونه، معناویګ او تطبیقي مواد هم تر ازموینیګ لاندیګ نیول کیګإي.))[1] د استاد حبیبي دا لیکنه دتحقیق له همدیګ تعریف سره پوره پوره سمون خوري، د یویګ تحقیقي لیکنیګ لپاره حګینیګ معیارونه او حګانکګؤتیاویګ شته چیګ دلته ییګ یادونه کوو او بیا کګورو چیګ دا حګانکګؤتیاویګ خګومره د استاد حبیبي پر دیګ لیکنه د تطبیق وؤ دي:

۱- خګیګؤنه به د یویګ تګاکلیګ مسالیګ پر محور خګرخي:

---

(۱) سرمحقق زلمی هیګواد مل، د پشګتو خګانکګیګ دماسترۀ دوریګ د خګیګؤنیګ میتودولوژي مضمون، لکچر نوتګ، (۱) مخ، ۱۳۸۲ل کال.

د استاد حبيبي ((د پشگتو شعرونو د سبکونو تاريخچه))
يو ازيـــگ همـــدا موضـــوع خگيگـــؤي او يـــا لا تـــر لاه هغـــه
موضوعککگانيگ چيگ له ديگ سبکونو سره تؤليگ دي، دی
هيگخگکله له موضوع نه خارجيگإي او نه يوه موضوع په بل
متن ورکگأوي او نه حاشييگ يا لمنليکونه ورکوي.

۲- په خگيگؤنه کيگ به يو ابتکاراو نويتوب موجود وي.

دويم معيار خو سل په سلو کيگ حگکه پر ديگ ليکنه د
تطبيق وؤ دی چيگ ترديگ دمخه هيگچا هم په تيگره بيا په
دري ژبه د پشگتو شعرونو د سبکونو په باب دومره جامع ليکنه
او تحليل نه دی کؤی. دا لومؤنة ليکنه ده چيگ په دري ژبه
نسبتاً په تفصيل سره د پشگتو شاعرة پر عام تعارف او د
سبکونو په باب په خاص أول رنگا اچوي او د ليکنيگ په متن
کيگ راغلي شعرونه هم له دري ژباؤيگ سره راوؤل کيگإي،
دلته دري ژبي نه يو ازيگ د پشگتو شاعرة له سبکونو ، بلکيگ
دهر شاعر د شعرونو له فکري محتوا سره هم په شگه أول اشنا

کیگإي، د یویـگ ژبیـگ شـاعري د بلیـگ ژبیـگ ویـونکي تـه ورپیـگژندنه هغه هم پر هغه مهال خپله یو نوشگت دی.

۳- خگیگؤنه به د یو ذهني استعجاب پر روحیه ولاؤه وي:

د اسـتاد هـره لیکنــه پـر ذهنـي اسـتحکام او تمرکـز ولاؤه ده،نویوالی په کیگ شته، ذهني پاشلتیا او لـه یویـگ موضـوع سره د نـورو موضـوعکگانو کگأون پـه کیـگ نـه شـته او خگـه چیـگ د لوسـتونکي ضـرورت وي، هغـه د اسـتاد لـه لیکنیـگ ترلاسه کولای شي، ((د پشگتو شعرونو د سبکونو تاریخچه)) هم له دیگ أول لیکنو خگخه یوه ده.

۴- خګیګؤنـه بـه لـه یـوه ازاد فکـر سـره شـروع کیګإي:

د استاد حبیبي دا لیکنه د استاد حبیبي د خپل ازاد فکر زیګإنده ده، دا سیګ نه ده چیګ چا پریګ د یو فکري قید او فشار په نتیجه کیګ لیکلیګ وي، هغه ذوق او علاقه چیګ استاد له ملي ژبیګ او ادب سره درلودله، دده فکر ییګ دیګ لیکنیګ هخګولی دی.

۵- خګیګؤنه به پر دغسیګ یو ذهنیت متکي وي چیګ ګګویا په طبیعت کیګ هر خګه د یوه نظم او قانون تابع دی:

د استاد لیکنه هم د یوه نظم او سیستم تابع ده، له تاریخي تسلسل خګخه نیولیګ بیا د شعرونو د تشابه له مخیګ یو نظم تعقیبوي، د بیتګ نیکه له مناجاتو نیولګیګ او بیا تر وروستي هغه شاعر پوریګ چیګ دا وخت ییګ ده ته معلومات شوني وو، تګول په ترتیب او نظم سره راغلي دي.

۲- د خګیګؤنیګ مقصد به د قوانینو او عمومي پرنسیپونو رابرسیګره کول وي:

استاد حبیبي په خپله دیګ لیکنه کیګ هم د تحقیق قوانینو او پرنسیپونو رعایت کؤی او هم ییګ د تحقیق لپاره پرنسیپونه په ککوته کؤي، د ساري په أول چیګ کله د یوه سبک یادونه کوي، لومؤی دهغه سبک مشخصات بیانوي او هر هغه شاعر او د هغه کلام چیګ همغه حګانککؤنیګ ولري، په هغه سبک کیګ شاملوي.

۷- په خګیګؤنیګ کیګ به علت او معلول خګیګؤل کیګإي:

د استاد حبیبي په دیګ لیکنه کیګ چیګ سبکونو ته حګانککؤیګ شویګ، د هر سبک د رامنحګته کیګدو علتونه په ککوته شوي، دعوامو شاعري، په ملي اوازانو کیګ شاعري او همدارنککه له نورو ژبو راغلي شعري

فورمونه یا عروضي شاعري او د هغو علتونه تګول واضح شوي دي.

۸- په خګیګؤنه کیګ به له اندازه کولو خګخه کار اخیستل کیګإي:

په تګولنیزو او ادبي خګیګؤنو کیګ ارزونه د فزیکي مقیاس په معیار نه وي، بلکیګ د اثر کمي او کیفي اؤخ ته په کیګ کتنه کیګإي، استاد حبیبي د پشګتو ادبیاتو د هر سبک په باب یو عمومي جاج وؤاندیګ کؤی او له کمي او کیفي پلوه ییګ د یو سبک پلویان شمیګرلي او د اثارو پر خګومره والي ییګ بحث کؤی دی.

۹- په خګیګؤنه کیګ به شعوري تکتیک خګخه کګتګه پورته کیګإي:

دا چیګ یوه لیکنه د خګه لپاره کیګإي، خګه وخت کیګإي او ولیګ کیګإي؟ دیګ ته استاد حبیبي د خپلیګ دیګ لیکنیګ په سریزه کیګ هم اشاره کؤیګ، دده له اهدافو

خګخه یوه موخه داده چیګ نور خلک د خپلو ادبیاتو له ماهیت، ارزښګت او کیفیت خګخه خبر کؤي او په دیګ کار کیګ أیګر بریالی شوی دی.

د یویګ شګیګ تحقیقي لیکنیګ تر خګنګګ خګیګؤونکي یا محقق یو لؤ صفتونه لري، که چیګریګ خګیګؤونکی د هغو خګشګتن وي نو کیګدی شي د خګیګؤنیګ په تول پوره لیکنه وکؤي: اول دا چیګ خګیګؤونکی باید پر خپله موضوع پوره لاس بری او حاکمیت ولري، د امانت ساتونکی او د همکارۀ پالونکی وي. خګیګؤونکی باید تعصب ونه لري او په خګیګؤنه کیګ باید حګان له هر أول تعلقاتو لریګ وساتي او بیګ طرفه وي، منطق او استدلال ولري، بیان بیګ صریح او خګرګګند وي، ریاکار نه وي، زغم او حوصله ولري، د علم ژبه بیګ باید زده وي او نور...))[1] موإ چیګ د یو محقق لپاره پورتنیو صفاتو ته کګورو، نو دا تګول او تر دیګ زیات په لوی استاد حبیبي کیګ لیدل کیګإي، هغه پر خپلیګ تګاکلیګ موضوع دومره لاس بری دی چیګ تر ده دمخه چا په پشګتو ادبیاتو کیګ پر داسیګ مسایلو دومره لیکنیګ نه دي کؤي، حګینیګ ادبي

(۱) - سرمحقق زلمی هیګواد مل، د پشګتو خګانکګیګ د ماسترۀ دوریګ د متن خګیګؤنیګ د میتودولوژی مضمون لکچر نوتګ، ۱۳۸۲ل کال (۲) مخ.

پانککگیگ خپله د لومؤي حگل لپاره د استاد حبیبي لاس ته ورغلي او ده لومؤی حگل تشریح کؤي او خلکو ته ییگ وؤاندیگ کؤي دي، دده د تحقیق په نتیجه کیگ د پشگتو ادبیاتو أیگر تیاره ککوتگونه روشگانه شوي، د هر متن په انتقال کیگ ییگ له أیگریگ امانتدارة کار اخیستی او ان د تذکرة الاولیا د لیک پر لوستلو ییگ خو ییگ أیگر وخت تیگر کؤی او أیگر کؤاو ییگ ککگاللی دی. استاد حبیبي د افغانستان او سیمیگ یو لوی عالم و او د عالم یو خصلت داوي چیگ پر علمي ارزشگتونو ولاؤ وي او د مسایلو په تحلیل کیگ له تعصب خگخه کار نه اخلي، ددیگ لیکنیگ ژبه خورا فصیحه او بلیغه ده، هیگخگ أول ابهام او پوشگتنو ته ییگ حگای نه دی پریگ ایشگی، لنأه دا چیگ د یوه محقق لپاره چیگ خگه حگانککگؤتیاویگ په کار دي هغه تگولیگ د استاد په وجود کیگ خوندي ویگ او که د ده خپل حگانککگؤی استعداد او نبوغ ورسره یو حگای کؤو، نو خبره تردیگ نوره هم اوچتیگإي.

د شکل لـه پلـوه د استـاد حبيبـي د ديـګ ليکنيـګ خګرنککګو الی:

پـه عـام أول يـوه خګيګؤنـه د شـکل لـه مخيـګ پـه دوه أولـه ترسره کيګإي: ((کتابي يا کتـابتوني تحقيـق او بـل ييـګ سـاحه يـي تحقيـق دی)) د استـاد حبيبـي ((د پشـګتو شـعرونو د سـبکونو تاريخچـه)) د شـکل لـه مخيـګ دا دواؤه حالتونـه رانغاؤي. استاد حبيبي هم لـه بيګلابيګلو کتـابونو، اخحګونو خګخـه کګتګـه پورتـه کؤيـګ او هـم ييـګ لـه خپلـو هغـو اثـارو خګخــه کګتګــه اخيســتيګ، چيــګ ده ورپســيګ بيګلابيګليګ سيميګ پلتګلي او ترلاسه کؤي، لکه، تذکرة الاوليـا چيـګ يوازيـګ خګلور پانګيـګ يـا اتـه مخـه ييـګ د استـاد حبيبـي لاس تـه ورغلـي او تـرده دمخـه دچا لاس تـه نـه وه ورغليګ او نه ييـګ تريـګ معلومـات درلـودل. دلومؤي حګل لپاره استاد حبيبي د تذکرة الاوليـا پـه بـاب خګيګؤنه او شننه وؤانديګ کؤه او پـه همديـګ ليکنه کيـګ هم د تذکرة الاوليـا پانګيـګ معرفـي شـويګ، شـعرونه ييـګ پـه دري ژبـه واؤول شول، تحليل او ارزونـه ييـګ وشوه، مخکيـګ ترديـګ چيـګ تذکرة الاوليا دپشګتانه شعرا پـه لومؤي تګوک کيـګ پـر ۱۳۲۰ کال چاپ شي، دلتـه ييـګ پـر ۱۳۱۹ل کـال پـه کابـل کالنـة چاپ کـؤه او دا تحقيقـي ليکنـه ييـګ د شـعرونو د سـبکونو د

پیگژندنیگ پـه اؤه وکـؤه، د یادونیـگ وؤ ده، چیـگ تـذکرة الاولیا دساحه یي تحقیق پـه لؤ کیـگ دهلمند دناویـگ د ادم خان په کلي کیگ د زؤوکتابونو د پلتگلو پرمهال د لوی استاد پوهاند علامه عبدالحی حبیبي کگوتو ته ورغلیگ ده.

دا چیگ استاد په خپله دیگ لیکنه کیگ لـه نورو کگنگـو اثـارو لکـه ((تمدن هـای اولیـه، د کگوسـتاولوبون اثـر، تـاریخ تمـدن هنـد ، طبقـات ناصـري، ائـین اکبـري، حیـات افغـاني، حـدوالعالم مـن المشـرق الـی المغـرب، تـاریخ مرصـع، د پشگتونخوا دشعر هارو بهار، کلید افغانی)) او نورو أیگرو چاپي اثارو خگخه کگتگه پورته کؤیگ ده، نو دا برخه ییگ د کتابي تحقیق برخه جوؤوي، لـه تذکرة الابرار ولاشرار، مخزن الاسلام او د حگینو نورو اثارو له قلمي نسخو خگخه ییگ هم کگتگه اخیستیگ ده. نو په دیگ أول ویلای شو چیگ استاد د خگیگؤنیگ له دواؤو أولونو کتابي (کتابتوني) او ساحه یي خگخه په دیگ لیکنه کیگ کار اخیستی دی.

استاد حبیبي د خگیگؤنو دمیتودونو په برخه کیگ په خپلـه دیـگ لیکنـه کیـگ لـه تـاریخي او تشـریحي میتـود خگخـه کـار اخیسـتی دی، یانیـگ هـم ییـگ موضـوع لـه تـاریخي پلـوه خگیگؤلیگ او تاریخي قدامت ییگ په پام کیگ نیولی او هم

ییگ شاعري د شکل او محتوا له مخیگ تشریح او ألبندي کؤیگ ده، د یو سبک توپیر ییگ له بل سره تشریح کؤی دی.

خگرنکگه چیگ دا لیکنه له اوسمهال (۱۳۸۲) خگخه (۲۷) کاله دمخه تر سره شویگ او پر همغه مهال چاپ شویگ، نو دا وخت چیگ له استاد حبیبي سره کوم اثار موجود وو، د همغو په رنگا کیگ ییگ د پشگتو ادبیاتو تاریخي دوریگ ویگشلیگ، خو کله چیگ تر دیگ لیکنیگ نإدیگ دوه کاله وروسته د (محمد هوتک پتگه خزانه) د استاد حبیبي لاسته ورغله او په پتگه خزانه کیگ د امیر کروؤ د شعر په شتوالي سره د پشگتو دلاسته راغلیگ لیکلیگ شاعرة نیگتگه (۱۳۹) هـ ق کال ورسیگده، نو بیا په دیگ لیکنه کیگ راغلی ویگش، خپله خپل رنکگ بایلي. د پشگتو ادبیاتو دتاریخي دورو په باب نورو پوهانو هم خپل نظرونه خگرکگند کؤي او ددوی په نظرونو کیگ أیگر توپیرونه او تضادونه شته او د معاصرو ادبپوهانو له نظره کره کتنه غواؤي، له نیگکگه مرغه زموإ د ادبیاتو د معاصر دوران یو لوی ادبپوه مرحوم کاندید اکاأمیسن محمدصدیق روهي د پشگتو ادبیاتو دتاریخي دورو د تگاکنیگ په اؤه د تگولو پشگتو ادبپوهانو نظرونه سره راتگول کؤي او هر یو ییگ بیگلابیگل تحلیل کؤی، شنلی او ارزولی دی، مشترک تگکي او د ادبپوهنیگ له

معیارونو سره سم ییګ منطقي نظرونه سره یوځای کړي او په پای کې ییګ یوه نسبتاً معقوله لار ایستلیګ، استاد روهي د پښتو ادبیاتو د تاریخي دورو ویش په خپل اثر ((د پښتو ادبیاتو تاریخ معاصره دوره)) کې راوړی او په مجموعي أول ییګ پښتو ادبیات پر دریو لویو دورو (لرغونیګ، منځګنۍ او معاصره) ویشلي چیګ منځګنۍ او معاصره ییګ بیا په خپل وار پر څو نورو پړاوونو ویشلي دي، نو زما په نظر د ادبیاتو د دورو د ویش په اړه دا وروستی ویش تر ټولو غوره او منطقي ښکاري.

د مکتبونو او سبکونو په اړه سره له دیګ چیګ استاد حبیبي یو ښه ویش کړی او دا ویش پر داسیګ مهال شوی چیګ د مکتب او سبک د توپیر او تعبیر په اړه په پښتو ادبیاتو کیګ هیڅ لیکنه نه وه شویګ او استاد په دیګ برخه کیګ لومړني پاخه ګامونه پورته کړل، خو د سبک پیژندنیګ او مکتب پیژندنیګ د اوسنیو معیارونو له مخیګ کیدای شي د استاد حبیبي په ویش کیګ یو څه تغیر راشي، خو لکه څنګه چیګ استاد په سریزه کیګ ورته اشاره کړیګ، چیګ دا لیکنه د یوه ضرورت له مخیګ ترسره شوه او کیدای شي له نیمګړتیاوو به تشه نه وي او دا نو بیا د نورو کار دی چیګ دا نیمګړتیاویګ پسیګ حل

کـؤي. دغـه راز اسـتاد د يـوه تحقيقـي اثـر د اصـولو مطـابق د خپليـګ ليکنيـګ پـه پـای کيـګ نتيجـه او يـا د خپـل بحث خلاصه هم وؤانديګ کؤيـګ چيـګ د خپليـګ ديـګ ليکنيـګ نچـوؤ ييـګ راکشـګلي او پـه ديـګ کيـګ ييـګ يـو حګـل بيـا تګولو سبکونو ته په لنأيز سره اشاره کؤيګ ده.

د يادونيګ وؤ ده چيګ د استاد حبيبي دا ليکنه دتاريخ پـه بيګلابيګلــو پؤاوونــو کيــګ د پشــګتو شــعرونو پــر خګرنکګوالي، په تيګره بيا پر سبکونو رنګا اچوي، خو ليکنـه پـه دري ژبـه ده او تګـول هغـه شعرونه چيـګ پـه مـتن کيـګ پـه پشګتو ژبه راغلي، په دري ژبه دهغو منثوره ترجمـه او مانـا هم شويګ ده، په ديګ أول که يو دري ژبی پر پشګتو شعر د بحث خګرنکګوالی مطالعه کوي، نو د پشګتو شعر محتوا تـه هم پـه شګه أول ور داخليګدی شي.

په پای کيګ زه د يوه لوستونکي په توکګه وايم چيګ د استاد حبيبي پر ديګ ليکنيګ که خګه هم د يويګ پيګؤة له نإديګ خګخه درې برخيګ تيګريګ، خو بيا ييګ هم خپل ارزشګت او ماهيت په کلکه ساتلی دی، بايد په پشګتو ژبه هم وژباؤل شي او موإ خپل حګوان نسل او د ادبياتو لارويانو ته خګرکګنده کؤو چيګ زموإ نابغه محقق چيګ اووه شپيګته

کاله د مخه خگه لیکلي، هغه اوس هم د او سني معاصر تحقیق له اصولو سره تر أیگره حده برابر او په تول پوره او کره دي.

د تذکرة الاولیا ځانګړتیا او لرغونتیا

((تذکرة الاولیا)) د پښتو ادب لومړنۍ لاسته راغلې ادبي تذکره ده چې د بارک خان ماکو سابزي زوی (سلیمان ماکو) لیکلې ده. د تذکرة الاولیا د لیکلو تکل په خپله د سلیمان ماکو په وینا له (۶۱۲هـ ق) کال څخه شوی دی، دا چې تذکرة الاولیا د کوم کال پر کومه نېټه بشپړه شوې؟ د دې یادونه په تذکرة الاولیا کې نه ده راغلې، خو د پښتو ادبیاتو څېړونکي د تذکرة الاولیا د لیکلو نېټه همدا (۶۱۲هـ ق) کال شاخوا مهال ګڼي. تذکرة الاولیا ته ځکه د پښتو ادبیاتو لرغوني او لومړنۍ ادبي تذکره وایو چې تر دې د مخه د پښتو ادبیاتو د لیکوالو کومه بله تذکره په لاس کې نه شته. یوازې د هاشم سرواني (د سالو وږمه) د یوې ادبي تذکرې یادونه شوې چې د هغې متن لا تراوسه ترلاسه شوی نه دی. نو په دې وجه تذکرة الاولیا په پښتو کې تر ټولو لرغونې لاسته راغلې تذکره ګڼل کېږي. دا تذکره چې ټولې

څلور پانې دي ټول (اتـه مخـه) او ډک (اووه مخـه) کېږي، د هلمنـد دنـاوې د ادم خـان پـه کلـي کـې د زړو کتـابونو د پلټلـو پرمهال د لوی استاد پوهاند علامه عبدالحی حبیبي ګوتـو تـه ورغلې، لومړی یې د پښتانه شعرا په لومړي ټوک کې پر ۱۳۲۰ل کال چاپ کړې او بیا پر ۱۳۲۱ل کال د استاد حبیبي له تعلیقاتو، شرحې او سریزې او اصل متن سره یوځای د سرمحقق زلمـي هېوادمل په زیار چاپ شوې او دغه راز پر ۱۳۷۹ل کال یو ځل بیا دعلامه حبیبي د څېړنو دمرکز لـه خوا دهغې لـه انګلیسـي متن سره یوځای چاپ شوې ده. سره لـه دې چې د تذکرة الاولیا یوازې (اووه ډک مخونه) ترلاسه شوي خو دا اووه مخونه هم لـه کلتوري، تاریخي، ادبي، عرفاني او ژبني پلوه د زیات ارزښت وړ دي. تـذکرة الاولیـا مـوږ پـه لـومړي ګـام کـې پـر دوو برخـو وېشلای شو:

الف – د سلیمان ماکو خپله لیکنه چې په نثر ده او د شاعرانو ژوند لیک په کې راغلی دی.

ب – په تذکره کې د شاعرانو راغلی کلام چې په نظم دی.

الف – د سلیمان ماکو نثر: پـه عمومي ډول د سلیمان مـاکو نثـر خـوږ، روان، ساده او لـه ځانګړي اهنګـه ډک دی. پـه

خاصو ځايونو کې يې سجع کارولې چې نثر ته يې زياته ښکلا وربښلې ده.

دلته به د سليمان ماکو د نثر څو جملې راوړو او بيا به وروسته دده دنثر پر ځرنګوالي بحث وکړو.

((... زه غريب خاورې سليمان زوی د بارک خان ماکو سابزي چې په وياله د ارغستان هوسېږم او په دې مزکو پايېږم، په سن دولس شپږ سوه دهجري تللی وم او د پښتنخا په راغو او کليو ګرځېدم او مراقد د اوليا او واصلينو مې پلټل او په هر لوري مې کاملان موندل، او ددوی په خدمت کې خاکپای وم او هر کله په سلام ورته ولاړ...))

((... نقل هسې کاندي يارانو چې په روزګار د شيخ بيټني کې د ده ورور چې سړبن نومېد، او پرشيخ هم خورا ګران و، سړبن نه درلود زامن او هر کله به ويل خپل ورور ته...))

((... نقل کاوه سي چې په روزګار د غازي شهاب الدين چې پر کفر يرغل و، شيخ ملکيار چې غرشين ستانه و هم ملګری و د شهاب الدين چې په ډيلي کې هغه ستر واکمن تاټوبی ور وښانده، او هم هورې مړ سو...))

((... نقل کاوه سي چې بختیار مې ستر ستانه و، له ده نه ځرګند سوي دي، هغه کرامات چې مو وکتل او وویل...))

پورتنیو څو جملو او د سلیمان ماکو نثر ته چې موږ په عمومي ډول نظر کوو، نو له ژبني پلوه دماکو نثر د دریو ژبو له لغتونو څخه جوړ دی. الف- پښتو، ب- عربي، ج- فارسي. دګرامري جوړښت له مخې هم د پښتو له اوسني محاورې سره توپیر لري- هـ- ځینې پخوانۍ متروکې کلمې هم لري چې دلته پرې رڼا اچوو:

الف- د سلیمان د نثر پښتو لغتونه: که په عمومي ډول د سلیمان ماکو نثر ارزول کېږي، نو دا تقریباً په نړه پښتو نثرونو کې حسابېدلای شي، ځکه د پردیو ژبو تاثیرات پرې ډېر کم دي او ان که اوس هم څوک یو پښتو نثر لیکي، نو د نورو ژبو دومره کلمې به ضرور په کې کاروي، لکه خپله چې زه دا لیکنه کوم په عادي ډول رانه د نورو ژبو کلمې کارول کېږي، نو د سلیمان ماکو له نثر څخه دا سې ښکاري چې هغه وخت د پردیو ژبو (عربي او فارسي) تاثیرات پر پښتني ادبي چاپېریال وو، خو دومره زیات نه وو چې ټول نثر متاثر کړي. دلته به دده د نثر سوچه پښتو لغتونو ته اشاره وکړم: لوی، استازی، روښان،

ویاله، هوسېږم، خاورې، راغه، کلی، پلټل، لوری، موندل، څښتن، پاڅېدل، وینا، لولي، شپه، ستانه، کول، سندرې، یرغل، غرشین، ملګری، ستر، واکمن، بری، مروړل، پاړکی، څرګند، مېشت او داسې نور...

د سلیمان ماکو په نثر کې کارول شوي اکثره پښتو لغتونه اوس هم په خپله هماغه پخوانۍ مانا او مفهوم او هماغه شکل کارول کېږي. د سلیمان ماکو د نثر له پوخوالي څخه داسې ښکاري چې پښتو نثر به تر دې پخوا ښه اوږد مزل کړی وي، چې د سلیمان ماکو د مهال داسې پخې مرحلې ته رسېدلی دی.

ب-د سلیمان ماکو په نثر کې عربي لغتونه: د سلیمان ماکو په نثر کې یو شمېر عربي لغتونه هم شته، خو دا اکثره داسې لغتونه دي چې مذهبي او عقیده یي مفاهیم لېږدوي، دا ډول لغتونه اکثره اوس هم دمذهبي اصطلاحاتو په بڼه موجود دي او ترجمه یا انډولونه یې ډېر ممکن نه برېښي.

عربي ژبې د اسلام تر راتګ وروسته په افغانستان کې خپلې اغېزې وښندلې، دا اغېزې لومړی پر فارسي ژبه او وروسته پر پښتو ژبې محسوسې شوې، خو د پښتو په انډول یې پر فارسي

ژبه اوس هم تاثیرات زیات دي. دلته به څو عربي لغتونو ته اشاره وکړو:

قدوة الواصلین، مراقد، حمد، برکت، نصیب، صلی الله علیه وسلم، غریب، هجري، اولیا، آل، اما بعد، نقل، عبادت، مبارک، واقع، قبول، کفر، شیخ او ځینې نور...

ج-د سلیمان ماکو په نثر کې فارسي لغتونه: د سلیمان ماکو په نثر کې د عربي لغتونو په انډول فارسي لغتونه ډېر کم دي. خو د استاد علامه عبدالحی حبیبي په نظر د سلیمان ماکو پر نثر د فارسي ژبې د هغه وخت د نثر څه اغېزې شته، د سلیمان ماکو تر عصر نږدې دوه سوه کاله دمخه د غزنویانو په عصر کې فارسي نثر ډېر پرمختګ کړی و، ډېر روان ساده او عام فهمه و، لنډې لنډې جملې یې لرلې او له ابهام او تکلف څخه خالي و. د سلیمان ماکو نثر هم ساده، سلیس او روان دی، جملې یې هم لنډې لنډې دي، ابهام، تصنع او تکلف نه لري. د فارسي نثر د هغه وخت د خوږ لنیو د څه ناڅه اغېزمنۍ ترڅنګ یو شمېر فارسي لغتونه هم د سلیمان په نثر کې لیدل کېږي، لکه: سپاس، خاکپای، بزرګ، روزګار، مهربان، درخواست او ځینې نور...

د – د سلیمان ماکو د نثر ګرامري جوړښت: سره له دې چې د ماکو نثر کې زیاتره سوچه پښتو لغات کارېدلي او لیکنی متن یې هم سړي ته ډېر خوند ورکوي، خو دې سره سره یې لیکنی بڼه له عامې محاورې او همدارنګه د پښتو ژبې له اوسني ګرامري جوړښت سره اړخ نه لګوي. د نثر دا حالت کېدی شي د دوو عواملو له وجې رامنځته شوی وي: کېدی شي دهغه وخت د پښتو محاورې ژبه همدا شان یادې ته ورته وه، یا هم نثر په دې بڼه لیکل کېده او یا هم دعربي ژبې تاثیر پر فارسي او د فارسي هغې پر پښتو پرېوتی وي. دماکو د نثر په ځینو جملو کې مبتدا او خبر، فاعل او فعل، مضاف او مضاف الیه سره وړاندې وروسته شوي دي. دا کار د پښتو له اوسني ګرامر جوړښت سره توپیر لري، کېدی شي د لرغوني دورې نثر همدا بڼه درلوده. خو بیاهم د سلیمان ماکو نثر، د پیر روښان او دهغه د پلویانو او همدارنګه د اخوند دروېزه او دهغه د پلویانو تر نثر ډېر زیات خوږ، سوچه او روان دی؛ تکلف، تصنع او ابهام په کې نه شته. دلته به دماکو دنثر څو ترکیبونه راوړو او بیا به د پښتو ژبې د اوسني ګرامر جوړښت اصله بڼه هم ورسره ولیکو:

وایم حمد و سپاس د لوی خاوند دلوی خاوند حمد وسپاس وایم
چې دی بادار د کونینو او رحمت د ثقلینو چې د کونینو بادار او د ثقلینو رحمت دی
په ویاله د ارغستان هوسېږم د ارغستان په ویاله هوسېږم
مراقد د اولیا او واصلینو مې پلټل د اولیا او واصلینو مراقد مې پلټل
او تناکې وچاودلې د پښو او د پښو تناکې مې وچاودلې
سړبن نه درلود زامن سړبن زامن نه درلودل
او هر کله به ویل خپل ورور ته او هر کله به یې خپل وررور ته ویل

او داسې نور ترکیبونه او نورې جملې. دلته موږ د سلیمان ماکو په نثر کې ګورو چې نثر له عامې محاورې څخه لرې شوی دی. په پښتو کې عامه قاعده همدا ده چې اول فاعل راځي بیا فعل، اول مبتدا وي او بیا خبر، خو د سلیمان په نثر کې دا قاعده تر ډېره حده معکوسه ده.

هـ - د سلمیان ماکو په نثر کې پخواني لغتونه: د سلیمان ماکو په نثر کې پر هغو سوچه پښتو کلمو سربېره چې اوس هم په پښتو کې استعمالېږي، ځینې داسې نور پښتو لغتونه هم شته چې یا اوس نه کارېږي او یا هم په لږ شان لفظي تغیر او تحول سره کارېږي، یانې متروکې کلمې په کې شته او

متحولې کلمې هم په کې شته. دلته به دې ډول کلمو ته هم اشاره وکړو:

په تذکرة الاولیا کې کارېدلې بڼه	اوسنۍ بڼه
پښتنخا	پښتونخوا
مرستون	مرسته غوښتونکی
(په پخوانۍ بڼه اوس متروکه ده)	
لولې	ویلې
جوبله	(جنګ) پخوانۍ بڼه یې متروکه ده.
پپناه	پوه پنا
دښنه	دښمن
کتهارو	تورې (پخوانۍ بڼه یې اوس متروکه ده)
ډېر زښت	ډېر زیات
ګڼون	شمېر
کول	کورنۍ
بمیا (بومیا)	لارښود (بمیا کلمه هم اوس متروکه ده)
وګروهېد	متعقد شو (دا بڼه هم اوس متروکه ده)

او ځینې نورې کلمې چې اوس یا متروکې دي او یا یې هم بڼه کې بدلون راغلی دی. په تذکرة الاولیا کې ددغسې مړو او پخوانیو کلمو شتوالی ددې تذکرې لرغونتیا او ځانګړتیا په ګوته کوي.

ب – په تذکرة الاولیا کې د نظم برخه: په تذکرة الاولیا کې د نثر په انډول د نظم برخه نوره هم نړه او سوچه پښتو ده. ددې یوه وجه دا ده چې پښتانه شاعران له خپل ولس سره ګډ اوسېدل او ولس هغه وخت معمولاً د غرو په لمنو کې اوسېده. دغرو لمنې په طبیعي ډول د پردیو ژبو له اغېزو څخه لرې او خوندي وې. عربي او فارسي ژبو اکثره د دربارونو له لارې خپل تاثیرات ښندل، نو هغه شاعران چې له درباره لرې وو، له دې تاثیراتو خوندي وو. دا چې خپله د سلیمان ماکو په نثر کې دعربي او فارسي ژبې تاثیرات شته، ددې وجه داده چې کېدی شي، سلیمان ماکو دعربي او فارسي ژبو کتابونه لوستي وي او دا تاثیر یې ترې راخپل کړی وي. په تذکرة الاولیا کې ټول (څلور) ټوټې شعرونه راغلي دي. چې لومړی یې د بېټ نیکه مناجات دي، دویم یې د شیخ ملکیار غرشین یو پارکی دی، درېیم یې د شیخ اسماعیل یو پارکی او څلورم یې د قطب الدین بختیار یو نظم دی.

د بېټ نیکه په شعر کې یوازې د (خدایه) کلمه راغلې چې هغه هم له فارسي سره مشترکه ګڼل کېږي، نور په ټول شعر کې د بلې ژبې

کلمه نه شته. دملکیار غرشین په شعر کې د (اسلام) او (غازیانو)

کلمې راغلي چې ریښه یې عربي ده، نور ټول شعر کې د بلې ژبې کلمه نه شته.

د شیخ اسماعیل په شعر کې یوازې د (ابلیس) او (لعین) کلمې، چې عربي دي نور د بلې ژبې لغتونه په کې نه شته او د قطب الدین بختیار په شعر کې بیا ګرد سره د بلې ژبې کلمه نه شته، ټول سوچه پښتو لغتونه دي. له دې پورتنیو څرګندونو دا ښکاره کېږي چې په تذکرة الاولیا کې راغلي شعرونه (د قطب الدین بختیار له شعر پرته) چې له ماکو سره هم مهاله ګڼل کېږي، نور شعرونه د ماکو ترمهاله پخوا ویل شوي دي. ځکه نو دې ټولو شعرونو کې د پردیو ژبو تاثیرات له کومې یوې دوو کلمو پرته نه ترسترګو کېږي، زموږ له پورتنیو خبرو څخه دا نتیجه راځي چې په تذکرة الاولیا کې راغلي شعرونه د ماکو تر نثر پخواني او زیات سوچه دي او اکثره په ملي اوزانو کې دي، په خپله د سلیمان نثر هم تر یوه حده سوچه، روان او شفاف ګڼل کېږي او د پښتو ډېر زاړه لغات په کې کارېدلي دي.

د شیخ میانور او خوشال ترمنځ دیني مناظره

لوی خان خوشال خان ختک ته لوی خدای(ج) یو فوق العاده او خارق العاده استعداد ورپه برخه کړی و. خوشال دهمدغه خدای(ج) لورولي استعداد په برکت دومره لوی، څواړخیز او څو بعدیز شو چې د تېرو دریو سوو کلونو په بهیر کې یې پر شخصیت اند او فکر په سوونو څه چې په زرګونو لیکنې شوي خو بیا لاهم د خوشال حق نه دی ادا شوی او لا هم خوشال خلکو ته نوی دی او لا څېړنې او پلټنې ته اړتیا لري. زموږ په دودیزه ټولنه څوک فکر کولای شي چې یو صوفي، عابد او روحاني شخصیت دې لا د بزم او رزم جذبه او ولوله هم ولري او یا دې هم د جام او قام شاعر د خدای(ج) د مینې په خم کې دومره ډوب وي چې هر ظاهربین او ساده لید یې پر لیدلو بریالی کېدلای نه شي. د خوشال پر ټولنیز، سیاسي، ملي او فرهنګي شخصیت او دریځ ډېرې لیکنې شوي، خو د خوشال د دینداری، ایمانداری، دینپالنې (اسلامپالنې) او دینپوهنې برخه او اړخ لازیاتو، دقیقو او نویو څېړنو ته اړتیا لري. که موږ

په دينپوهنه کې د خوشال دفکر او خيال ژورو ته متوجه شو او هغه په ژور ډول تحليل کړو ، نو يو لوی (فقهي) خوشال به مو په نظر راشي.

د خوشال دستارنامه، دهغه ګڼ منظوم اثار لکه فضل نامه، غزلونه، قصيدې او رباعيات ټول ددې ښکارندوی دي چې خوشال د يو لوی فقهي عالم په توګه په اسلامپوهنه کې د يوې ژورې مطالعې خاوند و. څوک چې په دين (اسلام) کې پوره پوره مطالعه او ژورتيا ونه لري د فضل نامې غوندې يو مهم ديني اثر نه شي ليکلای او هغه هم بيا په نظم چې تر نثر يې ليکنه او مفهوم اخيستنه او رسونه طبعاً ډېره زياته مشکله ده.

مونږ دلته د خوشال بابا د ديني معلوماتو او ژورتيا پر ټولو خواوو نه غږېږو او نه دا ليکنه ددې وس لري. يوازې د خوشال پر يوې مثنوي غږېږو چې دا مثنوي ديوې ديني مناظرې يو بشپړ تصوير راکوي. اصلي کيسه داسې ده چې کله پير روښان د مغلو پر ضد خپل روحاني تحريک پيل کړی و ، نو کله چې دې تحريک زور واخيست، مغل واکمن وارخطا شول، څرنګه چې روښاني تحريک روحاني او اسلامي بڼه لرله نو مغلو فکر وکړ چې ددې تحريک دمخنيوي لپاره بايد روحاني شخصيتونه او عالمان پيدا کړي او مقابلې ته يې وګوماري. نو لومړی يې سيد علي ترمزي له بخارا څخه پښتونخوا ته راوست، د سيد علي

ترمزي د پیروانو او شاګردانو په ډله کې یو هم اخوند درویزه ننګرهاری و چې د روښان پیر مقابلې ته یې ځان تیار کړ.

پیر روښان د خپل تحریک لپاره د (خیرالبیان) په نامه یو کتاب ولیکه چې له دیني نصیحتونو ډک دی. خو اخوند درویزه دا کتاب ((شرالبیان) وباله او د (مخزن الاسلام) په نامه یې د خیرالبیان پر ضد یو کتاب ولیکه، دارنګه اخوند درویزه د پیر روښان د نورو کتابونو پرضد هم نور کتابونه ولیکل.

د اخوند درویزه ((مخزن)) د سوات په پښتنو کې ډېر مشهور شو ، خوشال خان او افضل خان خټک ددې شهرت وجه دا ګڼي چې دا وخت پښتنو کې علم کم و ، نو یو سړی په کې په ډېر کم علم او پوهې هم ملايی، پیری او مرشدی ته رسېدلای شو. په همدې وخت کې اخوند درویزه په سوات کې راپیدا شو او ډېر ژر یې شهرت ترلاسه کړ، خوشال په خپله یوه مثنوي کې وایي:

په لږ علم په دا ملک کې لوی ملا شه
درویزه له یوه لوري راپیدا شه

خپل کتاب یې په کاغذ مسوده کړ
چې یې حال ددې عالم مشاهده کړ

هغه هم مجهول بیان و ناپسندلی
د روښان خیرالبیان یې ولیدلی

په ویل کې چې یې زړه و هسې توی شه
ده چې خوشې میدان بیا موند سخن ګوی شه

درویزه تر مجهد ورته لا ښه و
هغه وخت په پښتنو کې علم نه و

د یزید په ستایش کې مارجي شه
په مذهب سني مذهب و خارجي شه

درویزه به د یزید ډوزې بللې
ملنګانو به یزید ته کړې ښکنځلې

دوم یې وواهه له کشفه و کراماته
ملنګان یې واړه وایستل له سواته

وعالم ته یې خپل کتاب بدیع کړ
په دا فن یې د درست سوات عالم مطیع کړ

نقش یې کېناوه په مکر خپل اولاد ته
هیڅ یې نه کاته دې بدو وفساد ته

په دا مکر یې حلوا سره لړلې...))
درویزه د درویزې او ګړه خوړلی

دروېزه په پښتنو کې دومره مطرح شو چې چا دهغه نوم او د هغه د کتاب نوم په اصطلاح ((بې اودسه)) نه شو اخیستلای، پلویانو یې ویل چې الهام دی چې پر ده را اورېدلی دی. نو ځکه یې احترام پر خلکو واجب دی.

خوشال لومړنی شخص و چې دا حاکمه فضا یې ماته کړه، اخوند دروېزه یې کم علمه او کتاب یې ورته له ګڼو، علمي، انشایي، املایي او نورو غلطیو ډک وباله. د خوشال دې سیاسي او مذهبي جرئت په پښتنو او په تېره بیا په سوات کې یوه سخته هنګامه جوړه کړه، ډېر کسان د اخوند دروېزه ملاتړ ته راووتل، په تېره بیا د اخوند دروېزه مریدان او پیروان چې په دې ټولو کې شیخ میانور زیات مطرح و، دی د دروېزه له خاصو مریدانو او ارادتمندانو څخه و، ده دوه نور شاګردان هم درلودل، دوی ټولو پر خوشال د تکفیر تور پورې کړ.

شیخ میانور له محلي دربار سره هم ښه راشه درشه درلودله او دهغوی له خوا هم ورته دا پلان ورکړل شوی چې خوشال په عامه ذهنیت کې تکفیر کړي. دمغلو له دې کار څخه هیله دا وه چې کله خوشال په عامه ذهنیت کې کمزوری شي، نو د پښتنو د راټولولو او انسجام چانس به یې کمزوری او کم شي. نو ددې کار لپاره یې شیخ میانور ګومارلی و.

خپله لوی خان خوشال بابا ملا میانور په یوه مثنوي کې داسې معرفي کوي:

چې ملا میا نور په حکم دروميي — هم هغه د سوات په ملک کې سیرۍ مومي
میا نور که دخنزیر غوښې روا کا — ملایان به باندې ژر جوړه فتوی کا
د میانور مفتیان دسوات په ملک کې دوه دي — الله داد او دوست محمد دواړه یاوه دي
لږ یې علم لږ یې لوسته ډېر تقریر کا — چې میا نور یې لمسوي هغه تزویر کا
اوس به وایم د میانور له حقیقته — چې تر نورو نه دی لا دی بد خصلته

همدې میانور پر خوشال د (کفر) او (رفض) تورونه پورې کړل، خو خوشال بابا پر اخوند درویزه او د هغه پر مخزن چې کوم انتقادونه کړي وو، له هغو څخه هېڅکله په شا نه شو. بلاخره خبره تر دې حده ګرمه شوه چې د سوات یو شمېر سپین ږیري خوشال بابا ته راغلل او ورته یې وویل چې ستا د خبرو په وجه په سوات کې یوه غټه ستونزه او هنګامه پیدا شوې، یا معذرت وغواړه او یا هم له شیخ میانور سره مناظرې ته حاضر شه! لوی خان خوشال خان په خپله یوه مثنوي کې چې تاریخ مرصع کې افضل خان خټک ټوله رانقل کړې، د دې مناظرې کیسه کړې. سرمحقق زلمی هېوادمل ((ننګیالی د زمانې)) کې په دې باب لیکي:

((خان دلنګر خټک په کلي کې اوسېده، یوه ورځ خان د توت د یوې ونې لاندې استراحت کاوه، چې ملک سنګر،

میاخان او مانکی خوشال خان ته راغلل، دی یې پاڅوه او ورته یې وویلې ټول سوات کې دې هنګامه جوړه کړې ده، ته لاخوب کوې هېڅ تشویش درسره نشته، بیا یې خوشال خان ته وویل چې موږ دقوم دمشرانو په توګه دا وظیفه لرو، چې دفساد مخنیوی وکړو، نو ته یا د اخوند درویزه کتاب ومنه او یا د شیخ میانور د اعتراضونو ځواب ووایه. خان د اخوند دکتاب له منلو انکار وکړ او بلاخره دمیانور او خوشال خان ترمنځ مناظره وشوه او شیخ میانور ډېره بده ماته وموندله بیا خلکو د دواړو ترمنځ صفایي وکړه. خوشال خان له شیخ میانور دا غوښتنه هم وکړه چې له مغلي حکومت سره به سازوباز نه کوي، په ځرګنده خو شیخ میانور له مغلو سره دخط کتابت نه کولو وعده وکړه خو نیت یې ښه نه و او په پټه یې خپل کار کاوه.))

دا بیان او د مناظرې نور اړخونه خوشال په خپله یوه غرا مثنوي کې په ډېر ښه ډول بیان کړي دي. دا مثنوي ټول (۱۲۹) بیتونه لري او تاریخ مرصع ټوله په خپلو پاڼو کې خوندي کړې ده. دلته به ددې مثنوي ځینې بیتونه دمناظرې د ځینو اړخونو د روښانتیا لپاره راوړو:

یو کتاب دی درویزه سره جوړ کړی
نامعقول مجهول بیان په کې بې ځایه
غه جاهل ملا چې دا کتاب وه کښلی
مخامخ یې دا خبرې کړې نمایې
رد بدل ددې خبرې ډېر مذکور شه
هغه نیم ملا روان شو ومیانور ته
سرې لمبې د میا په کور شوې بلې
ملایان شیخان یې واړه سره ټول کړل
میا نور وې چې اخون زموږ امام دی
په مخزن باندې چې بد وایي کافر دی
هر سړی چې په مخزن باندې څه وایي
ملکان شیخان یې واړه سره ټول کړل

د سوات خلک یې له کل عمله موړ کړي
په کې بد د سید وایه یزید سایه
ما په دا خبرو دی و ډېر ښکنځلی
چې ته سکه رافضي یې چې دا وایې
دا مذکور په واړه سوات کې مشهور شه
خس خشاک یې سره ولوستل تنور ته
نه وه څوک چې یې اوبه کړې باندې تلې
ګډ یې واړه په دا ویر په دا آشول کړل
درست مخزن پرې نازل شوی په الهام دی
د کافر قتل په شرح معتبر دی
په دنیا کې تر ساعته به څوک پایي
په خپل سحر او افسون یې کچ وګول کړل

خوشال خان په دې مثنوي کې وایي چې ددې ملکانو او شیخانو له ډلې څخه یو میاخان، بل ماڼکی او بل سنګر ماپسې راغلل او زه یې په سنګر خټک کې له خوبه پاڅولم او راته یې وویل چې راځه موږ سره لاړ شه او دمیانور ځواب ورکړه، دې سپین ږیرو وویل چې د سوات د ټولو ملایانو همدا پرېکړه ده. خوشال بابا ورته په ځواب کې وایي چې ما د محمد(ص) دین منلی دی، له قرآن پرته بل کتاب نه منم، درویزه نه کوم امام دی او نه هم مجتهد دی. خپله درویزه هم یو خام شخص دی، تاسو هم خام یاستئ او د مخزن کتاب هم خام او نیمګړی دی. خو لنډه

دا چې خوشالددې مشرانو په زيات ټينګار له ځايه پاڅېد او روان شو. بابا وايي:

مــــلا مـــې وتـــړلـــه زه هم ورروان شـوم
يـــک تنهـــا مواجهـــه پـــه ډېـــر خصـــان شـــوم
مخـــامخ و بلـــه کـــېناســتـــو پـــــه قـــــهر
پـــه خبـــرو مـــو ښـــکاره کـــړو ســـره زهـــر
مـــلکان شـــيخان عالمـــان واړه ســـره شـــول
دخپل لوري شک يې واخيست مسخره شول
چې به مـــا ورتـــه ويـــل کــــول دمشـــکو
ابلعـــانو بـــه ويـــل کـــول لـــه پشــــکو
نـــه يـــې عـــلم، نـــه يـــې عقـــل نه يې پوهـه
فضـــليت ورځنـــې لـــرې پـــه ډېـــر کروهـــه

خوشال بابا وايي، کله چې ما او ميا مناظره پيل کړه، نو کوم منصف هئيت ولاړ نه و چې وروسته قضاوت وکړي او نتيجه اعلان کړي، دسوات شيخانو اکثره دميا نور پلوي کوله، خو ځرنګه چې ماته دميا خط او کتابت، املا او انشا او ټوله پوهه معلومه وه نو ځکه مې لاس پرې بر و او بل زه په خپل اقرار کې صادق يم او دهمدې صداقت په وجه مې په لوی ذات ډډه لګوله، نو ځکه خو ميان نور په خپلو خبرو کې راګير شو.

شیخ مـــیا نور پـه خپلـه پـه تقریـر کـې
مـا وده وتـه چـوټ ورکـړی پـه تحریـر کـې
مـا وې تـه لـکه ګیـدړ پـه خم کـې شـین یـې
خـو بیـاهم هغـه ګیـدړ یـې کـه رنګـین یـې
ښـاپیرک غونـدې پـه شـپه پـه هـوا دروميـ
چـې سـبا پـه تـا راځـي هزعیـت مـومي
پـه خطونـو کـې چـې ځـان و مـاته ستایې
مـا هـم پېژنـې چـې څـوک یـم دا څـه وایـې
خپـل صـفت دې یو سفـزیو وتـــه وایـــه
زه دې پېـژنم چـې څـه یـې ځـان مـه سـتایه

پرمخزن باندې د خوشال دمانیز اعتراض یو ټکی دا و چې اخوند درویزه قصداً غوښتي د امام حسین(رض) د شهادت پـه پېښنه کې یزید ته برائت ورکړي او داسې وښیي، چې ګڼې یزید نه غوښتل چې امام حسین(رض) شهید کړای شي، پـه همدې وجه یې هغو اشخاصو ته چې په دې کار یې لاس پورې کړی و ان دمرګ سزا ورکړه. خوشال بابا د اخوند درویزه دا ډول توجیهات او تعبیرات پـه کلکه ردوي او ځان د پیغمبر(ص) دسنتو ډېر ټینګ پابند ګڼي، په یوه بله مثنوي کې په همدې اړه وایي:

زه چې چون په اعتقاد کې پاک سني يم
په کندن د رافضي د بېخ کني يم
رافضي يې په داهسې اعتقاد کړم
په درست سوات يې په تکفير په رفض ياد کړم
د صديق او د فاروق په عشق کې طاق يم
د عثمان او د حيدر بنده قلماق يم
آل اولاد د پاک رسول واړه منمه
امامان نبيان هم ټول واړه منمه
د يزيد پليد په کار باندې لعنت دی
چې د آل سره يې کړی شرارت دی
د بد ذات مکر په علم کې لا بد شي
حبشي چې په مخ خال کېږدي لا بد شي.

لکه څنګه چې د مخه مو يادونه وکړه شيخ ميانور مخکې تر دې د مغلو په لمسه په سوات کې پر خوشال د (تکفير) او (رفض) تورونه پورې کړي وو. خو خوشال دا ټول تورونه بې بنسټه وګڼل، برعکس يې په اخوند دروېزه او ميانور (يزيد) ته په لېوالتيا او هغه ته په برائت ورکولو ګرم وګڼل. خوشال په خپله مناظره کې د مخزن او نورو ديني مسايلو په باب له ميانور څخه

پوښتنې وکړې، میانور سم ځواب ونه شو ویلای. خوشال بابا وايي:

الغرض چې يې خبره کړه اغازه   ډېر يې وويل د خپلې نيا له نمازه
بيا يې وستايه نيکه په څو څو رنګه   مستمع شه درست عالم ورته په درنګه
خدای يې وتړله ژبه له افسونه   دا وينا دده له ژبې شوه بيرونه
مونږه کله وايو دا چې يزيد ښه دی   په مخزن کې دروېزه ستايلی نه دی
بل زمونږ مخزن نه شعر نه بيان دی   بيان شوی نظم نه دی په بل شان دی
که يې ګورې درست په شان د صحيفو دی   چې راتلې به له اسمانه له هغو دی
يو پښتو کلام موزون دی بيان شوی   په معنی کې د ګرګون دی بيان شوی.

هغه ځای چې د رښتيا مهتاب ښکاره شي   د کتانو تارو پود پاره پاره شي
د رښتياو کرامت لکه باران دی   د دروغو سحر دوړې د بيابان دي
چې دده د خولې نه دا خبرې وشوې   ته به وايې چې په هر چا اوبه توی شوې
پوهېدم چې زما ستاره وه پرې غالبه   له هيبته يې دا ووته له ژبه
که يې بيا کړه دافسون ښېوه اغازه   سود يې نه و دې ما ژبه شوه پرې سازه
ما وې بس د ما مقصود مراد هم دادی   مدعي په دا خبرو خود اګاه دی
د يزيد ستاينه ګورئ په مخزن کې   هم مخزن نه دی د شعر په هر فن کې
زه هم دا خبره وايم خلکه خامه   خو دېې وويل خبره شوه تمامه
چې هر څوک په دا خبره خبردار شو   چې کينه وځې دروغې طلبګار شو
شيخ ميا نور چې خجل ورغی ترکوره   په دا خپل ويل پښېمان شو را شه ګوره

چې د خوشال او میان نور ترمنځ مناظرې دوام کاوه، د شیخ میان نور منطق کمزوری کېده، په پای کې میان نور مات شو، ددې په خاطر چې میان نور په سیمه تر دې زیات ونه شرمېږي او

بیا دهغه پلویان، دیني او علمي مناظره په جنګ او جګړه وانه ړوي خو خوشال پر میانور بل هېڅ شرط کېښود ، یوازې دا شرط یې پرې کېښود چې نوره به دمغلو پلوي نه کوي، میان نور هم دا شرط قبول کړ، خو په زړه کې یې بیا هم مغل پالنه وه او تر پایه خپلې دې ژمنې ته وفادار پاتې نه شو.

خوشال بابا نه یوازې د شیخ میانور له مناظرې سره مخامخ شوی، بلکې د ژوندانه په اوږدو کې یې د هر ځله لهٔ هرو کم علمه او کم سواده ملایانو او شیخانو سره مقابله او مناظره کړې چې دده ګڼ ادبي اثار ددې مناظرو او ځوابونو ښکارندوی دي. کله چې موږ په دینپوهنه کې د خوشال بابا ژورلیدونو ، علمي او اصولي دریځ ته متوجه شو نو خوشال مو د ستر اسلامپوه، اسلامپال او متبحر فقهي په توګه په ذهن کې انځور شي.

"شگه حاکم"
او د شگه حاکم په هیله

وایي اجتماعي مسایل د ساینسي هغو په شان نه دي، چیګ
پـه وضـع شـویو فورمولونـو حـل شـي، خـو کلـه چیـګ سـؤیګ
ولسي پوهیګ ، متلونو، د روزګګار تجربو او د پوهانو پخو
خبرو ته وګګوري، نو له دا سیګ کره خبرو او پخو تجربو سره
مخامخیګاي چیګ د ساینسي فورمولونو پـه شان د اجتماعي
ستونزو د غوخګولو لپاره کار کوي. زما پـه اند استاد الفت د
افغاني تګولنیګ هغه لیکوال دی، چیګ یوه شګه اجتماعي
طبیب او حکیم ورتـه ویلای شو. الفت د افغـاني تګولنیـګ د
ژوندانـه بیګلا بیګلو نـاخوالو تـه متوجه شوی، هغـه ییـګ پـه
أیګـر دقـت خګیګـؤلي او د درملنیـګ نسـخه ییـګ ورتـه
وؤانـدیګ کؤیـګ ده. د اسـتاد الفـت د عـلاج نسـخیګ ،
أیګریـګ پیسیـګ او أیګر لګګشـګتونه نه غـواؤي؛ دهریـګ
ناروغـة لپـاره ییـګ پـه خپلـه تګولنـه کیـګ درمـل پـه ګګوتـه
کـؤي، د ده د نسـخیګ تطبیـق یوازیـګ فکـر او سـوچ غـواؤي،
نور خګه نه غـواؤي. الفت د یویـګ تګولنیـګ د سلو مرضونو

دوا يوازيگ دا ککنگي چيگ ((شگه حاکم)) پريگ حکومت وکؤي، د ((شگه حاکم)) پـه اؤه کيگـدی شـي، خلکـو سـره مختلف تصورات وي، خو د الفت په نظر تـر تگولـو شگه حاکم ((قانون او عدالت)) دی. د الفت په نظرکه په هره تگولنه کيگ قـانون او عـدالت واکمـن شـو ، نـو د تگولنيـگ أيگريـگ ناخواليـگ پريـگ اواريگـدی شـي. حگکـه چيـگ قـانون او عدالت نه چا نه رشوت اخلي ، نه د چا ليـاز کوي، نـه پـر چا ظلم کوي، نـه د چا سفارش کوي، نـه چا سره کينـه کوي، نـه نفسـي خواهشات لري، نه خپل پيگژني او نـه هـم پـردی. نو د داسيگ يويگ وسيليگ په واکمنة سره د هر چا حقوق خوند ي کيگإي او خگوک د چا پر حق تيگريگ نه شي کولای. دلتـه بـه د استاد الفت د نثر دا وؤه، خو له مانا أکه تگوتگه کتـگ متـگ راوؤو او بيا به خپليگ خبريگ پريگ وغحگوو.

شگه حاکم

هغه چيگ نه نفس لري ، نه نفسي خواهشات.
نه ييگ په زؤه کيگ أار شته ، نه طمع.
نه له موقوفة ويگريگإي، نه د ترفيع پروا لري.
نه رشوت اخلي نه تنخوا.

نه له چا سره عناد لري، نه د چا مراعت کوي.
نه د چا مخ ګګوري، نه د چا خګتګ.
نه زورور پيګژني، نه غريب.
نه خګوک ييګ خپل دي او نه پردي.
نه چا ته خاندي، نه چا ته وچولی تريووي.
پوهيګإئ د ا حاکم خګوک دی؟
هو ! قانون او عدالت.

استاد الفت د بشري تګولنيګ د سوکالة لپاره قانون او عدالت تر تګولو شګه وسيله ګګنګليګ، چيګ هيګخګ بل خګيز ورسره د پرتليګ وؤ نه دی، وګګورئ لوی خګشګتن تعالی (ج) ،د بشر د لارشګوونيګ لپاره وخت پر وخت خپل پيغمبران راليګإلي او هر پيغمبر خلکو ته د خدای (ج) د نظام او قانون د تطبيق سپارشګتنه کؤيګ ده. اسماني اديان د بشر د ژوندانه د مهارولو ، نيګکمرغه کولو او هوساينيګ لپاره ستر قوانين دي. اکثره بشري قوانين د همديګ قوانينو په رنګا کيګ وضع شوي دي، بشر د خپل ژوند د هر اؤخ د انتظام لپاره بيلابيګل قوانين وضع کؤي، خو وضعي قوانينو تر هغه وخته دوام موندلی او تطبيق شوي چيګ عدالت ورسره ملګګری وي. هغه وضعي قوانين چيګ ظلم او استبداد ورسره

ملکګري وو او د عدالت خګرک په کيګ نه وو، أيګر لنأ عمر لرلای دی او بيا هم د أيګر سخت فشار او لکګشګت په وسيله په أيګره سختة تطبيق شوي، خو کله چيګ زور ختم شوی قوانين هم له منحګه تللي دي، خو استاد الفت د شګه او تلپاتي حاکميت لپاره له (قانون) سره (عدالت) هم ملکګری کوي، د الفت په نظر (عدالت) د (قانون) ژوند تظمينوي او دواؤه بيا د خلکو ژوند. د تګولنپوهانو په نظر له قانون پرته يوه تګولنه اصلاً ژوند نه شي کولای، د طبيعت تګول نظام د يوه نظم يا قانون تابع دی، که د يويګ شيګبيګ لپاره هم د کائينانو او حګمکيګ په نظم يا قانون کيګ کګأوأي را منحګته شي نو دا نؤة به د سترکګو په رپ کيګ تباه شي، دغسيګ د بشري ژوند هره خوا چيګ محاسبه کؤو که له قانون خګخه خالي شوه، نو له سختيګ کګأوأة او انارشة سره به مخامخ شي، حتی د حګنګګله د حګناورو تر منحګ هم يو أول قانون حاکم دی. استاد الفت د بشري ژوند دغه ستر ارزشګت او ضرورت په أيګرو لنأو تګکو بيان کؤی دی. پوهانو حتی د قانون پر تعريف غتګيګ غتګيګ ليکنيګ کؤي او کتابونه ييګ پريګ ليکلي، خو استاد الفت بيا په داسيګ يوه لنأ اعجازي کلام کيګ قانون او عدالت تعريف کؤي او اهميت ييګ ورته

خګرکګند کؤی چیګ سؤی ییګ په یو وار لوستلو د مانا تل ته کوزیګدی شي.

۱- نفس او نفسي خواهشات.

۲- أآر او طمع

۳- موقوفي او ترفیع

۴- رشوت او تنخوا

۵- عناد او مراعات

۶- مخ او خګتګ

۷- زورور او غریب

۸- خپل او پردي

په بشري تګولنه کیګ چیګ هر خګوک د پورتنیو مفاهیمو پر وؤاندیګ حګان تګینکګ نه کؤي، یا د نفسي خواهشاتو تابع شي یا له چا خګخه نامشروع طمع وکؤي، یا وأآر شي، یا د خپل حګان د موقف د لوؤاوي لپاره کار وکؤي او یا رشوت ته زؤه شګه کؤي، یا چا سره عناد او مراعات وکؤي، چا ته مخ شګکاره کؤي او چا ته خګتګ، زورور او غریب ته په یوه سترګګه ونه ګګوري او له خپل واک و حګواک خګخه د خپل او پردي پر وؤاندیګ نا سمه ګګتګه پورته کؤي، نو طبیعي خبره ده چیګ عدالت نه تطبیقیږي او تګولنه له توازنه وحګي، کله چیګ په تګولنه کیګ بحران رامنحګته شي، نو د

تگولنیگ تگول وکگؤي ورسره زیانمنیگاِي او هیگچا ته هم، بیگ ضرره کگتگه نه رسیگاِي. نو استاد الفت په تگولنه کیگ د بحرانونو د تگولیز حل په خاطر وایي چیگ تگولنه باید

د ((شگه حاکم)) له خوا کنتگرول شي او دا ((شگه حاکم)) دده په نظر (قانون او عدالت) دی، د مانیزیگ شگکلا تر خگنکگ د استاد الفت ددیگ نثر لفظي شگکلا هم د زیاتیگ ستاینیگ وؤ ده.

دا نثر په حقیقت کیگ تگولیگ یوولس جملیگ لري، چیگ تگولیگ تامیگ جملیگ دي. دا سیگ تامیگ جملیگ چیگ اوإدیگ نه دي، هره جمله په حقیقت کیگ له دوو برخو جوؤه ده، دویمه برخه که خگه هم پر (نه) باندیگ پیلیگاِي، خو له لومؤة برخیگ سره ارتباط کیگ ده، د تاکید او خوند لپاره شگه پیوستون شگیي، په دیگ نثر کیگ لکه د لنأیگ کیسیگ په شان شگه تلوسه موجوده ده ، سؤی په پیل کیگ نه پوهیگاِي چیگ ((شگه حاکم)) یانیگ خگه؟ او

خگوک به وي؟ خو دا تلوسه او غوتګه لکه د لنأیګ کیسیګ د اوج په شان په وروستة برخه کیګ خلاصیګإي.

پوهیګإئ ! دا حاکم خګوک دی؟

هو ! قانون او عدالت.

په پښتو لرغونو ادبياتو کې شعري فورمونه

کله چې موږ په پښتو لرغونو ادبياتو کې د شعري فورمونو په اړه خبرې کوو، نو پر دوو ډولو ادبياتو له بحث سره مخامېږو: ۱- پښتو ګړني يا شفاهي ادبيات ۲- پښتو ليکني يا تحريري ادبيات.

۱-پښتو ګړني ادبيات: په پښتو ګړنيو ادبياتو کې ګڼ شمېر شعري فورمونه شته، خو ددې شعرونو د زمان او مکان حد او بريد ټاکل اسانه کار نه دی، د اکثرو صاحب او شاعر معلوم نه دی. ددې تر څنګ په خپله د ګړنۍ شاعرۍ شعري فورمونه هم د ليکنۍ شاعرۍ په انډول لږ مشخص (ثابت) او کوټلي دي. يوازې لنډۍ په پښتو ګړني ادب کې مشخص او ثابت شکل لري، نور اکثره يې ديوې يا څو مسرو، اوازونو يا اهنګ په تغير او تبديل سره خپل شکل بدلوي، خو دا بدلون دومره هم نه دی چې يو شعري فورم يا شکل له بل سره منطبق يا مدغم شي او يو بل سره يې توپير ونه شي، په پښتو ګړنۍ شاعرۍ کې لنډۍ، کاکړۍ، نارې يا غړونه، لنډکۍ، سروکي، فالونه، د ښادۍ

سندرې، نکلونه، چاربیتې یا بګتۍ او ځینې نور راځي، له لنډۍ پرته نور اکثره شکلونه بیا خپل منځ کې نور نور شکلونه یا لږ تر لږه د بڼې تغیر لري. لنډۍ یوازینی شعري فورم دی، چې د اهنګ، د څپو د شمېر او د خج له پلوه یو ټاکلی شکل او چوکاټ لري، چې که یو هم پوره نه وي، لنډۍ نه جوړېږي. د اهنګ له پلوه د لنډۍ وروستی توری(غږ) باید حتماً یو غږن اواز (واول) وي، په واولونو کې هم یو مشخص واول (ه=a) چې په پښتو کې د ګردې هې (ه) په نوم نومول شوی او زور(zwar) یې هم بولي. د یادونې وړ ده چې تر زور(a) دمخه اواز هم باید یو متحرک غږ وي چې د دې دواړو غږونو له یو ځای کېدو څخه یو منظم اهنګ یا ریتم رامنځته کېږي، چې مسرې ته رنګ او خوند ورکوي او د وینا پر وخت د سړي خوله پرې ډکېږي. د لنډیو بل خصوصیت دا دی چې هره څلورمه مسره یې خجنه ده، یانې د هرې مسرې پر څلورمې څپې باید فشار یا خج راشي، چې اصل اهنګ پوره کړي، البته د پښتو شاعرۍ پر هرشعري فورم، خج درې څپې وروسته واقع کېږي، خو د لنډۍ توپیر له نورو شعري فورمونو سره دادی چې په نورو شعرونو کې کېدی شي خج د مسرې پر لومړۍ، دویمې، درېیمې، یا څلورمې مسرې راشي او تر هغې درې څپې وروسته څپه خجنه شي، یانې درې څپې وروسته څلورمه څپه خجنه کېږي، خو په لنډیو

کې د لومړۍ مسرې څلورمه څپه خجنه وي او بیا نور تر پایه همدا قاعده تعقیبوي او دا فورمول پر ټولو لنډیو یو شان د تطبیق وړ دی.

د څپو او د مسرو شمېر له مخې هم لنډۍ واحده قاعده لري، لنډۍ دوه مسرې لري، چې لومړۍ یې نهه څپې او دویمه یې دیارلس څپې ده، د لنډۍ د دواړو مسرو د څپو ټولیز شمېر دوه ویشتو (۲۲) څپو ته رسېږي، له نورو ټولو پښتو شعري فورمونو سره د لنډۍ توپیر دادی چې ددې د مسرو او څپو شمېر مطلق او غوڅ دی او تر هغو زیاتېدی او کمېدی نه شي، خو په نورو شعرونو کې دا مطلقیت عام نه دی، څرنګه چې د پښتو ګړنۍ شاعرۍ د اکثرو شعري فورمونو وخت او شاعر معلوم نه دی، چې ایا په لرغوني دورې پورې اړه نیسي او که نه؟ او بل د ټولو ګړنیو شعري فورمونو شننه او څېړنه یوه اوږده بحث ته اړتیا لري، نو دابحث بل وخت ته پرېږدو او اوس راځو د خپل بحث دویمې برخې، د پښتو لیکنۍ شاعرۍ فورمونو او هغه هم د لرغوني دورې شعري شکلونو ته !

د پښتو لیکنۍ شاعرۍ لومړۍ لاسته راغلې بېلګه همغه د امیر کروړ یو شعر دی، چې د محتوا له مخې ویاړنه او د فورم له مخې داسې ډول شعري یا منظوم فورم دی چې نه په بشپړ ډول د پښتو ولسي شاعرۍ له پخو بېلګو یا شعري شکلونو لکه

چاربیتو، بدلو، بګتیو، لوبو او کسرونو سره ورته والی ولري او نه هم له عربي ادبیاتو او نورو ژبو څخه له راغلو شعري فورمونو لکه غزل، قصیده، مخمس، مسدس او نورو سره ورته وي، د څېړونکو په نظر دا شعر یا نظم زړو اریایي سندرو ته ورته یو شعر دی، د ځینو څېړونکو په نظر دا شعر د زړو اریایي سندرو او پښتو ولسي سندرو تر منځ د اتصال یوه کړۍ ګڼل کېږي.

د امیر کروړ شعر اته بنده لري چې په هر بند کې یې درې مسرې دي، د سر بند دریمه مسره یې بیا پر دوو برخو وېشل کېږي، په حقیقت کې دوه مسرې لري، چې دواړه مقفي دي، او د پورتنیو دوه بیتونو د مسرو قافیه تعقیبوي د بند وروستۍ مسرې دویمه برخه بیا له نورو بندونو سره هم تکرارېږي:

زه یم زمری په دې نړۍ له ما اتل نسته
پر هند وسند پر تخار او پر کابل نسته
بل په زابل نستـــه له ما اتل نستـــه

په پورتنیو اتو بندونو کې د لومړي او شپږم بند د مسرو د څپو شمېر سره برابر(څوارلس څوارلس) څپې دی، او دریمه مسره چې یوه برخه یې تکرار ده شپږ شپږ سپلابه دي، د نورو شپږو بندونو د مسرو شمېر (پنځه لس پنځه لس) څپې دی او ټول واړه بیتونه یې اووه څپې دي، چې په دې ډول یې په خپل

منځ کې یو منظم اهنګ تینګ کړی دی، سر بېره پر دې د اول،دویم، درېیم، شپږم او اووم بندونو مسرې د قافیې تر څنګ ردیفونه هم لري او نور بیتونه یې یوازې په قافیو سمبال دي. دا اهنګ له پلوه دا شعر د پښتو له نورو ولسي شعرونو سره چې تر امیر کروړ وروسته لاس ته راغلي، یو شان دی، یانې د پښتو ژبې له ځانګړي اهنګ سره سمون خوري. د تاریخي قدامت له مخې بل لاسته راغلی شعر هغه شعر دی چې ابو هاشم ابن الزید سروانی له خوا پښتو ته ژباړل شوی،او په درېیمې هجري پېړۍ پورې اړه لري، دا شعر اصلاً د ابن خلدون و چې (ابي الینا) مشهور و ، د بغداد اوسېدونکی او په دوه اړو سترګو ړوند و ، دا شعر د فورم له مخې غزل دی، خو محتوا یې اخلاقي مسایل دي، چې د درهم د ستاینې په بڼه خلکو ته وړاندې شوی، که څه هم ځینو څېړونکو دا غزل نه دی ګڼلای او قطعه یې بللې خو کله چې مورږ د شعر عربي متن ته مراجعه کوو ، هلته د غزل د فورم له معمول تعریف سره سمون خوري، پښتو متن ته یې که هم وګورو د غزل فورم څرګندوي. سره له دې چې لومړی بیت یې مقفی دی؛(وینه او درهمونه) په کې د قافیې کلمې دي، خو د قافیې پوهنې له مخې د دواړو قافیو تر منځ یوازې یو مشترک توری(ه=a) دی او تردې دمخه توري حرکت هم تغیر لري، نو(سسته او چسته قافیه یې سره یو ځای

کړي)، نو ځکه سړي ته په پيل کې د اهنګ له پلوه پوره پوره منطبق نه برېښي، دا کېدی شي د ژباړې ستونزه هم وي، له نظم نه نظم ته ژباړه څه اسانه خبره نه ده، نه يوازې په مطلع کې، بلکې په نورو بيتونو کې هم د قافيو هماهنګي سل په سلو کې منطبقه نه ده، د ابو هاشم ابن الزيد السرواني له خوا د ابن خلدون دا ژباړل شوی غزل اووه بيتونه لري، چې د سر او پای بيتونه يې دا دي:

ژبــه هــم ښــه ويناکانــدي چــې يــې وينــه
د خاونـــد پـــه لاس کـــې زر او درهمونـــه
درهـــم ژبـــه ده کـــه څـــوک ژبـــور کېـــږي
ده وسـله کـه څـوک پـرې کانـدي قتالونـه

د بېتې نيکه مناجات: په پښتو لرغوني شاعرۍ کې يو مطرح شو د بيتې نيکه مناجات دي، چې ټول دوه بنده لري او سربېره پر دې يو بل بيت هم لري، چې د کسر يا تکرار په بڼه ورسره ويل کېږي، د دواړو بندونو د مسرو شمېر يې سره برابر، (شپږ شپږ) مسرې يا درې بيتونه دي د او ټول شعر يا نظم د مسرو د څپو شمېر هم سره مساوي دی، (اووه اووه) دی، د محتوا له مخې دا شعر ديني مناجات دي، خود فورم له مخې مثنوي ته ورته ښکاري، ځکه چې هر بيت يې په خپل منځ کې مقفی دی، خو دا چې هر درې بيته وروسته يو بيت د تکرار يا کسر په بڼه لوېږي، له مثنوي څخه خپله بڼه بدلوي، مانا دا چې

د مثنوي هغه فورم چې له عربي څخه پښتو ته راغلی هغه شان نه دی، نو ځکه ویلای شو چې دا هم د پښتو ولسي شاعرۍ په اهنګ پخوانیو اریایي سندرو ته ورته دی، چې په پښتو ولسي شاعرۍ کې نور داسې شعرونه هم شته، د بیټ نیکه مناجات:

لویه خدایه لویه خدایه ستا په مینه په هر ځایه
غر ولاړ دی درناوي کې ټوله ژوي په زاري کې
دلتــه دي دغــرو لمنې زموږ کېږدۍ په کې پلنې

دا وګړي دې بر کړې خدایه
لویه خدایه لویــه خدایه

همداسې بل بند

د شیخ اسمعیل شعرونه: د شیخ اسمعیل دوه شعرونه زموږ لاس ته راغلي دي. د شیخ اسمعیل یو پارکی:

تېښته وکړه له ابلیسه چې ابلیس لعین ښکاره شي

دا ټول پنځه بیتونه لري چې محتوا یې له شیطان څخه د انسان د ژغورنې په اړه ده، د شکل له پلوه غزل ته ورته ده، خو یوازې په دې توپیر چې د سر بیت یې مقفی نه دی. بل نظم یې چې د خرښبون ببلتون ته ځانګړی شوی او بیا خرښبون په نظم د هغه غبرګون ښودلای، دواړه له عربي څخه د راغلیو فورمونو په چوکاټ کې نه راځي او د پښتو شاعرۍ د فورمونو رنګ پرې

غالب دی خو دې سره سره سل په سلو کې په کوم ځانګړې چوکاټ کې نه ځايږي.

کـه يون دی يون دی مخکې بيلتون دی
لـه کـسي غره څخه ځـي خـربښون دی....

څلور څلور مسرې د يوه بند په شکل يو ځای شوي دي:

د خربښون نظم:

بېلتانه ناره مې وسوه پـه کور باندې
نه پوهېږم چې به څه وي پېښ په وړاندې
لـه خپلوانـو بـه بېلېـږم پـه سـرو سـترګو
دواړه سـترګې مـې پـه وينـو دي ژړانـدې

د شـيخ رضـی لـودي او نصـر لـودي نظمونـه: دا دواړه نظمونه چې د يوې ليکلې مشاعرې بڼه لري، د فورم لـه مخې غزل ته ورته دي، خو دا سې غزل چې مطلع ونه لري، يانې بې مطلع غزل، نور نو د غزل فورم ټول قواعد پرې تطبېقېږي، خو يوازې دومره توپير لري چې د سر لومړۍ مسره يې بې قافيې ده او د نورو مسرو قافيه د لومړي بيت د دويمې مسرې قافيه تعقيبوي.

د شیخ رضی لودي د نظم څو بیتونه:

د الحاد په لور دې ترپلل   ګروه دې زموږ وکوراوه
موږ رونـلې پـه زیارنـه   تـا پـه تـوراوه پـه تور او

او د هـغـه پـه ځواب کې د نصرلودي دا نظم:

د الــحاد په تور تورن سوم   زه لرغون خو ملحد نه یم
زما دښنه هسې تور راکړي   کـه مـلحد یـم د دښنه یـم

په لرغوني ادب کې د قصیدي فورم: پښتو ادب تـه د قصیدي فورم له عربي ژبې څخه راغلی دی، چې لـومړۍ بېلګـه یې د شیخ اسعد سوري لاسته راغلې قصیده ده. د شیخ اسعد سوري قصیدې له پوخوالي داسې برېښي چې پښتو ادب کې بـه تـردې دمخـه هـم زیـاتې قصـیدې پنځېـدلې او پـه خپلـه شـیخ اسعد سـوري بـه هـم ډېرې زیـاتې قصـیدي لیکلـې وي، چـې د قصیدو د پخوالي دې معراج ته رسېدلی دی، خو څرنګه چې تر ده دمخه او خپله دده نورې قصیدې عملاً په لاس کې نه شته، نو همدا لاسته راغلې قصیده پـه پښتو ادب کې لرغوني قصیده ګڼلای شو، قصیده هغه ډول شعري یا نظمي فـورم دی، چې د سر بیت یې مقفی وي، ردیف په کې اختیاري دی، قافیـه پـه کې حتمـي ده، د نـورو بیتونـو د دویمـو مسـرو قـافیـه یـې د لـومړي مقفی بیت قافیـه تعقیبوي، د بیتونو شمېر یې لـه پنځـه لسـو څخه تر سوو بیتونو پورې اټکل شوی دی، د قصیدې د معمول

تعریف له مخې قصیده درې برخې لري، چې د پیل برخې ته یې تشبیب یا تغزل وایي او معمولاً د طبیعت ستاینه په کې کېږي، دویمې برخې ته یې اصلي موضوع وایي چې د ممدوح ستاینه په کې کېږي او دریمه برخه یې دعائیه ده. د شیخ اسعد قصیده چې د محمد سوري (د سوریانو واکمن زنداني کېدو او وفات) ته ځانګړې شوې د محتوا له مخې یوه دردونکې ویرنه ده.

دا قصیده د محمد سوري د مرګ رنه انځورګري کوي او پر سړي باندې ډېر تاثیر ښندي، دا قصیده ټوله ۴۴ بیتونه لري چې د قصیدې له معمول تعریف سره سم ټول اړخونه یې رانغاړلي دي، د سر، منځ او پای څو بیتونه یې دادي،:

د فلک له چارو څه وکړم کوکار
زمولوي هر ګل چې خاندي په بهار
هر غاټول چې په بید یا غوړېده وکا
ریژوي یې پاڼې کاندي تار په تار

د منځ بیتونه:

زموږ پر زړونو دې نن بیا یو غشی وویشت
ودې ژوبلله په دې غشي هزار
پر سوریو باندي ویر پرېوت له پاسه
محمد واکمن چې ولاړی په بل دار

د پای څو بیتونه:

سخ په تا ای محمده د غور لمر وې
په نړۍ به نه وي ستا د عدل سار
که سوري دې پر ننګ وير کاندي ويرمن سول
هم به وياړي ستا په نوم ستا په تبار
په جنت کې دې وه تون زموږ واکمنه
هم پر تا دې وي ډېر لور د غفار

ددې قصيدې هندسي شکل په دې ډول دی:

+____________________
قافيه +____________________
____
+____________________
____
ترپايه +____________________

د ښکارندوی غوري قصيده: بله مهمه قصيده زموږ په لرغوني ادب کې د ښکارندوی غوري قصيده ده، چې پر هند يې د سلطان شهاب الدين غوري د فتوحاتو په تعريف کې ويلې او

د محتوا له مخې يوه ستاينه بلل کېږي. دا قصيده ټوله (۴۵) بيتونه لري او د قصيدې له معمول تعريف سره سم درې برخې تشبيت يا تغزل اصلي موضوع او د عائيه لري، دا قصيده هم لکه د شيخ اسعد سوري دهغې په شان په قافيه پای مومي او رديف نه لري. د سر، منځ او پای څو بيتونه يې دا دي:

د پسرلي ښکلو ونکي بيا کړه سينګارونه
بيا يې ولونل په غرونو کې لالونه
مځکه شنه، لاښونه شنه، لمنې شنې شوې
طيلسان زمردي واغوستـه غرونه

دمنځ بيتونه:

په زابل چې د بري پر نيلي سپور سي
په لاهور يې د مېړانې ګوزارونه
د اسلام د دين شهاب دنړۍ لمر دی
تورستان يې کړه رڼا په جهادونه

د پای بيتونه:

په رڼا اوسه ته تل د دين شهابه
نوم دې تل وه پر دريځ په نمزدکونه
ستا په زېرمه دې خاوند ه لوی ځښتن وي

موږ خــو ستــا پــه نامه يو نه څو چې يو نه.

د شيخ اسعد سوري او د ښکارندوی غوري قصيدې دواړه د انځورګرۍ او د طبيعت د مناظرو د ترسيم او د پېښو د واقعي ثبت له مخې داسې لوړې قصيدې دي چې تراوسه يې پښتو ادب کې ساری نه شته.

په لرغوني پښتو ادب کې غزل: سره له دې چې غزل ته ورته ځينې نظمونه په پښتو ادب کې تر اتمې هجري پېړۍ د مخه هم ليدل کېږي، خو پښتو ادب کې په منظم ډول غزل د اتمې هجري پېړۍ د ويمه نيمايي کې، اکبر زمينداروي پيل کړی دی.

اکبر زميندا وری د ديوان خاوند و چې څو پاڼې يې استاد حبيبي ته لاس ته ورغلي دي. په دې لاسته راغلو پاڼو کې دوه غزلونه هم خوندي دي، چې د هنر، هغه وخت او شکلي سکښت له مخې ډېر اوچت غزلونه ګڼل کېږي، چې دلته يې يو څو بيتونه د بېلګې په توګه را اخلو:

د خپل ځان له حیرانیه څه ویل کړم
د عشق ویر به تل په خپله پټول کړم
ما مدام لکه بورا پر ګلو کشت کړ
اوس به ځم په سر تور سر فراق د ګل کړم...

او وروستی بیت:

د بېلتون له ویره ژاړم اوښکې وینې
زه اکبر په خپل اشنا د سرښندل کړم

دا غزل پنځه بیتونه لري چې (ویل، پټول، ښندل او...) یې د قافیې کلمې دي او (کړم کړم) یې ردیف دی. د بیتونو د مسرو د څپو شمېر یې دولس دولس څپې دی او د ټولو مسرو د څپو شمېر یې سره مساوي دی، مطلع او مقطع چې د غزل یوه ځانګړتیا ده، دواړه په کې خوندي دي. د محتوا له مخې هم له غزل سره پوره منطبق دی، ځکه چې موضوع یې تغزلي ده.

په لرغوني ادب کې مثنوي: په پښتو ادب کې د پوره مثنوي او پوره غزل عمر سره تقریباً مساوي دي، دواړه شعري فورمونه د اکبر زمینداوري د دیوان په هغو پاڼو کې لیدل کېږي چې د استاد حبیبي لاس ته ورغلې وې، په دې پاڼو کې د زمینداوري دوه مثنوي هم خوندي دي.

مثنوي هغه شعري فورم دی چې له عربي څخه پښتو ته راغلی دی، ځانګړتیا یې داده چې هر بیت یې ځانته ځانګړې

قافيه لري، ياني دوه مسرې يې په خپل منځ کې هم قافيه وي، رديف په هر بيت کې اختياري دی، کېدی شي ځينې بيتونه رديفونه ولري او ځينې يې ونه لري.

د هر بيت د مسرو شمېر يې په خپل منځ کې مساوي وي، خو د ټولو بيتونو د مسرو د څپو شمېر يې د يوې يا دوو څپو په شمېر توپير او بدلون موندلای شي.

البته تر اکبر زميندا وري د مخه مثنوي ته ورته شعرونه وو، خو بشپړه مثنوي، ده ليکلې ده.

دلته يې د يوې مثنوي څو بيتونه را اخلو:

زه عاشق يم يار هم نيز — نور څه نه لرو تميز
يو پر بله عاشقان يو — په خپل عشق کې صادقان يو
يو په بل پسې رنځور يو — چې نړدې نه يو مهجور يو

په پورته بيتونو کې اول بيت رديف نه لري او دوه نور يې لري. د مثنوي فورم په دې ډول دی:

a______________
a ______________
b ___________ — رديف اختياري دی
b_____________
c___________
c___________

تر اکبر زمیند اوري وروسته د زرغون نورزي ساقي نامه:

ساقي راشه پیاله راکړه ــــ مرور یار مې پخلا کړه

د زرغونې کاکړ د بوستان ژباړه:

اوربدلې مې قصه ده ــــ چې تر شاتو هم خوږه ده

د دوست محمد کاکړ غرښتنامه:

له نیکانو روایت دی ــــ هسې توګه حکایت دی

تول د مثنوي په فورم کې دي.

په لرغونې ادب کې رباعي:- تر غزل او مثنوي وروسته بل هغه شعري فورم چې له عربي څخه پښتو ته راغلی هغه (رباعي) ده چې دا فورم د (خلیل خان نیازي) او (سلطان بهلول لودي) له خوا په خپل منځ کې په ویل شویو شعرونو کې ګورو، رباعي هغه شعري فورم دی چې څلور مسرې لري، لومړی، دویمه او څلورمه مسره یې په خپل منځ کې هم قافیه وي او دویمه مسره یې له قافیې څخه ازاده وي. ردیف په کې اختیاري دی او د څپو شمېر یې معمولاً مساوي وي.

خړې وربځې ژاړي له پاسه ــــ کویله غږ کا بېلتون له لاسه

یه هغه لوني ګوهرپه خول ستا ــــ دامرحبا کا ستا زموږ مواسه

د سلطان بهلول لودي رباعي:

ملک به زرغون کړم په ورکړه راسه ــــ ګوره اوربځې د داد له پاسه

خول مې د عدل په درو روڼ دی ــــ جهان به زیب مومي زما له لاسه

د رباعي عام شکل دا دی:

a__________

a ________ ردیف اختیاری دی.

____

a__________

په لرغوني ادب کې د نورو شاعرانو شعرونه:

د نورو پاتې شاعرانو شعرونه اکثره د پښتو ولسي شاعرۍ په فورمونو کې راځي او همغه اريايي خصوصيت لري، چې د پښتو له ځانګړي اهنګ سره مطابقت کوي. دا شعرونه د پښتو ولسي شاعرۍ له ثابتو شعري فورمونو سره هم سلو په سلو کې منطبق نه دي او کېدی شي هر یو جلا جلا وڅېړل شي، خو په لرغوني ادب کې له عربي څخه راغلي ډېر مطرح شعري فورمونه، قصيده، غزل، مثنوي او رباعي دي چې هر يوه ته پر خپل ځای اشاره وشوه.

د استاد روهي له نظره
د خوشال اخلاقي ایډیال

د خوشال بابا په باب تر اوسه پورې په سلګونو څه چې په زرګونو لیکنې شوي دي، د خوشال بابا په اړه د مستقلو اثارو شمېر هم لسګونو عنوانو ته رسېږي، د خوشال په باب څېړنې په لومړي ګام کې پر دوو کټګوریو وېشل کېدی شي، لومړی هغه څېړنې چې د بهرنیو پوهانو له خوا ترسره شوي او دویم هغه لیکنې دي چې د کورنیو څېړونکو او پوهانو له خوا تر سره شوي دي، ددې څېړنو او لیکنو یوه برخه دودیزه بڼه لري چې په ټولنه کې د خپل وخت د دودیزو علومو او تعاملاتو په نتیجه کې یې خوشال مطالعه کړی او څېړلی دی، د لیکنو دویمه برخه هغه ده چې خوشال یې د معاصرو علومو، کره کتنې او څېړنو په نتیجه کې له هر ډول سیاسي، ټولنیزو، قومي او اخلاقي تمایلاتو پرته، د نوې پوهې او د تحقیق او تحلیل د نویو میتودونو په رڼا کې څېړلای او تحلیل کړی دی، زموږ د هېواد له دغو معاصرو پوهانو څخه یو هم د هېواد ډېر ځیرمن لیکوال، څېړونکی او کره کتونکی کاندید اکاډمسین سرمحقق محمد صدیق روهي دی، چې په څو مقالو کې یې خوشال بابا په ناپېیلي (بې طرفانه) ډول څېړلای دی.

استاد محمد صدیق د ادبپوهنې په لړ کې په خپل مهم اثر (ادبي څېړنې) کې د خوشال په باب څلور بېلابېلې لیکنې: ((د خوشال د ښوونې او روزنې فلسفه، د خوشال ختک سوات نامه د ټولنیزو اصلاحاتو هنداره، ، د خوشال اخلاقي ایډیال او خوشال د اخلاقي ایډیال په حیث او د خوشال په اثارو کې د مضمون او شکل تنوع)) چاپ کړې چې هره یوه د خوشال پېژندنې د مطالعاتو په لړ کې د خپل ځانګړي او جلا ارزښت لرونکې دي، استاد روهي پر نو موړو لیکنو کې سربېره د خوشال پر کلیاتو (د کابل چاپ) هم یوه ارزښتمنه سریزه لیکلې، دغه راز د هېواد په ځینو علمي مجلو کې یې هم د خوشال په اړه علمي او تحلیلي لیکنې راغلي دي.

((د خوشال اخلاقي ایډیال)) په نامه د استاد روهي یو مستقل اثر هم چاپ شوی دی، چې همدا تېرې څېړنې په خپله لمن کې رانغاړي.

اوس راځو دې ته چې د استاد روهي دا لیکنې ولې د زیات ارزښت وړ دي؟

استاد روهي د هغو پوهانو له جملې څخه دی، چې عصري زده کړې یې کړې وې، د ښوونې او روزنې په برخه کې یې ماستري درلوده او په ادبپوهنه کې د زیاتې مطالعې خاوند و.

په کره کتنه او ادبپوهنه کې يې يو ډېر مهم اثر (ادبي څېړنې) ليکلی دی، استاد روهي د زيات علم او حلم خاوند و او همدا دوه عنصره يې په اکثرو ليکنو په تېره بيا په کره کتنه کې زيات ليدل کېږي، روهي صاحب په کره کتنه کې د هېڅ ډول احساساتو تر اغېز لاندې نه دی راغلی او هر څه يې چې شنلي نو هغه يې د دليل او منطق په مټ واضح کړي دي، د خوشال په برخه کې هم استاد روهي د ليکنو چلند همدا ډول دی، استاد روهي سره له دې چې يو ښه افغان او پښتون و، خو هېڅکله هم د خوشال پېژندنې په برخه کې د پښتونولۍ او افغانيت تر اغېز لاندې نه دی راغلی.

استاد روهي چې کله د خوشال ايډيال مطالعه کوي او پر هغه بحث کوي نو تر ټولو دمخه اخلاقي ايډيال تعريفوي، کله چې د يو شي تعريف مشخص شي، نو بيا د هغه شي پر ماهيت ښه پوهېدلای شو، استاد روهي وايي: ((اخلاقي ايډيال د کرکټرونو د هغو مثبتو اوصافو مجموعې ته ويل کېږي، چې د اخلاقي کمال د موډل بڼه ولري، اخلاقي ايډيال د يوې طبقې اجتماعي، اقتصادي شرايط منعکسوي او په اجتماعي ايډيال سره توافق پيدا کوي.)) استاد روهي د همدې پورتني فورمول او تعريف له مخې د خوشال د اخلاقي ايډيال په باب وايي: ((څرنګه چې خوشال د فيوډاليزم د اجتماعي- اقتصادي

فورماسیون محصول دی نو دا ډېره طبعي ښکاري، چې د خوشال اخلاقي ایډیال دې په یوه قومي مشر یا اشرافي شخصیت کې متبلور شي.))

د استاد روهي له نظره خپله د خوشال په فکر د هغه اخلاقي ایډیال همهغه دی، چې ده په خپل اثر (دستارنامه) کې ښودلی دی او هغه ته (د دستار سړی) وایي، د استاد روهي په نظر دا ډېر مناسب نوم دی، ځکه چې له یوې خوا په پښتني قبیلو کې دا دود دی کله چې یو نوی قومي مشر یا خان د خلکو له خوا وټاکل شي، د هغه پر سر پګړۍ یا پټکی تړي او د پټکي تر تړلو وروسته خلک هغه ته مبارکي ورکوي، له بلې خوا، په پښتنو کې پټکی یا دستار د عـــزت او وقـــار سمبول دی، استاد روهي زیاتوي: د اخلاقي موډل لپاره خوشال (شل خصلتونه او شل هنرونه ټاکلي دي) که چېرې په یوه شخص کې دغه واړه هنرونه موجود وي، نو هغه ته د اخلاقي کمال یوه نمونه یا اخلاقي ایډیال ویلای شو، استاد روهي زیاتوي: که موږ د اخلاقي ایډیال په برخه کې د خوشال (دستارنامه) د (بلو تارک) او (کویټلیان) له اثارو سره پرتله کړو ډېر ټکي به په کې مشترک پیدا کړو، نو ځکه استاد روهي وایي، چې د خوشال اخلاقي ایډیال (دستارنامه) دیوه اخلاقي ایډیال په حیث نوې څېره نه ده، استا د روهي وایي: د خوشال موډل د لرغوني

یونان موډل (چې د مریبیتوب د دورې څرګندوی دی) نه، بلکې د رومیانو موډل دی، رومیان په علم او فلسفه کې ژور نه ځي، بلکې علم له عمل سره نږدې کوي.

استاد روهي وايي: ((د خصوص د مقولې له نظره باید وویل شي، چې د خوشال اخلاقي ایډیال د پښتني چاپېریال کلتوري خصوصیات منعکسوي، په دې ځای کې ددې ټکي یادونه هم ضروري ده، چې د خوشال د موډل د پوره څېړنې لپاره باید یوازې پر (دستارنامه) باندې تکیه ونه شي، استاد روهي سره له دې چې د خوشال اخلاقي ایډیال د پښتني چاپېریال څرګندوی بولي، خو بیا هم یادونه کوي، چې ددې ایډیال لپاره چې خوشال کوم معیارونه ټاکلي، هغه د پښتني چاپېریال تر کلتور او مذهبي حدودو اوړي، استاد روهي په دې نظر دی، چې د خوشال ایډیال د کرکټر په لحاظ عمومي او خصوصي اوصاف لري؛ عمومي اوصاف یې د ټولنې د ټولو افرادو لپاره لازم دي، لکه (د اولاد تربیت، علم، شجاعت، سخاوت، راستي، خوشخویي، همت، غیرت او نور...) خصوصي اوصاف یې صرف د دستار سړي ته ضروري دي، لکه تادیب د خشم وخصم، د ملک د انتظام په عمومي اوصافو کې یې ځینې هنرونه او خصلتونه تر زیاتې اندازې د (دستار سړي) سره شباهت لري، لکه د ځان معرفت، اسپ تازي،

تجارت، موسيقي، شطرنج، نقاشي، عدل او انصاف، عفو وکرم، مشورت او نور...

استاد روهي د خوشال اخلاقي ايډيال د نړۍ د يو شمېر نورو پوهانو له اخلاقي ايډيال سره پرتله کوي او هغو لارو چارو ته ګوته نيسي، چې يو شخص پرې دې معيار ته رسېدلای شي، استاد روهي هغو دوارو معيارونو او لارو ته اشاره کوي، چې اخلاقي ايډيال پرې جوړېږي، خو پرته له دې چې غوڅ حکم وکړي، قضاوت لوستونکو ته پرېږدي، استاد رورهي وايي: د خوشال د ښوونې او روزنې موډل چې په دستارنامه کې راغلی دی، د لوړې طبقې ايډيال دی، ليکن دی د (اپلاتون) او (ارسطو) په شان دغه ايډيال په کومې خاصې طبقې پورې نه منحصروي، (ارسطو) په صراحت ادعا کوي، چې غلامان فطرتاً غلامان پيدا شوي دي، دوی له مقدماتي زده کړې او سواد څخه زيات څه نه شي زده کولای، خوشال البته پر وراثت باندې تکيه کوي، ليکن دا وراثت طبقاتي نه ګڼي، د خوشال په نظر نه يوازې هنرونه د زده کړې له لارې لاس ته راځي، بلکې دی خصلتونه هم کسبي بولي، دی وايي: ((امير لره بويه چې ځان په شرع اراسته کا، بيا د ولايت ظاهري، د سياست هنرونه، خويونه، خصلتونه زده کا.)) سره له دې چې پورته بحث کې استاد روهي د کوم نظر پلوي نه کوي، خو د متن له قرينې څخه

داسې ښکاري چې استاد د یوه ټولنپوه، ښوونپوه او کره کتونکي په توګه د خوشال نظر تائیدوي، خوشال د اخلاقي ایډیال یا شخصیت د جوړېدو لپاره ټول شرایط کسبي بللي، چې هر څوک یې تر لاسه کولای شي، خو په دې چاره کې ارث او د شخص خپل زیار او زحمت هم دخیل ګڼي او دا یې هم په ګوته کړې، چې هر څوک دا معیارونه پوره کړي، نو بیا (د دستار سړی) ترې جوړېدی شي او د (دستار سړی) طبعاً هغه مقام دی چې بیا د ټولې ټولنې په لوړې یا اولې طبقې پورې اړه پیدا کوي او دا ځکه چې همدا شخص دی ، چې د ټولنې د مشرۍ وړتیا پېدا کوي، نو باید د ټولنې په راس کې واقع شي.

د ارسطو نظریه چې پر طبقاتي بنسټ ولاړه ده، تر ټولو د مخه د سقراط له علمي نظریاتو سره چې وایي: انسان د تحول په حال کې دی او د اصلاح وړ دی، متضاده ده، د ښوونې او روزنې او سنۍ میتودولوژي هم دا حکم نه کوي چې د ټیټې طبقې خلک دې د لوړو زده کړو قابلیت ونه لري او یا دې ترې لوی شخصیتونه نه شي جوړېدلای، خوشال البته د شخصیت په جوړونه کې ارثیت ځکه دخیل بولي، چې دا د شخصیت جوړونې منشا ده، او سنۍ اروا پوهنه هم دا تائیدوي، چې د انسان د شخصیت وده د نطفې له تشکل څخه را پیلېږي، محیطي او بیا اجتماعي شرایط په کې اساسي نقش لري.

استاد روهي د خوشال د اخلاقي ایډیال په لیکنه کې دې نتیجې ته رسېدلی دی، چې د خوشال د ښوونې او روزنې موډل د اخلاقي ایډیال د جوړونې لپاره مناسب دی، استاد روهي د (دستارنامې) د معیارونو له مخې د اخلاقي ایډیال لپاره تر ټولو غوره ، ښه او عملي بېلګه په خپله (خوشال) بولي، چې د دستارنامې اکثره معیارونه (شل هنرونه او شل خصلتونه) یې په وجود کې لیدل کېږي، نو موږ هم د استاد روهي د تحلیل له مخې دې نتیجې ته رسېږو چې د خوشال د اخلاقي ایډیال یوه عملي بېلګه په خپله لوی خان خوشال خان دی او بس.

((شاهنامهٔ احمد شاه ابدالي))

ویاؤنه ده که حماسه؟

((شاهنامه احمد شاه ابدالي)) د حافظ ککل محمد مرغزي منظوم داستاني اثر دی، چیگ په هند کیگ ییگ د احمد شاه بابا د فتوحاتو او بریاوو په باب لیکلی دی. دا اثر لومؤی حگل پر **۱۹۲۵**م کال د یو زر تگوکو په شمیگر د مشتاق احمد مشتاق په تدوین او د مولانا عبدالقادر په ((پیگژند ککلو)) چاپ شوی دی.

د مدون په وینا د دیگ اثر اصلي نوم ((شاهنامه احمدیه))و، خو دوی ورته حگکه د ((شاهنامه احمد شاه ابدالي)) نوم غوره کؤ چیگ دیگ نوم ورسره أیکر اؤخ لکگاوه.

حافظ ککل محمد مرغزي، د مرغز د کلي او سیگدونکی و او د شاهنامیگ له متن خگخه داسیگ شگکاري چیگ دی د احمد شاه بابا د وخت سؤی او په جنگگونو کیگ د هغه له لشگکرو سره ملگگری و، دده په خپله وینا د دیگ شاهنامیگ د لیکلو حکم هم ورته پخپله د بادشاه (احمد شاه بابا) له خوا شوی و، دی وایي:

چیـــــگ فرمــــــان د شهریــــــارو
پـــــه زیـــــبا شگکلـــــی ککفـــــتارو

چیـــګ حـــافظ دیــــګ شاهنامـــه کـــه
پـــه جـــهان دیـــګ دا نامـــه کـــه
شاهنامـــه دیـــګ کـــه رنګګـــین
جـــــوؤ زیبـــــا در ثمـــــین
پکیـــګ حـــال دیـــګ د جـــهان وي
شګـــه کګنـــجونه دیـــګ عـــیان وي
شـــه مذکـــور دیـــګ کـــه د جنکـــګ
چیـــګ پریـــګ صـــاف شـــي دزؤه زنکـــګ
د بادشـــاه دیـــګ حـــال بیـــان کـــه
دا چیـــګ سـیر بییـــګ پـــه جهـــان کـــه
د احمـد شـــــــــــــاه دُر دوران
پـــکیګ حـــال مـــیګ کـــؤ بیـــان.

حافظ مرغزي دا کتاب پر یو زرشپإ اویایم (۱۰۷۲) هګ ق کال بشپؤ کؤی دی. د کتاب په پای کیګ د دیګ خبریګ یادونه کوي او وایي چیګ دا شاهنامه بیګ د پشګتنو لپاره بشپؤه کؤیګ ده:

د پـــشګتنـــو د پـــاره یـــاره ماخـــواري وکـــؤه بسیـــاره
کـــه شګګه وکؤیګ پریګ نـظر تـــه بـــه شـیګر سـیګ د کــــــــــــشور
چـیګ زرسل وو اویا کاله ســـن د هجـــر زمـــا لالـــه
شپإ ته نور کؤه سره ضم چیـــګ تـــاریخ نـــه شـــي تریـــګ کـــم

زمـا عـمر دی پنحگـوس   خگـه لـه مـا وشـو افسـوس

په پورتنيو خگو بيتونو کيگ ددیگ اثر(شاهناميگ) د ليکلو وجه او علت خگرکگند شول، خو اوس راحگو ديگته چيگ دا اثر د ادبي اثارو په کومو معنوي او شکلي أولونو يا انواعو کيگ حسابيگإي؟اکثره شاهناميگ چيگ ليکل شوي په هغوی کيگ تـاريخي کيسـيگ، د پاچايـانو اتلـولي، تـوره او ميگؤانـه او جنککـي پيگشـگيگ بيـان شـوي، نـو حگکـه خـو اکثـره شاهناميگ په حماسو او يا هم په حماسي اثارو کيگ شميگرل کيگإي اوس چيگ زموإ تر بحث لانديگ موضوع د ((احمد شاه ابدالي شاهنامه)) ده، پـه ديـگ کيـگ لـه خگـو پوشـگتنو سره مخامخيگإو او يا هم خگو پوشگتنو ته بايد حگواب ورکؤو، تر تگولو د مخه کيگدی شي دا پوشگتنيگ مطرح شي چيگ ايا دا شاهنامه وياؤنه ده که حماسه؟ يو حکايتي داستان دی که حماسي نظم يا شعر؟ د کوم يو معنوي أول خصوصيات په کيگ زيات دي؟ د فـورم لـه مخيـگ پـه کـوم أول نظمونـو کيـگ راحگـي؟ ايـا د حماسيگ د ليکلو لپاره مناسب فورم دی که نه؟ ايا نورو شاعرانو هم د شاهناميگ د ليکنيگ لپاره له ديگ أول فورم خگخه کار اخيستی که نه؟ او که اخيستی ييگ وي وجه ييگ خگه ده؟ خو ددیـگ تگولـو پوشـگتنو پـه منحـگ کيـگ دوه پوشـگتنيگ چيگ تر نورو زياتيگ مطرح دي دادي چيگ دا شاهنامه، وياؤنه

ده که حماسه؟ ددیگ لپاره چیگ دیگ پوشگتنو ته معقول او مناسب حگوابونه پیدا کؤو، شگه‌به‌دا وي چیگ د حماسیگ پیگژندنیگ د اصولو او معیارونو په‌رنگا کیگ د ا اثر مطالعه او تحلیل کؤو:

((حماسه په ادبي أولونو کیگ أیگر لرغوني أول دی په حماسه کیگ تر تاریخي دورانه وؤاندیگ زمانیگ وقایع راغلي وي او په حقیقت کیگ د لومؤنیو زمانو کگزارش دی حماسه په هغه دوران کیگ د یوه ملت ارمانونه بیانوي چیگ تاریخ، اسطوره، خیال او حقیقت تگول پکیگ سره کگأیگإي)).

حگینیگ کسان کله کله په ادبي خگیگؤنو کیگ د حماسیگ، حماسي شعر او ویاؤنیگ (فخرییگ) تر منحگ توپیر نه کوي، په داسیگ حال کیگ چیگ دا دریگ واؤه جلا جلا معنوي أولونه دي، توپیر سره لري((حماسه د ادبیاتو په موضوعي یا معنوي أولونو کیگ یو أول دی، چیگ د یو ملت، قوم، قبیلیگ یا شخص د میگؤانیگ او توریگ کیسیگ او جنکگي کارنامیگ په حکایتي أول بیانوي، هر أول جنکگي او حماسي اشعار حماسه نه شي جوؤولای، که خگه هم حماسه له حماسي او جنکگي اشعارو خگخه جوؤیگإي، خو هر حماسي شعر یا ویاؤنه حماسه نه ده.د حماسیگ یو شرط دا دی چیگ پیگشگیگ په کیگ په داستاني أول بیان شویگ وي)) خو په حماسي شعر او یا هم ویاؤنه کیگ دا

شرط حتمي نه دی. یو رزمي شعر کیگدی شي هیگخگ اتل ونه لري او شاعر خپله خلک د رزم او جنګګ خوا ته راوبولي او په ویاؤنه کیګ هم یو شاعر کولای شي د خپل حګان پر بریاوو او یا هم د خپل تګبر پر بریاوو او لاسته راوؤونو وویاؤي، لکه د امیر کروؤ شعر چیګ د خپل حګان د اتلولیو په باب ویاؤ کوي، په حماسي شعر او ویاؤنه کیګ مهمه نه ده چیګ شعر دیګ داستاني او یا حکایتي بنګه ولري. په ویاؤنه یا حماسیګ کیګ دا هم مهمه نه ده، چیګ یو شاعر دیګ لرغونیګ زمانیګ ته لاؤ شي او د هغو پیګشګو بیان دیګ وکؤي، خو حماسه کیګ بیا د لرغونو پیګشګو بیان هم راحګي. د دوکتور سیروس سمیسار په نظر:
((حماسه قدیمترینه او مهمترینه ادبي نوع ده چیګ د قبل التاریخ زمانیګ تاریخ بیانوي.))

((خګنکګه چیګ حماسیګ دأیګرو لرغونو او لومؤیو وختونو خاطریګ دي، نو په دیګ حساب د شفاهي کیسو او نکلونو په شکل سینه په سینه رانقل شوي او تر هغیګ چیګ په یوه زماني مقطع کیګ بیګ خګوک لیکلو ته پیدا شوي او لیکلي بیګ دي.))

د ادبپوهانو په نظر د نؤة په حماسو کیګ حګینیګ داسیګ خصوصیات شته چیګ هغه د نؤة په اکثرو حماسو کیګ مشترک دي او حګینیګ داسیګ حګانګګؤتیاویګ هم شته چیګ هغه د

همغیګ یویګ ژبیګ په حماسو پوریګ محدودیګ دي پشګتو حماسیګ د نؤة د حماسو د عامو حګانکګؤنو تر خګنکګ حګینیګ دا سیګ حګانکګؤتیاویګ هم لري چیګ هغه د نؤة په نورو حماسو کیګ نه تر سترکګو کیګإي، دا حګانکګؤتیاویګ د پشګتنو د عام کلتور تابع دي او له همدیګ کلتوري، قومي، قبیله یي تعاملاتو بیګ ا لهام اخیستی دی.

دا أول خصوصیات بیا د نؤة د نورو ژبو په حماسو کیګ نه تر سترکګو کیګإي او یا هم لإ تر سترکګو کیګإي، اوس راحګو دیګته چیګ د حماسیګ د عامو خصوصیاتو له جملیګ خګخه کوم خصوصیات تر زیاته او کوم خصوصیات تر کمه بریده پر (احمد شاهي شاهنامیګ) د تطبیق وؤدي؟

۱- د حماسیګ په عامو حګانکګؤتیاوو کیګ یوه دا ده چیګ ((د جنکګ، بهادرة، میګؤانیګ، پهلوانة او شهسوارة کیسیګ په کیګ راغلي وي))

د پورتني معیار له مخیګ که موإ (احمد شاهي شاهنامه) ارزوو، نو په دیګ معیار خو پوره حګکه ده چیګ د احمد شاه بابا په شمول د هغه د لشګکرو د بیګلا بیګلو لشګکر مشرانو د توریګ، بهادرة او جنکګي اتلولیو کیسیګ په کیګ بیان شوي دي.

مثلاً د شالامار باغ د جنکګ داستان داسیګ بیانوي:

شگه حگوانان دیگ شي تیار ازمـوده د جنکـگ پـه کـار
پـه دا لـور د شـالامـار چیـگ ازبـک هـم د حـصار
د راوي پـه دا کگفتـار د قرغـز حگوانـان تیـار

۲- د حماسیگ یـو بلـه حگانکگؤنـه دا ده چیگ حیوانات پـه کیگ ستر نقش لري، حتی کله کله دا نقش أیگره اخلاقي بنگه هم لري، په دیگ شاهنامه کیگ هم د آسانو او فیلانو یادونه شویگ او جنکـگ کیـگ د هغـوی رول پـه کگوتـه شـوی او خپلیـگ لشگکریگ بییگ له بازانو سره تشبه کؤي، خو لکه د نورو حماسو په شان حیوانات په دیگ اثر کیگ هغه رول نه لري لکه په نورو حماسو کیگ چیگ خارق العاده رول لري.

۳- د حماسو یو ه حگانکگؤنه دا ده چیگ اتلان په کیگ له هیولاوو او وحشتناکو حیواناتو سره مقابله کوي.

په احمد شاهي شاهنامه کیگ سره له دیگ چیگ وحشتناکو حیواناتو سره د انسانانو تن په تن جکگؤیگ کیسیگ نه دي راغلي، خو په جکگؤه کیگ أیگر حگایه د جنکگي وسیلو په توکگه د حیواناتو یادونیگ راغلي، خو ددیگ پر حگای د خپلو لشگکرو د اتلانو أیگر توصیف شوی او د حماسیگ هغه بله خوا بییگ پوره کؤیگ چیگ تر حده زیاته مبالغه په کیگ وي، لکه غلو او اغراق، مثلاً له درانو لشگکرو خگخه د صمد خان یادونه کوي

چیګ د خپل ورور (شفیق) په مرګګ ییګ سینه کباب وه، خو بیا ییګ هم پر دښګمن سختیګ حملیګ کولیګ او هغوی ییګ تار و مار کړل او یا هم د نورو جنګګیالیو یادونه

۴- په حماسه کیګ یاد شوي بوتګي، ونیګ او میګویګ زیاتره جادویي او خارق العاده خصوصیات لري.

د حافظ کګل محمد مرغزي په اثر (احمد شاهي شاهنامه) کیګ سره له دیګ چیګ د حماسیګ کګڼګ شمیګر خصوصیات لري، خو د ونو، بوتګو او میګوو د داسیګ کومیګ خاصیګ خارق العاده پیګښګیګ کیسه یا داستان په کیګ نه دی راغلی چیګ د سؤي پام حګان ته واؤوي.

۵- د حماسو اتلان معمولاً ما فوق الطبیعي انسانان شګودل کیګإي.

په دیګ شاهنامه کیګ انسانان ما فوق الطبیعي انسانان نه دي شګودل شوي، خو د هر جنګګ د داستان اتل طبعاً تر عادي انسانانو لوؤ شګودل شوی دی. خو دا لوؤتیا دومره نه ده چیګ افسانه یي برید ته ورسیګإي.

۶- د حماسو د اتلانو کارونه اکثره خارق العاده وي او د منطق په تله نه تلل کیګإي.

د مرغزي په احمد شاهي شاهنامه کیګ د اتلانو کارونه د منطق له معیاره دومره لریګ نه دي خو داسیګ هم نه دي چیګ سل په

سلو کیگ دیگ له منطق سره برابر شي، د فرعي اتلانو رول هم له عادي منطقه وحگي او هغه مهال چيگ د جنکگ کوم حالات وو او سیاسي تاریخونو ثبت کؤي، تر هغو معیارونو لوؤ دي.

۷- د حماسو اتلان د خپل ژوند په برخه کیگ له خپل یو ضد قهرمان سره مخامخیگاِي.

په دیگ منظوم داستان کیگ طبعاً قهرمانان له خپل ضد سره مخامخ شوي، خو په دیگ شاهنامه کیگ مرکزي اتل احمد شابابا دی چیگ فتوحات د هغه په امر تر سره کیگاِي، خو دی په مستقیم أول له خپل کوم ضد اتل سره نه مخامخیگاِي او نه په دیگ داستان کیگ دده د معادل کوم اتل یادونه شویگ ده، البته د احمد شاه بابا د لشگکرو قومندانان له خپلو معادلو قومندانانو سره مخامخیگاِي او هغوی ته ماتیگ ورکوي لکه د احمد شاه بابا د لشگکرو قومندانان حاجي جمال، صمد خان او نور چیگ د هندوستان د لشگکرو له حگینو قومندانانو لکه منو، خسرو، شهنواز او نورو سره مخامخیگاِي او له یو وزیر سره تن په تن جکگؤه کوي، حاجي جمال چیگ د درانو لشگکرو مشر دی په دیگ اثر کیگ راغلي چیگ عسکر بیگ د مستو خوني فیلانو په شان د دشگمن پر لشگکر حملیگ کولیگ، په دیگ جکگؤه کیگ د هندوستان د وزیر پر سر د توپ کگولة لککیگاِي او زیگر وزبر کیگاِي، دیگ جنکگ کیگ چیگ د هند کوم لشگکر راغلی و هغه د درانو له خوا

تګول زیګر وزبر شو. د همدیګ جنګګ په خاطر کله چیګ احمدشاه بابا د سرهند پر لوري د تګګ نیت وکؤنو د جنګګ تدبیر بیګ ونیو:

چیګ تدبیر وشه د جنګګ
تمام ورک شه د زؤه زنګګ
تمام فوج په جنګګ تیار
سپین بازونه شوه د شګکار
له لاهوره شو روان
په دا لار د هندوستان

۸- د حماسو اتلان اکثره په یوه اوإده او خطرناک سفر وحګي.

احمدشاه بابا (د احمدشاهي شاهنامیګ) د اتل په توګګه د هندوستان پر یوه اوإده سفر وحګي، د هندوستان تر فتحیګ وروسته مشهد ته حګي، د مشهد واکمن بیګ تابعدار کیګإي او بیا نیشاپور ته مخه کوي، هلته له یوه سخت ژمي سره مخامخیګإي، خو دی په خپل تدبیر مخکیګ تر دیګ چیګ د ژمي یخني بیګ لشګکریګ تباه کؤي، له نیشاپور خګخه لشګکر کندهار ته لیګإي او له مرګګه ژغورل کیګإي، دا ژمی دومره سخت و چیګ أیګر کم ژوندي موجودات ورخګخه پاتیګ شول.

۹- د حماسو اتلان أیګریګ کارنامیګ کوي چیګ زیاتره ملي او معنوي ارزشګتونه لري.

په احمد شاهي شاهنامه کېگ هم چیګ د جنکګ کوم داستانونه راغلي هغه اکثره ملي او اسلامي ارزشګتونه لري، ملي ارزشګت ییګ په دیګ کیګ و چیګ د هغه وخت د شاو خوا دولتونو او زورواکو خګخه ییګ خپل هیګواد خوندي کاوه او هغه جنکګونه چیګ دوی په نورو هیګوادونو کیګ کول، که هغه ییګ هلته نه وای کؤي، نو دا جنکګونه به ییګ په خپل هیګواد کیګ کول، د هغه وخت سیاسي او نظامي خصوصیات دا وو چیګ هیګچا هم په خپل خګنکګ کیګ مستقل او قوي ککګاونأی نه شو زغملای، که احمد شاه بابا خپل هیګواد غشګتلی او یو موتګی کؤی نه وای او د غلیمانو نیتونه او قوتونه ییګ تر هیګواده لریګ خنثی کؤي نه وای، نو جنکګ به د افغانانو په کور کیګ بل شوی وای.

احمد شاه بابا د خپل جنکګي تدبیر تر خګنکګ یو سوله دوست، زاهد او صوفي مشر و. د یو مشهور روایت له مخیګ یو وخت ییګ د کندهار شګار د ساتنیګ لپاره دفاعي دیوال شروع کؤ، نو مور ییګ (زرغونیګ انا) ورته وویل چیګ زویه دا خګه کویګ؟ هغه ورته وویل چیګ د شګار د دفاع لپاره دیګوال جوؤوم، هغیګ ورته وویل د شګمن چیګ تر شګاره راغی نو بیا دفاع مانا نه لري، د شګمن باید له شګاره لریګ له منځګه یوسیګ. دیګ خبریګ د احمد شاه بابا په ذهن کیګ تغیر راووست او په هغو سیمو کیګ

خطر ته متوجه شو چیګ خطر تریګ راولاؤیګدلای شو. حګینیګ تنکګ نظره متعصبین د احمد شاه بابا پراخو فتوحاتو ته د کینیګ په سترکګه کګوري، واقعیتونه تحریفوي او وایي چیګ ضرورنه و هغه نوریګ سیمیګ فتح کؤیګ وای، حګینیګ نور بیا حګان د وطن أیګر "خواخوإي" کګنګي او وایي چیګ احمد شاه بابا باید کورنیو اصلاحاتو ته أیګره پاملرنه کؤیګ وای نظر فتوحاتو ته! خو هغه تاریخپوهان او تګولنپوهان چیګ د احمد شاه بابا د زمانیګ تګولنیز، سیاسي، اقتصادي، پوحګي، مذهبي، کلتوري او نور حالات ورته شګه معلوم دي، هغوی د هغه وخت د سیاسي تګولنیزو تعاملاتو په رنګا کیګ د احمدشاه بابا تدبیر او عمل ته په أیګره درنه سترکګه کګوري او افرین ورته وایي، د دوی د نظرونو د یووالي نتیجه او نچوؤ دا دی چیګ احمدشاه بابا په خپلو فتوحاتو کیګ دا ستر بریالیتوبونه لاسته راوؤل چیګ بیګ په کوردننه بیګلابیګلیګ افغاني قبیلیګ د ملت او مملکت په لوشګي کیګ سره راتګولیګ کؤیګ او دوی ته بیګ د داخلي اختلافونو د را برسیګره کولو فرصت او مجال ورنه کؤ، بل بیګ شاوخوا غلیمان دومره کمزوري کؤل چیګ دده رامنحګتنه کؤی دولت بیګ أیګر موده له کګواشګه خوندي پاتیګ شو. د احمدشاه بابا د فتوحاتو ملي ارزشګت همدا و چیګ زموإ تګولنیګ ته بیګ درلود، ددیګ تر خګنګګ احمدشاه بابا یو صوفي مشربه او

پر اسلام مین پاچا و، د شاوخوا تګولو مسلمانانو ورخګخه د مرستیګ هیله وه، په همدیګ خاطر د بخارا مسلمان پاچا ورخګخه د تزاریانو له ظلمه د خلاصون غوښګتنه وکؤه، دهند د مسلمانانو مشر شاه ولي الله ورخګخه له مرهتګیانو خګخه د هند د مسلمانانو د خلاصون هیله وکؤه او احمد شاه بابا دا دواؤه کارونه ترسره کؤل، یانیګ احمد شا بابا د اسلام د بري په خاطر هم زیاته اتلولي وشګوده، د ایران پر لوري لشګکرکشي هم په دیګ نیت وه چیګ د ایران د سیاسي او مذهبي نفوذ مخنیوی وکؤي او که چیګریګ بیګ دا کار نه وای کؤی، نو د دیګ احتمال و چیګ ایرانیان د نادرافشار او ککرګګین د وختونو په شان بیا افغانستان د خپل ظلم تر سیوري لاندیګ راولي. تر احمد شاه بابا د مخه دوران تاریخ لیکونکو ته معلوم دی چیګ خګومره ظلم پر دیګ خاوره واکمنو، حافظ کګل محمد مرغزي هم په خپل اثر کیګ تر احمد شاه بابا د مخه د نادر افشار د ظلم کیسه کؤیګ ده او فکر کوم چیګ د همدغه یوه حالت بیان هم کولای شي په دیګ برخه کیګ د معترضینو غرضي پوښګتنو ته یو ښګه حګواب شي. مرغزي په احمد شاهي شاهنامه کیګ وایي:

هلاکو صفت عیان شه
نمودار په دا جهان شه
په شکست بلند شه اور

خــلاص تریــګ نــه شــو د چــا کــور
سنـــد ییـــګ درســـت زیګروزبـــر کـــه
بـــیګ بـــالینه یـــیګ بـــستر کـــه
پـــه هـــر مـــلک پـــه هـــر دیـــار
دده ظلـــــــــم و بسیـــــــــار

خو د نادر افشار تر مرګګ وروسته د احمد شاه بابا په باب وایي:

احـــمد شـــاه دُر ابـــدار
پـــه جلـــوه شـــه نـــمودار
چیـــګ لبـــاس ییـــګ سلـــطاني و
مرصـــع پـــه خاقانـــي و
دا جامـــه شـــوه پـــه ده جـــوؤه
د قســـمت پـــه حګـــای کیـــګ یـــوؤه

۱۰- د حماسو اتلان تن په تن جنګګونو کیګ له بیګلا بیګلو وسلو خګخه کار اخلي لکه نیګزه، خنجر، توره، غشي، لیندة او نور، د جنکګ په اوزارو کیګ غولونه او فریګب هم شامل دي په احمد شاهي شاهنامه کیګ پر پورته ذکر شویو جنګګي وسایلو سربیګره د جنکګ له عصري وسایلو لکه توپونو خګخه هم کار اخیستل شوی او د سرهند په یوه جګګؤه کیګ دهند یو وزیر د توپ په ګګولة الوزول شوی و، خو جعل، تذویر، فریګب او غولونه

چیگ په اکثرو حماسو کیگ ییگ یادونه راغلیگ ده ، دیگ کیگ هم له دیگ اوزارو خگخه کار اخیستل شوی دی.

په احمد شاهي شاهنامه کیگ یو داستان داسي گ راغلی دی:
کله چیگ احمد شاه بابا ظل سبحاني د لاهور خواته متوجه کیگإي او د هغه حگای د نیولو نیت کوي، نو هلته یو شخص د شاهنواز په نامه چیگ أیگریگ لشگکریگ او جنکگي وسایل لري، احمد شاه بابا ته د مرستیگ وعده ورکوي، خو د احمد شاه بابا لشگکر، بابا ته وویل که شهنواز درغلي وکؤي، نو موإ به بیا خگه وکؤو؟
احمد شاه بابا خپلو لشگکرو ته په حگواب کیگ وویل:

که خلاف که شهنواز
دی به شي په غم کگداز
چیگ اقبال لرم بلند
و هر چا وته خگگر کگند

وروسته شهنواز سره داسیگ فکر پیدا شو ، چیگ د احمد شاه بابا لشگکر کم او بیگ تجربه دی، خزانیگ او وسلیگ نه لري، نو راحگه د جنکگ تیاری ورته ونیسه، کگوندیگ که فتح دیگ نصیب شي، نو هماغه و چیگ د جنکگ تیاری ییگ ونیو.

د شاهنواز کگوره بد قول
پهدا قول وکؤه بول
ده ویگ اسباب لرم د جنکگ

نو نواب شهنواز خان هغه راز چیگ تر دیگ وخته ییگ په پرده کیگ ساتلی و ، هغه راز خگر کگند کؤ او جنکگ ته ییگ تیاری ونیو ، دا جککگؤه د (شالامار) په نامه یادیگإي، په دیگ جککگؤه کیگ شهنواز ماتیگ خوري، لشگکر ییگ تار ومار کیگإي او داحمد شاه بابا لشگکریگ بریالة کیگإي

په جککگؤه کیگ د فریگب او درغلة بله بیگلکگه دا ده کله چیگ احمد شاه بابا له هند خگخه کندهار ته متوجه کیگإي، د (منو) په نوم یو شخص او د هغه (وزیر) زوی چیگ پخوا ییگ جنکگ کیگ ماتیگ خوؤلیگ وه، د هند د یو واکمن (خسرو) له خوا ورته ویل کیگإي، چیگ تا به د لاهور حاکم کؤو ، (منو) په أیگره خوشالةلاهور ته راغی او غوشگتل ییگ کابل او کندهار ته هم لاؤ شي. خو دیگ وخت کیگ احمد شاه بابا له هندوستانه د کابل پر لوري خطر ته متوجه کیگإي، نو له کندهاره د هندوستان پر لوري حرکت کوي، کله چیگ پنجاب ته داخلیگإي، نو پر د شگمنانو ماتم راحگي، د (منو) لشگکر ماتیگإي ، سره له دیگ چیگ (اووه زره) سکان ییگ ملاتؤ ته راغلي وو ، خو بیا ییگ هم ماتیگ وخوؤه. (منو) چیگ کله د جنکگ حالات ولیدل چیگ تگول پنجاب تباه کیگإي، نو سولیگ ته لیگوال شو ، نو احمد شاه بابا ته ییگ د

ایلچي(استازي) پهلاس پیغام راولیګاٍه، احمدشاه بابا دا سوله قبوله کؤه، (منو) بیګ وباشګه‌او دیګ سره (منو) زیات خوشاله شو.(منو) د هندوستان د والي په توګګه پاتیګ شو، خو (منو) ته بیګ دا وویل که‌له تابعدارة خګخه‌دیګ سرغؤونه‌وکؤه، نو بیا به تګول پنجاب تباه شي.

تر دیګ وروسته احمدشاه بابا د مشهد په فکرکیګ شو ، کله چیګ د (مشهد) پر لوري رهي شو ، نو دهغه حګای‌واکمن (شاه‌رخ خان) أیګر وارخطا شو او احمدشاه بابا ته بیګ یو استازی ورولیګاٍه او وبیګ ویل که مواٍ معاف کؤي. تردیګ وروسته‌داحمد شاه بابا لشګکرو (نیشاپور) ته مخه‌وکؤه خو دیګ وخت کیګ یو سخت‌ژمی راغی، احمدشاه بابا په‌دیګ خاطر چیګ په‌ژمي کیګ بیګ لشګکر تلف‌نه‌شي، بیګرته‌د کندهار پر لوري وخوحګیګد. دا ژمی أیګر سخت‌و ان‌تر دیګ چیګ اکثره‌ژوندي موجودات بیګ تباه کؤل، دیګ کیګ د هند والي(منو) داسیګ فکر وکؤ چیګ د احمد شاه بابا لشګکر په‌نیشاپور کیګ تر واورو لاندیګ شو ، نو خګه‌ضرورت‌دی چیګ باج‌او خراج‌ورکوم، شګه‌دا ده چیګ مخالفت‌بیګ وکؤم، (منو) خپل لشګکر ته‌هم أیګر فریاد وکؤ، هغو تګولو ورته‌أیګریګ لافیګ ووهلیګ چیګ مواٍ ستا ملاتؤ کوو.

د احمد شاه بابا له خوا (خانجان) ته امر وشو چیگ دیگ جنکگ ته لاؤ شي. د دیگ جنکگ له امله پر لاهور سخته قحطي راغله او خلک أیگر په تنکگ شول، بالاخره د (منو) لشگکرو ماتیگ وخوؤله او (منو) وتشگتیگد ،خو بیا ییگ خپله پؤه ومنله او دربار ته په ننواتو راغی، نو شهریار(احمد شاه بابا) هغه وباشگه

د بادشـــاه شـــه دا فرمـــان
چیـــگ ســـردار بـــه شـــي روان
د مـــنو تقصـــیر معـــاف شـــه
کـــه بـــلند تـــر کـــوه قـــاف شـــه
چـــیگ اخـــلاص و د ســـردار
منـــو راغـــی پـــه دربـــار
پـــه خـــلعت د شـــاه ممتاز شـــه
پـــه جـــهان کیـــگ سرفراز شـــه

کله چیگ بیا لاهور د احمد شاه بابا د لشگکرو په لاس فتح شو نو هلته بیگر ته ژوند له سره پیل شو او شگیگرازي رامنحگته شوه.

چـــیگ فـــارغ شـــو شهریـــار
پـــه رونـــق شـــو تمـــام کـــار
پـــه تـــنظیم راغـــی لاهـــور
کگلـــستان شـــه پـــه هـــر لـــور

دغه راز په دېګ شاهنامه کې د جمناتر خګنګ جګګړه، د شاهجهان- اباد تاراج کېدل، شاهد رېګ ته تګګ، د پاني پت د جنګګ داستان او د نورو جنګګونو بیانونه هم راغلي دي.

له نواب ناصرخان سره د جنګګ داستان هم راغلی دی، سره له دې چې هغه سره اته زره قزلباش هم ملګګري وو، خو بیا هم افغاني لشګګرو ماتې ورکړه.

۱۱- په حماسي او حماسي شاعرۀ کې معمولاً د کلام لفظي ښګګلا ته ګیره پاملرنه نه کېګږي او د مانا پر انتقال ګیر زور راوړل کېګږي، خو کله کله کلام حګینې داسې برخې هم لري چې هنري خوا یې هم د پام وړ وي.

پر احمد شاهي شاهنامه هم همدا معیار تطبیقېګږي، د دې اثر اکثره بیتونه له ژبني پلوه هنري یا لفظي ښګګلا نه لري، حګینو حګایونو کې وزني ستونزې او تېګروتنې هم لري، اکثره بیتونه یې سپوره او وچ دي، خو حګینې بیتونه داسې هم دي چې هنري جوهر لري او لفظي ښګګلا په کې ښګکاري لکه دا لاندې بیتونه:

چې وچا ته مخ که غم
وچوي د زړګګي نم
خګه دی غم ګګوره بلا
نه پرېګږدي د هوش کلا

چیــګ روان شـــه ستاســـیګ رور
د فـــنا پـــه بادشـــه ســـور
و دانـــا تـــه دنـــیا خـــس ده
پـــه خګـــو ورحګیـــګ د هـــر کـــس ده
نـــه مظبـــوط لـــري بنیـــاد
چـــیګ بنایـــیګ ده پـــه بـــاد...

په احمد شاهي شاهنامه کیګ حافظ کګل محمد مرغزي د جنکګ د هر داستان په پیل کیګ بیګلا بیګل مسایل مطرح کؤي، اکثره دیني مسایل، بیا بییګ یوه جنکګي پیګشګه، په پای کیګ بییګ خپل لقب یا تخلص (حافظ) یاد کؤی، د حګان او خپل شعر ستاینه بییګ کؤیګ ده، دا یادونه بیا بیا تکرار شویګ ده. خګو بیتونو ته بییګ د بیګلکګیګ په توکګه وکګورئ:

زمـــا شـــعر تـــه کـــه خګـــوک کګـــوري
د بـــاران پـــه دود بـــه اوري
ســـوؤ مـــزاج بـــه بییـــګ کانـــدي اور
پریـــګ بـــه راشـــي د عشـــق زور
پـــه مـــزاج بـــه بییـــګ راســـي جـــوش
نـــه بییـــګ عقـــل وي نـــه هـــوش

همدا سیګ أیګر حګایه د خپل شعر ستاینه کوي.

د فورم له پلوه دا منظوم داستان يوه مثنوي ده، چيګ معمولاً د اوإدو حماسو، تاريخي کيسو او يا هم پيګشګو د بيان لپاره کارول کيګإي، فردوسي هم د خپليګ شاهناميګ لپاره له همديګ فورم خګخه کار اخيستی دی.

حافظ کګل محمد مرغزی هم د احمد شاهي شاهناميګ د ليکنيګ لپاره مثنوي فورم حګکه غوره کګۍ چيګ همدا فورم د اوإدو پيګشګو د بيان صلاحيت لري له حګينو برخو او حګايونو پرته نوره دا مثنوي په (٧) خګپو کيګ ويل شويګ ده. لفظي شګکلا په کيګ دومره نه شته، د کلام موضوع ته ييګ د کلام شګکلا په انأول زيات ارزشګت ورکګۍ دی، چيګ دا خصوصيات په نورو حماسو کيګ هم شته پر ديګ حماسه نوريګ خبريګ هم کيګدی شي خو بيا هم که په مجموعي أول خګوک احمد شاهي شاهنامه ارزوي په ديګ اثر کيګ د حماسيګ خصوصيات تر بل هر معنوي أول زيات ليدل کيګإي، البته د يويګ شګيګ حماسيګ تګول خصوصيات پر يويګ حماسيګ هم سل په سلو کيګ نه شي تطبيقيګدلای، عام نظر او حکم دادی چيګ هر هغه اثر چيګ د حماسيګ زيات خصوصيات پوره کګۍ، نو د حماسو په أله کيګ شميګرل کيګإي. احمد شاهي شاهنامه هم د نورو معنوي أولونو؛ وياؤنيګ او ويرنيګ په انأول د حماسيګ زيات او غالب خصوصيات لري، نو حګکه ييګ حماسه کګنګلای شو.

په لغمان کې د شولو کر

دا لیکنه چې په انګازه مجله کې چاپ شوې ده، د معلوماتي انشاء یوه بېلګه ده، هغه ځوان لیکوال چې غواړي معلوماتي او تشریحي لیکنې وکړي دا او دېته ورته لیکنې ورسره مرسته کولای شي. دا لیکنه هنري او ادبي ارزښت نه لري خو د یوې ټاکلې موضوع د سپړنې لارې چارې په ګوته کوي. ځوانو لیکوالو ته د معلوماتي لیکنو د برابرولو په برخه کې یوه بېلګه ګڼل کېدی شي.

د افغانستان په مهمو کرنیزو محصولاتو کې یو هم (شولې) دي چې وریجې ورڅخه لاسته راځي. شولې اکثره په هغو ګرمو سیمو کې کرل کېږي، چې پرېمانه اوبه لري، د شولو کرنه او له هغوی څخه بیا د وریجو لاسته راوړنه یوه اوږده پروسه ده، چې بزګر تر بل هر کرنیز محصول ډېر زیات زیار او زحمت ته اړباسي. زه دلته غواړم د هېواد له هغو ولایتونو او سیمو څخه چې شولې په کې کرل کېږي او بیا پر وریجو بدلېږي، یوازې په لغمان ولایت کې دا بهیر په ترتیب سره تشریح کړم. په دې لیکنه کې به د شولو د کښت پر څرنګوالي سربېره د شولو او وریجو پر

ډولونو او همدا رنګه د وريجو د پخولو پر څو ډولونو هم رڼا واچوم:

۱- د شولو بزغلي: د شولو درشې پر مهال يو معين مقدار شولې (د ځمکې د ضرورت په اندول) بېلېږي او په ځانګړي جوال يا بوجيو کې ساتل کېږي. تر شپږ مياشتني ځنډ وروسته د لمريز کال د ثور مياشتې په لومړيو کې په داسې يوه ځمکه کې چې همدا مهال ورته کولبه شوې، دواله شوې، منداوو شوې وي او اوبه په کې ډنډ وي، د غنمو د کښت په شان شيندل کېږي، خو په دې تفاوت چې د شولو بزغلي زيات ګڼ شيندل کېږي ان تر دې حده چې نږدې ټوله ځمکه په شولو پوښل کېږي.

۲- د بزغلي د رسېدو وخت: د بزغلي کښت چې د ثور مياشتې په لومړيو لسو ورځو کې ترسره کېږي په عمومي ډول د ځلوېښت ورځو په شاوخوا کې موده نيسي او معمولاً د جوزا تر شلمې او يا لږ څه وروسته نېټې پورې رسېږي، په دې کې يو يا دوه ځلې کيمياوي کود هم ورکوي. د شولو بزغلي وده دا مهال نږدې پينځه ويشت د برش سانتي متره وي.

۳- د شولو د کښت مهال: د جوزا د مياشتې په بهير کې د شولو د کښت لپاره ټوله ځمکه تياره شوې وي. مانا دا چې ځمکه لومړی کولبه او بيا دواله شوې وي. په لغمان کې ځمکه لاتر دې وروستيو وختونو پورې اکثره د غويو په واسطه کولبه

کېدله. یوازې په وروستیو دوه درې کلونو کې د غویو د کولبې ترڅنګ د ماشین یا تراکتور په واسطه کولبه هم دود شوې ده، کله چې ځمکې ترکولبې وروسته د جوزا تود لمر وخوري نو په اصطلاح ټولې ناروغۍ یې له منځه لاړې، د جوزا په وروستۍ لسیزه معمولاً د جوزا تر شلمې نېټې وروسته نهالونه پیلېږي.

۴- د شولو نهالونه: د جوزا په وروستیو کې اکثره ځمکې نهال ته تیارې وي، د نهال د تیارې وروستۍ مرحله پر ځمکې د اوبو سورول او تر هغې وروسته، منډاوو دی، منډاوو داسې یوه وسیله ده چې زیاتره د توت له لرګي څخه د نږدې یو متر په عرض او د دوه مترو په اوږدوالي او د نږدې لسو سانتي مترو په پنډوالي جوړېږي، په لاندینۍ برخه کې د لوټو د ماتولو لپاره د اوو یا لسو غاښونو په اندازه غاښونه هم لري، د غویو تر شا تړل کېږي او ډنډ شوی پټی پرې اوارېږي، له منډاوو سره نږدې هم مهال د پټي پولې هم جوړېږي، نوې ختې پرې اچول کېږي چې دې ته (تپیاري) وايي، تپیاري له پټي سره دا مرسته کوي چې اوبه پکې په دایمي ډول ایسارې کړي، پر کومه ورځ چې پټی منډاوو شو پر همغه مازیګر د بزغلي له پټي څخه بزغلی ایستل کېږي او د لاسي ګېډیو په شان ګېډۍ ګېډۍ تړل کېږي، که چېرې پټی نږدې وي، نو د بزغلي ګېډۍ په لاسونو او که چېرې لرې وي نو په کجاوه کې وړل کېږي او هلته پر همغه

مازیګر په ټاکلې اندازه، په پټې کې وېشل کېږي. د نهال لپاره معمولاً اشرګر، چې په کليوالي اصطلاح ورته (انشرګر) يا انشروالا وايي موجود وي، نهال کې اشر يو حتمي کار ګڼل کېږي، چې د کلي اکثره ځوانان، تنکي ځوانان او سپين ږيري په کې ګډون کوي. د سهار تر لمانځه وروسته نهال شروع کېږي او ضرور يې تر غرمې خلاصوي، نهال ټول په لاس کېږي او په ډېر سرعت سره ترسره کېږي، نهالګر په منظم ډول يو د بل ترڅنګ ولاړ وي او تر يوه متر زياته اندازه ساحه رانغاړي، نهال په ډېر شوق او ذوق پرمخ ځي او د بزغلي هغه ګېډۍ چې مخکې تر مخکې تقسيم شوې وي، پرله پسې خلاصېږي، که کوم پټې کې د بزغلي کمی احساس شي، نو د بزغلي مسول کس چې هغه په نهال کې برخه نه اخلي او پټې ته بزغلي رسوي، د هغه کمی پوره کوي. د سهار د چای تر مهال پورې چې هوا خورا ملايمه وي نهال ښه په درز کې روان وي، سهار اته، اته نيمې بجې په پټې کې د کومې ونې يا انځر تر سيور لاندې سباناري کې چای او شړومبې حتمي وي او ددې ترڅنګ تازه انځر، مستې، پنېر، د پنېر اوبه او ځينې نور ملحقات هم ورسره مله وي. د تناره پرېمانه ګرمه ډوډۍ پر دسترخوان خوره وي او نهالګر چې خورا اشتاه نيولي وي، په دومره خوند ډوډۍ خوري چې سړی ورته حيرانېږي، تر سباناري وروسته نهال بيا پيلېږي او تر غرمې

دوام کوي، دا مهال نهالګر په خپل منځ کې په لوړ او از یوه نیمه سندره هم وایي، اکثره یو نیم سروکی وایي او یوه یوه لنډۍ یې په منځ کې تاووي. کله کله د دوو کسانو ترمنځ لنډۍ تبادله کېږي او په دې ډول د نهال ګرمي او سختي په خوند سره پایته رسېږي. د غرمې ډوډۍ چې معمولاً یو یا دوه وطني چرګان په کې وي، له نورو ملحقاتو سره ښه مکلفه او خوندوره وي، مستې، شړومبې او ترکاري هم پکې وي، تر غرمې پوره اکثره نهال خلاصېږي، که چېرې یو نیم پټی پاتې وي هغه بیا خپله د نهال خاوند یا بزګر ترسره کوي، اشرګر معمولاً تر غرمې وروسته رخصتېږي. پخوا یو بل دود هم و او هغه دا چې د ځمکې د خاوند له کورنۍ ښځه یا خپله د کورنۍ مشر او یا د هغه زوی به یې د نهال په پای کې د بزغلي په پټي کې ټولو اشرګرو په زور رانیوه او په ختو یې لړه، دا کار یې د خوند او د نهال د ((حسن اختتام)) او یا په اصطلاح د تېر کال لپاره کاوه، خو په وروستیو وختونو کې دا دود له منځه تللی او یا هم ډېر کمزوری شوی، هغه ځوک چې په ختو لړل کېده، هغه په دې کار چندان نه خفه کېده او دا یې دود ګاڼه.

۵- د شولو د رسېدو مهال: کله چې د جوزا په وروستیو او د سرطان په لومړیو کې نهالونه ختم شي، نو بیا له هماغه پیله د شولو پټي له اوبو ډنډ شي، نو اکثره وخت دا پټي له اوبو ډنډ

وي، د میزان په اواخرو کې شولې په صافېدو شي او په دې بهیر کې یو یا دوه ځله کیمیاوي کود ورته ورکوي؟ په هغو سیمو کې چې پټي شالیزار او د اوبو څه کمی وي، د اوبو پر سر څه ستونزې راولاړېږي، خو په لغمان کې چې د الینګار بهانده او د الیشنګ نیم بهانده سیندونه لري، د اوبو ستونزه د ځینو نورو ولایتونو په انډول کمه ده، په لغمان کې بیا د الیشنګ په انډول په الینګار کې د اوبو ستونزه کمه ده.

د شولو د رسېدو ټوله موده نږدې څلور میاشتې ده، کله چې د عقرب میاشت رابره شي او د عوامو په اصطلاح د عقرب ستوری شولې ووهي، نو شولې په پخېدو شي. د عقرب څو ورځې لاوتې نه وي چې لوونه ګډ شي، په څو ورځو کې ټول لوونه ترسره شي او ټوله سارا (کرونده) سپېره مېره شي.

۲- د وریجو د ایستلو پړاو: د وریجو د رایستلو بهیر څو ستونزمن پړاوونه لري، چې دلته یې په لنډیز سره یادونه کوو:

الف- د شولو د لمدولو پړاو: کله چې د شولو غوبل خلاص شي او راشه تیاره شي، شولې راساً هغې لویې ډنډې ته وړل کېږي چې لا تر دې دمخه کښل شوې وي او داسې بڼه لري چې روانې اوبه پکې داخل او خارج شي، دا شولې اکثره خپله بزګران او یا هم نور هغه اشخاص چې (پایکوټان) ګڼل کېږي، په اجاره اخلي. په لغمان کې معمولاً یو خروار شولې له

څلو ښېښتو تر څلور څلو ښېښتو منو وريجو پورې اخلي او د شولو خاوند ته په پای کې همدا مقدار وريجې ورسپاري.

شولې په عادي ډول له (۱۵-۳۰) ورځو په ډنډ کې پاتې کېږي. که هوا يخه وي شولې نږدې د برش ورځې او که هوا ښه يا نرمه وي، نو د پنځه لسو ورځو په شاوخوا کې پاتې کېږي.

ب- د شولو پخولو پړاو: کله چې د شولو لمدولو معين پړاو ترسره شو، نو بيا د شولو پخولو مرحله پيلېږي، شولې په بټۍ کې پخېږي، پخوا به يې په يو ډول ځانګړو متونو کې پخولې چې هغه خورا سخت کار وو، په هر متي کې ايله اووه اته منه شولې ځايېدلې. ترمتونو لاندې به يې اوربلوه او تر معين حرارت وروسته به شولې پخېدلې، خو وروسته به يې يو ډول سرخلاصي ديګي کې راوتل چې هغو ته يو ځانګړی ځای ژوروي، ديګی پرې له پاسه ږدي، لاندې ورڅخه اوربلوي او د سون د هغو موادو په واسطه اوربلېږي چې (سيکه) يې ګڼي او په حقيقت کې د وريجو هغه پوټکي دي چې تېر کال له وريجو څخه لاسته راغلي او په همدې نيت يو کال ساتل شوي دي، د بټۍ کار هم د نهال په شان په اشر ترسره کېږي او معمولاً د شپې له خوا وي، که هوا ډېره يخه هم وي کوم تاثير ځکه نه لري، چې د بټۍ کار ټول له اور سره وي او داسې وي لکه سړی چې په ژمي کې دننه په نانوايي کې ناست وي. په يوه ساعت کې نږدې

پنځه لس منه شولې پخېدی شي او که اشرګر تکړه وي، تر دې زیاتې هم پخولای شي، مانا دا چې په پنځو ساعتونو کې نږدې یو خرورا شولې پخېدی شي.

ج- د شولو د وچولو پړاو: کله چې شولې په بټۍ کې پخې شي تر هغې وروسته یې پر داسې یوه اواره ځمکه اواروي، چې لمر ولري. په لغمان کې عموماً بامونه د شولو د وچولو لپاره کارول کېږي، ځکه چې له کورنیو چرګانو او خطرونو څخه هم خوندي وي. د ورځې دوه یا درې ځله په شولو کې په دې نیت پښه وهل کېږي چې شولې یوه خوا او بله خوا واړوي او لمر ته مخامخ شي. که هوا لمرینه وي نو په پنځه شپږ ورځو کې شولې وچېږي او که اسمان وریځ وي تر دې زیات وخت غواړي.

د- د پایکو یا ماشین پړاو: کله چې شولې وچې شي، نو بیا یې پایکو ته وروړي، پایکو کې مخکې تر مخکې نوبت نیول کېږي، پایکو کې په یوه شپه کې تر یوه خروار زیاتې وریجې ایستل کېدی شي. پایکو داسې یو سیستم دی چې د لرګي د یو غټ تیر پواسطه چې (لټ) یې بولي او د لرګي لویې پرې پکې نصب وي، دا پرې د اوبو د انرژۍ یا فشار پواسطه چې له یوې جګې ناوې څخه راشېوه کېږي، تاوېږي، د لټ په تاوېدو سره د پایکو دوه ستنې چې پایې یا څپېړې یې بولي له

ځمکې څخه د دوه مترو په لوړوالي جګېږي او بېرته هر يوه په خپل معين ځای کې چې د يوه متر په اندازه ژور وي او (بغرۍ) يې بولي لګېږي، په همدې بغريو کې د درې يا څلور منو په اندازه وچې شولې پرتې وي او د څپېړو په ګوزار له دې شولو پوټکي بېلېږي او وريجې راڅرګندېږي. بيا دا وريجې د چج پواسطه پاکېږي، ميده او ناپاکې وريجې يوه خوا او پاکې يې بله خوا اچوي، د پايکو د خاوند له خوا پر يوه خروار وريجو يونيم من مزد دی، د يادونې وړ ده چې اوس په ټول لغمان کې ايله که څو د ګوتو په شمار پايکوګانې پاتې وي. په وروستيو کې د اکثرو پايکوګانو ځای نويو عصري ماشينونو نيولای چې د وريجو د را ايستلو کار يې ډېر اسانه کړی دی، خو ماشين بيا د پايکو په انډول زيات مزد اخلي، يانې په يوه خرورا وريجو څلور منه وريجې مزد اخلي. د لغمان خلک وايي چې د پايکو د وريجو په انډول د ماشين وريجې بې خونده دي، ځکه چې ماشين د وريجو غوړ زبېښي او له منځه يې وړي، خو د ماشين ښه والی بيا دا دی چې وريجې يې صفا او ميده په کې کمې وي.

په لغمان کې د شولو ډولونه: په لغمان کې د شولو بېلابېل ډولونه کرل کېږي، چې غټې او مهينې دواړه پکې شاملې دي، په غټو شولو کې بنګلدېشۍ، جاپانۍ، پرګانې او پرملۍ شاملې دي او په مهينو کې سيله، بېسودۍ، باړه يا تورشغه او

پشدی شاملې دي، له پړګانو پرته چې اوس معمولې نه دي، د نورو ټولو شولو کرل یو شان دي، یوازې پړګانې د بزغلې په شان کرل کېږي او نهال نه لري.

د یادونې وړ ده چې غټې شولې د مهینو هغو په انډول دوه برابره زیاتې خېږي. یو جریب ځمکه له یو نیم خروار څخه تر دوه نیم خروار پورې غټې شولې کولای شي او مهینې بیا ددې مقدار نیمایي خېږي. د مهینو وریجو قیمت او خوند بیا د غټو هغو په انډول دوه برابره دی، غټې او مهینې شولې چې په کوم نامه یادېږي وریجې یې هم په هماغه نامه یادېږي.

۸- په لغمان کې د وریجو پخولو ډولونه: په لغمان کې لکه څنګه چې څو ډوله وریجې دي، دغسې په څو ډوله پخېږي هم، چې په هر ډول کې بیا څو نور ډولونه هم لري، چې د وریجو پخولو بېلابېلې کورنۍ دي، دلته یې څو غټو کورنیو ته اشاره کوو:

الف- داوګرې کورنۍ: په لغمان کې د وریجو د پخولو عام ډول همدا اوګره ده، چې سپینه اوګره ګڼل کېږي. په جوش کړو اوبو کې پخېږي او اکثره غټې وریجې په کې کارېږي. دا په ټول لغمان کې عامه ده او په اصطلاح د لغمانیانو ملي غذا ګڼل کېږي، په پخوانیو وختونو کې به سهار پخېدله خو اوس تر ډېرې زیاتې کچې یوازې غرمه یې پخېږي او ډېره کمه د شپې له

خوا هم پخېږي. سپينه اوګره يوه بله ضميمه هم لري چې هغه يې په اصطلاح کتغ ګڼل کېږي، هر کتغ چې ورسره مل وي د همغه په نامه يادېږي، لکه پيتي او اوګره، مستې او اوګره، شړومبې او اوګره چې (نرۍ) هم ورته وايي، شيدې او اوګره، کورت او اوګره او داسې نور.

ب- د ناکې کورنۍ: د اوګرې په کورنۍ کې مو يادونه وکړه چې اوګره ځانته او کتغ يې ځانته وي، بيا د دواړو په نومونو يادېږي، خو اوګره ځانته او کتغ يې ځانته تيارېږي، يو له بله جلا وي او ګډ نه وي، خو د ناکې کورنۍ بيا په ترکيب کې تقريباً همداسې ده خو فرق يې دادی چې دلته اوګره او کتغ دواړه سره يوځای پخېږي. مانا دا چې اوګره يا وريجې په کتغ کې پخېږي، بل فرق يې دادی چې پر غټو وريجو سربېره مهينې وريجې هم په کې کارېږي. د ناکو په کورنۍ کې سبوناکه، شړومبې ناکه، پياوه ناکه او سرنجې ناکه مشهورې دي، سرنجې ناکه هغه ډول وريجې يا اوګره ده چې کله له کوچو څخه غوړي وباسي، له هغو څخه شړومبې ته ورته مايع پاتې کېږي، په همدغه مايع کې چې وريجې پخې کړي، يو ډول تريو خوند لري، همدغې ته سرنجې ناکه وايي، سبوناکه په وچو سبو کې پخېږي، شړومبې ناکه په شړومبو کې او پياوه ناکه په بې غوښې پياوه کې چې معمولاً له وچو پيازو جوړه وي.

ج- شوله: په ټول لغمان کې معمولاً یو ډول شوله پخېږي، چې اکثره په غریبو ودونو او خیراتونو کې پخېږي. د غټو وریجو او میو یو ګډ ترکیب وي، د شولې نور ډولونه په لغمان کې زیات باب نه دي.

د - د شکربتې کورنۍ: شکربته معمولاً له مهینو وریجو پخېږي، په لغمان کې دوه ډوله شکربته باب ده، یو هغه ډول شکربته چې صافې کړې سپینې وریجې تیارې شي اوله پاسه پرې بوره ودوړول شي او بل هغه ډول دی چې له پاسه پرې د ګوړې میده ګي یانې شکره ودوړول شي، شکربتې لغمان کې اکثره په روژه ماتي او چرګ بانګونو کې پخېږي او کله کله که عاجل مېلمانه پیدا شي او د غوښې د پیدا کېدو امکان کم وي، نو په عاجل ډول ورته شکربته تیاره کړي، د لغمان شکربته ډېره مشهوره ده، چې سندرغاړي یې هم ارمان کوي، د تګاب غیاث استاذ چې ځان د لغمانیانو خوری بولي، د لغمان د شکربتو ډېر ارمانجن دی او وایي:

نه خو به بیا لغمان ته لاړ شو – نه به هغه شکربتې وخورو مینه

هـ- پلوونه: په لغمان کې په کورونو او بازارونو کې معمولاً هغه ډول پلوونه پخېږي چې ډېر عام دي، صافې کړې وریجې (سپین پلو)، سبزي پلو، دمپخ او قابلي پلو، دا ډول پلوونه د لغمان په بازارونو په تېره بیا په مهترلام ښار کې

پخېږي. هر ډول پلو د هېواد د نورو بازارونو په انډول ارزانه دی. په همدې هیله چې د هېواد هر وګړي ته په هر ګوټ کې هر ډول پلوونه ورسېږي، دا لیکنه پایته رسوم.

پټه خزانه: تر عظیم الشان قرآن وروسته

((پټه خزانه))، په پښتو ادبیاتو کې هغه خورا مهم، تاریخي او ادبي اثر دی، چې په ټولو پښتو اثارو کې پښتنو ته بل هېڅ ادبي اثر دومره منښت، ګرانښت او تقدس نه لري، لکه پټه خزانه. قرآن عظیم الشان چې د ټول بشر د نېکمرغۍ او د ټولو مسلمانانو لپاره تر تصوره پورته جامع خدایي کتاب دی او ټول بشر ته د لمر د رڼا حیثیت لري او پښتانه د قرآن پر تقدس، سپېڅلتیا او روښانتیا تر هر چا زیات باوري او ګروهمن دي، خو که تر قرآن عظیم الشان او څو نورو مذهبي کتابونو وروسته په عامه روښنفکري پښتني ټولنه کې د کوم کتاب د ګرانښت، تقدس او درناوي ارزونه، پرتلنه او تلنه کوو، نو بیا خو هېڅ کتاب هم د (پټې خزانې) مقابله نه شي کولای او نه دې سره د ګرانښت او محبوبیت په تله تلل کېدی شي. د دې ګرانښت علت څه دی؟ ولې ټول ولس ورته د تقدس په سترګه ګوري؟ او بیا هغه ولس چې له ځینو خاصو مذهبي او عقیده یي

ارزښتونو پرته پر بل هېڅ شي په اسانۍ توافق نه کوي، ولې (پټه خزانه) مني؟ ولې يې درناوی کوي؟ ولې پرې متفق دي؟ ولې ترې خوند اخلي؟ او ولې پرې باور کوي، هر کله که مو دا او د پټه ورته پوښتنې مطرح کړې او معقول ځوابونه مو ورته پيدا کړل، کېدی شي پر (پټه خزانه) د څو شکمنو ((ليکوالو)) شکونه راته خپله ځواب شي. زه نه غواړم دلته د ځينو نورو ښاغلو ليکوالو په شان د (پټې خزانې) په اړه تاريخي، ژبني، ادبي او کرونولوژيک دلايل راوړم او د هغو لپاره ګڼ شمېر اخځونه د ملاتړ په توګه کتار کړم، يوازې له خپل ليد لوري غواړم په عام ډول د پټې خزانې د حقانيت، ماهيت او ارزښت په اړه خپل نظر څرګند کړم:

د پټې خزانې تاريخي ارزښت: (پټې خزانې) په حقيقت کې د خپلې ښکلا له امله يو شمېر مخالفين پيدا کړل، ددې مخالفتونو يو غټ علت دادی چې په (پټه خزانه) کې د جهان پهلوان امير کروړ سوري يو شعر (وياړنه) راغلی، دا شعر د تاريخي قدامت له مخې (۱۳۹هـ ق) کال ته رسېږي، ددې شعر له امله د پښتو ادبياتو د لاسته راغلي ليکلي شعر نېټه د ګاونډيو ژبو په تېره بيا د فارسي ژبې له لومړي لاسته راغلي شعر څخه نږدې يوه نيمه پېړۍ (۱۵۰کاله) د مخه ځي. د ايران يو شمېر فارسي ژبي ليکوال وو چې د فارسي ژبې د بډايه ادب له

مخې په سيمه کې د فارسي ژبې د تفوق روحيه پالي او افغانستان هم د خپلې ژبې او فرهنګ د نفوذ ساحه (!) ګڼي، د پښتو ژبې او ادب دا تاريخي قدامت او قوت نه شو زغملای، نو ځکه يې په عمومي ډول له پټې خزانې او په خاص ډول له دې شعر سره حسادت او حساسيت وښود او ورو ورو يې پر پټه خزانه د ((جعل او تذوير)) تورونه پورې کړل. يانېددې تورونو اساسي سرچينه د ايران ملتپالي او ژبپالي ليکوال وو. دوی ددې کار لپاره په لومړي ګام کې په افغانستان کې يو شمېر فارسي ژبي ليکوال د پټې خزانې مخالفت ته راوپارول او بيا د وخت په تېرېدو سره يو شو ((پښتانه ليکوال)) هم ددې لړۍ برخوال شول.

د پټې خزانې سياسي ارزښت: په مجموعي ډول ټول افغانان او په ځانګړي ډول پښتانه چې د علامه اقبال په وينا د اسيا زړه تشکيلوي، په وروستيو، درې، درې نيم سوو کلونو کې لومړی د يو محلي او ورپسې بيا د يو ملي حکومت خاوندان شول او له دې سره سم له ځينو ګاونډيو هېوادونو سره د سياسي رقابت ترڅنګ پر فرهنګي سيالۍ هم اخته شول، نو د يو شمېر ګاونډيو هېوادونو او قومونو سياستوال او ليکوال چې افغانان او په تېره بيا پښتانه يې د ((يو وحشي او برغلګر)) (!) قوم په توګه معرفي کول، د پښتنو د فرهنګي

شتمنۍ راسپړل او ځلول ورته د زغملو نه وو، دوی غوښتل چې فرهنګي محکومیت د سیاسي محکومیت وسیله کړي، نو په دې خاطر یې د پټې خزانې، فرهنګي، ادبي او علمي ارزښت له سیاسي هغو سره مخلوط کړ او د سیاسي انګېزنو پر بنسټ یې د (پټې خزانې) مخالفت ته راودانګل.

د پټې خزانې متني ارزښت: څرنګه چې د پټې خزانې لیکوال (محمد بن داود هوتک) یو پوخ، فطري، کسبي او مسلکي لیکوال و او د شاه حسین هوتک د دربار منلی منشي و، نو په خورا دقت او انتظام یې د تاریخي تسلسل او اخځونو په ښودلو سره د (۵۰) تنو په ګډون د شاعرانو تذکره ترتیب کړې ده او د یو ښه، پوخ او کره متن په ترڅ کې یې هغوی معرفي کړي دي، نو د متن دغې ښکلا هم ځینې منفي باف لیکوال راپارولي چې ولې یې پر هغه وخت داسې پخه تذکره لیکلې ده. دوی په عام ډول د پښتنو او په خاص ډول د (محمد بن داود هوتک) پر استعداد شک ښکاره کوي چې پښتانه! هغه وخت او داسې کتاب!!؟

دوی د دېته پام نه کوي چې تر همدې تذکرې څخه نږدې اووه سوه کاله دمخه د غزنویانو په دربار کې د ((شاهنامې)) په شان یو مهم اثر لیکل کېدی او زړې افسانې په نظم کېدی شي، په دې دربار کې پر یوه وخت شاوخوا (دوه نیم سوه) لیکوال پالل

کېدی او د شعرونو په لسګونو دېوانونه رامنځته کېدی شي، خو د هوتکیانو په دربار کې دې یو محمد هوتک ددې استعداد نه پیدا کوي چې یوازې د تېرو او هم مهالو شاعرانو یوه تذکره ترتیب کړي؟ ځکه چې د دوی په نظر دا قوم د فرهنګ او ادب پنځونې استعداد نه لري!؟ که چېرې پټه خزانه د یو څلور پنځو شاعرانو له ګډو وډو سوانحو جوړه وای نو بیا خو کېدی شول چا پرې انتقاد نه وای کړی. اوس د پټې خزانې (منتقدین) د خپل استعداد له لید لوري د پټې خزانې متن ګوري، دوی فکر کوي چې ولې دومره پوخ متن؟ که هر ((نقاد)) د خپل استعداد له زاویې څخه د بل لیکوال اثر ته وګوري، نو بیا خو د ډېرو نړیوالو لیکوالو پر اثارو هم شک کولای شو، ولې هومر؟ ولې هوګو، ولې بلزاک، ولې ټاګور، ولې خوشال او داسې نورې ډېرې ولې ولې.

د پټې خزانې اروایي ارزښت او اغېز: په یوه ادبي اثر کې د لیکوال او لوستونکي ترمنځ یوه پټه رابطه وي، د همدې رابطې پر بنسټ د دواړو فکري او اروایي اړیکې ټینګېږي، دا رابطه په حقیقت کې د هغه (صداقت) بیان دی، چې لیکوال یې په خپل اثر کې وړاندې کوي. هر څومره چې د لیکوال په اثر کې د صداقت او رښتینولۍ جوهر زیات وي، په همغه اندازه د لیکوال او لوستونکي رابطه زیاته ټینګېږي او

نږدې کېږي، که ليکوال په خپل اثر کې د صداقت پرځای د مفاهيمو په انتقال کې له تصنع، تکلف او لفظي درغلۍ څخه کار واخلي، لوستونکی به يې يو ځل اثر ولولي، بيا به يې هم ولولي خو هېڅکله به يې زړه ته لاره پيدا نه کړي، په همدې وجه تکلفي، تصنعي او نږه اکتسابي ليکوال کامياب ليکوال نه دي او نه هم هېڅکله عام محبوبيت پيدا کولای شي. ادبي اثر داسې يوه پديده نه ده چې څوک يې په زوره پر چا ومني او نه هم د کره کتنې په شان علم دی چې ځينې کره کتونکي په پای کې يو حکم صادوري. زه وايم چې په پټه خزانه کې کوم قوت موجود دی چې پر عام ولس او په تېره بيا پر ليکوالو يې ځان د تقدس تر سرحده منلی دی؟ نه محمد بن داود هوتک (د پټې خزانې مولف) او نه هم پوهاند عبدالحی حبيبي (د پټې خزانې شارح) کوم زور درلود او نه هم د پټې خزانې تر شاه د زور لښکرې ولاړې وې چې پر خلکو يې ومني. زما په فکر په دې اثر کې صداقت، د ليکوال احساس، عواطفو د ليکوال له فني قوت سره ملګري کېږي او په پای کې اثر هغومره قوت پيدا کوي چې ان د خلکو پر زړونو د يو سپېڅلي ادبي اثر په توګه حکومت وکړي. د دنيا په ټولو ادبي اثارو کې دا خبره تراوسه نه ده پېښه شوې او حتی دا به يوه معجزه وي چې يو څوک يا ليکوال دې نن کېني، درې سوه کاله وړاندې د يوه بل ليکوال په نوم دې تذکره

ولیکي او هغې کې دې بیا ان تر یو زر کلونو پورې په بېلابېلو دورو کې د هر پړاو له تاریخي او اجتماعي حالاتو سره سم لیکوال او ادبي بهیر د اسې معرفي کړي، چې د خلکو پر زړونو دې د نورو ټولو ادبي اثارو په انډول زیات حکومت وکړي.

که موږ فرضاً د یو څو شېبو لپاره دا فرضیه ومنو نو بیا خو دغه بل لیکوال تر محمد بن داود هوتکه هم د زیاتې ستاینې او شاباسۍ وړ دی چې په شلمه پېړۍ کې د اسې یو اثر لیکلای شي چې د پېړیو په بهیر کې د یوې ژبې مطرحو شاعرانو ته شعرونه هم منسوب کړي، ادبي ژوند، مبارزې او ویاړونه هم ورپه برخه کړي او بیا نور لیکوال، سیاسي او ادبي تاریخونه هم د دې لیکوال خبره تائید کړي.

تر اوسه پورې د بشر د ادب تاریخ په ټوله دوره کې دا ډول ادبي معجزه چا نه ده تخلیق کړې، هو داسې شوي چې یو شاعر یا لیکوال د بل نومورکي، نومور، مړ یا ژوندي شاعر یا لیکوال کلام په خپل نامه کړی وي، خو دا ډول غلا هم ډېره ژر رسوا شوې ده، خو دا بل ډول معکوس کار چې څوک دې خپل اثر بل چاته منسوب کړي او خپله دې ترې دفاع هم وکړي، په ادبي تاریخ کې یې بېلګه نه لرو.

پټه خزانه د هغې انډول، بدیل یا مثل: د پټې خزانې مخالفین چې پر پټه خزانه یې متضاد شکونه څرګند کړي دي،

د هغو لپاره به یو منطقي دلیل دا وای چې دوی پټې خزانې ته ورته یو بل تاریخي اثر یا تذکره جوړه کړې وای، تر هغه وروسته یې پر خلکو منلې او بیا یې له پټې خزانې سره پرتله کړې او خلکو ته یې ویلي وای چې دا دی د دا ډول ((جعلي)) اثارو لیکل او پر خلکو یې منل ګران کار نه دی. که دا کار یوه یا دوو لیکوالو نه شو کولای، نو بیا دې د پټې خزانې ټول مخالفین، په ښکاره او پټه سره ناست وای په شپو، میاشتو او کلونو دې کار کړی وای او بیا دې خپل لاسوند (سند) خلکو ته وړاندې کړی وای او ولې ډېر وخت او ډېر کلونه؟ ځکه د یو ((جعلي)) اثر لپاره خو ډېر وخت ته اړتیا نه شته، هغه خو د تخیل، احساس او عواطفو په زور نه رامنځته کېږي، بلکې فکر، مهارت او چل ول ته ضرورت لري، نو د پټې خزانې ټولو مخالفینو باید د زیاتې انرژۍ د لګولو پرځای دا کار ژر تر ژره ترسره کړی وای. د منفي بافانو او شکاکانو دا خاصیت دی چې تر خپل فکر او استعداد پورته اثر باندې ضرور شک ښکاره کوي، مشرکینو به پر قرآن کریم هم شک کاوه، د قرآن کریم ایتونه به یې شعر باله او ځینو به سحر و جادو. کله چې د لوی خدای(ج) له لوري په همدې اړه د (انا اعطینا...) سورة نازل شو او له مشرکینو څخه وغوښتل شول چې تاسو ددې کلام معادل یا مثل جوړ کړئ، نو هغوی چې هر څومره زور وواهه څه یې ونه

کړای شول نو تر هغه وروسته يې بيا اعتراف وکړ چې دا واقعاً هم د الله(ج) کلام دی، نو پټه خزانه خو د بشر د ذهن يوه راټوله کړې ادبي تذکره ده، نو د پټې خزانې ټولو مخالفينو ته يو چيلنج دی چې په انفرادي يا ډله ييز ډول دې ته ورته يو اثر رامنځته کړي.

پټهٔ خزانه، د شک او ثبوت مقابله: پر يوه شي باندې شک ښکاره کول اسانه دي، خو د هغه پر وړاندې د ثبوت وړاندې کول بيا هغومره اسانه نه دي. پر پټه خزانه هم شک ښکاره کول اسانه کار دی، لکه چې دا شکونه د هر شکاک له خوا شوي هم دي، خو د خپل شک د اثبات لپاره يوه هم غوڅ ثبوتونه نه دي وړاندې کړي، د شکاکانو پر وړاندې هم چې کوم اسناد او دلايل وړاندې شوي هغه هم شکاکانو ته د منلو وړ نه وو هغوی پر هغو بيا هم شک ښکاره کړی دی. خو زما په نظر پټه خزانه خپله يو ثبوت دی، يو شتوالی او موجوديت دی، د ثبوت له پاسه بيا ثبوت وړاندې کول څه مانا نه لري.

لوی خدای(ج) په طبيعت کې ډېر رازونه اچولي، له هغو رازونو څخه يو دا دی چې ((هر سړی پيدا دی خپل خپل کار لره که نه)) ؛ يو څوک به کار کوي بل به نيوکه کوي، يو څوک به يو اثر ليکي بل به پرې نقد کوي، يو څوک به د ښه خوی او ښو اخلاقو خاوند وي او بل پرې شک کوي او وايي به چې دا چلند

يې د قوت د نشتوالي له امله دی، په اصل ماهيت کې دا سې نه دی، يو څوک به ښه صادق مسلمان وي، بل به منافق او شيطان وي، يوه خوا به حق وي بله خوا به بطلان وي او ژوند به ترپايه همدا سې د متضادو لوريو په مقابله کې روان وي.

پټه خزانه هم دغسې يو ثابت حقيقت او واقعيت دی، په دې لړ کې شکاکان هم حق لري د خدای(ج) د پنځول شوي طبيعت مطابق خپل شک ښکاره کړي. ځينو ليکوالو د رحمان بابا د ژوند او مرګ د کلونو په باب شک ښکاره کړی او هغه يې سم نه دی بللی او په دې باب يو شمېر ليکوالو ليکنې هم کړي، دا چې رحمان بابا پر کوم کار مړ دی او پر کوم پيدا ؟ دا ددې مانا نه لري، چې د رحمان بابا له شتوالي منکر شو، د رحمان بابا د شعرونو شتوالی خپله د رحمان بابا د اثبات لپاره کفايت کوي، نو د پټې خزانې د اثبات لپاره هم غټ دليل په خپله د هغې متن دی چې د سالم عقل او فکر خاوند ترې انکار کولای نه شي. ځينو ليکوالو او په اصطلاح ((تېزبينو)) ليکوالو دا د ځان د تبليغ او اطراح لپاره يوه ښه وسيله ګڼله چې پر يو مشهور اثر، پر يوې مشهورې تاريخي پېښې او يا مطرح ليکوال وپېچي، پر هغو شک ښکاره کړي او ځان مطرح کړي.

يو وخت موږ په پېښور کې غوښتل د خوشال بابا د زوکړې د څلورسومې کاليزې په وياړ يو علمي سيمينار جوړ کړو، د

سیمینار تر جوړولو وړاندې د سیمینار د مقالو د وېش لپاره یو بورډ یا جرګه ګۍ جوړه شوې وه، په جرګه ګۍ کې یو تن مطرح لیکوال وویل زه غواړم د خوشال بابا د ژوند یانې تولد پر کال لیکنه وکړم، ده وویل زما د لیکنې عنوان دی: خوشال بابا پر کوم کال پیدا دی؟ یو زرو دوه ویشت که یو زرو یوویشت؟ ده وویل ما سره ګڼ شمېر داسې دلایل، مدارک او اسناد شته؛ دا ثابتوي چې بابا پر یو زرو یوویشت کې پیدا دی نه په یو زرو دوه ویشت هـ ق کې. موږ وویل دا یوه اتفاقي موضوع ده او واضح ده، ضرورت نه شته چې پر دې لیکنه وشي، د بابا د ژوند او اثارو پر هغو اړخونو باید خبرې وشي چې تراوسه لا مبهم دي او څېړنې ته اړتیا لري، خو لیکوال صیب بیا ټینګار وکړ څوک وایي چې د خوشال بابا د ژوند کال اتفاقي دی؟ هېڅ اتفاقي دی نه، تاسې یو ځل زما منابع او اسناد وګورئ بیا به مو باور پرې راشي، پرېږدئ چې موږ لوستونکو ته واقعیت وایو، کله چې لیکوال پر خپلې خبرې تر حده زیات ټینګار وکړ، نو ما ته هم یو څه غوصه راغله ما ورته وویل: د خوشال بابا په باب تر ټولو کره، معتبره او باوري اسناد کوم دي؟

ده وویل خپله د بابا اثار. نو ما وویل کله چې خپله بابا وایي:

((د هجرت زر دوه ویشت سن و ــــ چې زه راغلم په میان))
نو بیا ته څوک یې چې د بابا د ژوند په هکله خپله د بابا خبره رد کړې، دې سره زموږ بحث نور پای ته ورسېد.

نو اوس راځو خپلې خبرې ته چې پر یوه شي د شک ښکاره کول او د هغه لپاره د یو څو مرتبو او نا مرتبو، وړاندې او وروسته دلایلو راوړل او د عادي لوستونکو د ذهنونو ګډوډول اسانه کار دی، خو د خپل ناسم شک اثباتول ساده کار نه دی.

د پټې خزانې له مخالفینو څخه یو: پټې خزانې په پیل کې د سیاسي او کلتوري سیالیو له امله بهرني مخالفین درلودل، وروسته وروسته بیا د مخالفتونه په کورنۍ کچه هم ځرګند شول، خو د کورنیو مخالفینو د مخالفت علتونه ډېر زیات سیاسي او کلتوري نه وو؛ اکثره د حقارت له رواني عقدو او په فرهنګي چاپېریال کې د سالم رقابت له لارې لوړ شهرت او مقام ته د نه رسېدو له امله پیدا شول. د کورنیو مخالفینو سرخېل ښاغلی قلندر مومند دی چې په پښتنو لیکوالو کې نسبتاً پام وړ مقام لري. دقلندر مومند د شهرت یوه لویه وجه همدا د پټې خزانې مخالفت دی، سره له دې چې هغه په شعر، لنډه کیسه، تنقید او تحقیق کې هم مشهور دی، خو په دې هره برخه کې دده همعصره داسې نور پښتانه لیکوال وو چې له قلندر مومند څخه یې اول مقام نیولی و او زیات شهرت ته

رسېدلي وو ، د ببلګي په توګه ځوک د غزل نوم اخلي، نو د حمزه بابا ، که د تحقيق نوم اخلي نو کامل مومند ، که د لنډې کيسې نوم اخلي نو مهدي پاچا او که د انقلابي شاعرۍ نوم اخلي نو د اجمل ختټک نومونه يې اول په ذهن کې راګرځي. قلندر مومند ته دده د فرهنګي شخصيت د خړوب او مطرح کېدو يوازينۍ لاره همدا ((تنقيد)) پاتې وه. نو ده بايد داسې يو څه ته ګوتې وروړې واى چې دده د فرهنګي شخصيت د شهرت غوښتنې دا غريزه يې خړوب کړې واى. د قلندر مومند دا پټه تلوسه هغه وخت د فوران حالت ته ورسېده چې پر (۱۳۴۵ل، ۱۹۶۶م) کال کابل کې د خوشال بابا په ياد جوړ شوي نړيوال سيمينار ته رابلل شوى و ، دا هغه مهال و چې د پټې خزانې له لومړي چاپ څخه نږدې (۲۵) کاله تېرېدل، ددې سيمينار علمي مشري د لوى استاد علامه عبد الحى حبيبي پر غاړه وه. دې سيمينار ته پر قلندر مومند سربېره حمزه بابا او ځو نورو ليکوالو ليکنې وستايل شوې، لوى استاد پوهاند علامه حبيبي چې نه يوازې د افغانستان، بلکې د ټولې سيمې په کچه يو لوى عالم و ، هم زيات وستايل شو او درناوى يې وشو ، قلندر مومند په دې سيمينار کې دده له خپلې توقع او شان سره برابر ونه ځلېد ، نو له همدې ځايه ده د داسې يو ناسم رقابت لاره ونيوه چې پخوا يې دومره جوش نه و. دا وخت د قلندر مومند د

قلم نو که او ذهن د (استاد حبیبي) لوري ته واوښتل او په دې کې یې لومړی کتاب چې لوی استاد پرې حاشیې، تعلیقات او شرحې لیکلې وې هغه (پټه خزانه) وه، نو همدا کتاب هدف یا ټارګېټ شو، ولې پټه خزانه هدف شوه؟ ولې د حبیبي صاحب خپل تالیفات تر برید لاندې رانغلل؟ د دې پوښتنې ځواب دادی چې د پټې خزانې د تردید لپاره لا تر دې دمخه بهرنې ذهنیت کار کاوه، هغوی هم یو کورني شکاک او کورني شکاک هم یو بهرنې ملاتړ ته اړتیا لرله، مشترکې ګټې د دوی د ګډې همکارۍ سبب شوې. ښاغلي قلندر مومند تر هغه وروسته پر پټه خزانه څو انتقادي لیکنې وکړې او د پېښور په چاپي خپرونو کې یې خپرې کړې.

قلندر مومند نږدې شل کاله پر پټه خزانه ((تحقیق او تنقید)) وکړ او په پای کې یې ((پټه خزانه فی المیزان)) کتاب چاپ کړ، هغه وخت چې لوی استاد عبدالحی حبیبي ژوندی و، نو د پټې خزانې د بهرنیو او کورنیو شکاکانو د شکونو په اړه یې خپل مستند دلایل ولیکل، دلوی استاد تر مړینې وروسته قلندر مومند ته لاره نوره اواره شوه، وروسته ده یو شمېر هغه لیکوال په تېره بیا د پېښور ځینې ځوان لیکوال چې دده پر چاپېریال راټول وو او په یو نه یو ډول یې ده د شخصیت په وده کې رول درلود، په زړه نا زړه ډول د قلندر مومند فکر تعقیب

کړ، خو بیا هم په پېښور او کویټه کې ډېر نور داسې لیکوال وو چې د قلندر مومند د نظریاتو خلاف یې لیکنې وکړې. ښاغلي همېش خلیل د قلندر مومند د ((پټې خزانې فی المیزان)) په ځواب کې د ((تول پارسنګ)) په نامه یو مستقل اثر ولیکه. د پټې خزانې د مخالفت لړۍ په پای کې د ابتزال داسې یو حالت ته ورسېده چې ان ځینې داسې کسان چې اصلاً یې په خپل ټول عمر کې یو ځل هم پټه خزانه لوستې نه وه، هغوی هم د پټې خزانې په اړخ خپل نظرونه څرګند کړل. یوه ورځ له پېښوره (ټل) ته په یوه مشاعره کې د ګڼو نورو لیکوالو روان وو، د کوزې پښتونخوا یو ځوان لیکوال له ما څخه وپوښتل ((یون صاحب دا د پټې خزانې په باب ستا رایه څه ده؟)) ما ویل له رایې څخه دې مطلب څه دی؟ ده وویل منې یې که نه؟ ما وویل زه یې ومنم که ونه منم هغه خپله داسې یو اثر دی چې ځان یې پر خلکو منلی او بل دا خو څه د عقایدو مسله نه ده چې که څوک یې ومني نو له ګناه به خلاص شي او که ویې نه مني نو ګناهکار به شي. منل نه منل د هر چا خپل کار دی خو واقعیت په خپله واقعیت دی. ده وویل بیا هم مطلب مې همدا و. ما ویل ستا رایه څه ده؟ ده وویل زه خو یې مخالف یم. ما ویل پټه خزانه دې لوستې؟ ده وویل نه جي! ما ویل چې لوستې دې نه ده نو بیا مخالف یې په څه یې؟ ده وویل: دا قلندر صاحب او نور چې کوم دي، هغه یې نه مني

که نه ما ویل... ما وویل د واقعیت خبره بېله ده او د منلو یا نه منلو خبره بېله. ما ویل اسلام د خدای(ج) یو کامل دین او قرآن د خدای(ج) اسماني کتاب دی، بیا یې هم د نړۍ نا مسلمان وګړي او همدارنګه یو شمېر منافق مسلمانان عملاً نه مني نو دا خو ددې مانا نه لري چې اسلام او قرآن کې نیمګړتیا ده، نیمګړتیا خپله زموږ په ذهن کې ده. پټه خزانه یو واقعیت دی چې پټېدلای نه شي، د منلو او نه منلو خبره د هغې د واقعیت مانع کېدلای نه شي...

د قلندر مومند ترڅنګ یو شمېر نور لیکوال چې د هغه لاره تعقیبوي، هغوی له معقولې لارې او د فرهنګي کارو هڅې په وسیله د شهرت او مقام لوړو پړاوونو ته نه شي رسېدلای، نو دوی دا لاره غوره ګڼلې چې داسې یو ادبي اثر ته لاس وغځوي چې هغه د خلکو زړونو ته لاره پیدا کړې وي، دوی فکر کوي په دې کار سره به د خلکو حساسیت راوپارېږي او زموږ لیکنه به ولولي، بیا به مو پر ضد لیکنه وکړي او که ځواب را نه کړي نو بیا به وو ایو ګوره چې زموږ دلایل پاخه وو چا یې ځواب و نه شو ویلای. دا ډول لیکوال چې د شهرت د فقر پر غریزې اخته دي، په هر ځای کې شته؛ په جلال اباد کې یو ځوان عادي او مبتدي لیکوال په یوه نوې راوتې سیمه ییزه مهالنۍ عادي جریده کې پر یوه ډېر پاخه او مطرح لیکوال په دې نیت بې ځایه، نامعقوله

او له واقعیت څخه لرې انتقادي لیکنه وکړه چې مطرح لیکوال به یې ځواب ووایي او دې سره به ((منتقد)) او ((جریده)) دواړه شهرت ته ورسېږي او په پېنځوو کې به یاد شي. خو مطرح لیکوال هغه لیکنه ډېره بابېزه وګڼله او هېڅ ځواب یې ور نه کړ، یو بل لیکوال ورڅخه وپوښتل چې د هغه لیکنې ځواب دې ولې ور نه کړ؟ هغه وویل: دا ځوانان دي، دوی د شهرت غریزې پسې اخیستي، زه نه غواړم په خپل ځواب دوی خپل هدف ته ورسوم.
دا مسله همدا اسې غلې پاتې شوه، څه موده وروسته هغو ځوانانو له هغه مطرح لیکوال څخه بښنه وغوښته. نو د پټې خزانې د کورنیو مخالفینو یوه غټه ستونزه او ناروغي همدا ده چې د شهرت غریزې پسې اخیستي دي. که موږ د ښاغلي قلندر مومند ټول لیکلي اثار سره وارزوو نو راته معلومه به شي چې هغه په غزل کې د حمزه بابا، په انقلابي شاعرۍ کې د اجمل خټک او په تحقیق او تاریخ لیکنه کې د کامل مومند او استاد عبدالحی حبیبي مخکښي نه شوه زغملای. د اروا پوهنې له نظره هغه اشخاص چې د ژوند په یو لړ سیاسي، ټولنیزو او فرهنګي چارو کې ناکام او یا هم تر خپلو محسوسو او نامحسوسو سیالانو پاتې راشي، معمولاً پر منفي کرکترونو بدلېږي، هغه لیکوال چې په لیکوالۍ کې د تخلیق او تحقیق په دواړو برخو کې پام وړ او مطلوب پرمختګ و نه کړي معمولاً

دربیمه لار (تنقید) غوره کوي. کله کله بیا دا تنقید د اصلاح او لارښوونې پر محور راڅرخي، خو کله کله بیا د منفي بافۍ د ناروغۍ ښکار شي او هرې مثبتې پدیدې ته ضرور د شک او تردید په سترګو ګوري، ښه کره کتونکی همغه دی چې یو اثر مخکې تر مخکې د ښه والي او بدوالي د ټاکلې فرضیې له مخې ونه رازوي. یانې فرضیه مخکې تر مخکې قید نه کړي، چې حتماً به دا اثر ښه ثابتوم یا بد او کمزوری. ښه لاره داده چې اثر څنګه دی همغسې یې وارزوي، خپل شخصي نظر او عواطف په کې دخیل نه کړي. زه فکر کوم چې قلندر مومند مخکې تر مخکې د پټې خزانې په اړه د (رد) فرضیه ټاکلې وه او خپله ټوله انرژي یې د همدې (رد) لپاره راټوله کړې وه. د قلندر مومند د لیکنې تر شا څه رواني مشکلات پراته وو، چې ده نږدې شل کاله د هغه اثر د تردید لپاره کار وکړ چې محمد هوتک هغه په دوو کلونو کې لیکلی و. کېدی شي محمد هوتک د پټې خزانې پر لیکلو دومره نه وي په تکلیف شوی لکه قلندر مومند یې چې په تردید کې په تکلیف شو.

قلندر مومند په خپله لیکنه کې په اصطلاح له نجومي علم څخه هم ګټه اخیستې او په اصطلاح له بېلابېلو جنتریو یې استخراج کړی چې د پټې خزانې د متن په پای کې یوه راغلې نېټه غلطه ثابته کړي.

محمد هوتک په پټه خزانه کې لیکي: ((کتاب تمام سو، په ورځ د جمعې (۲۴) د شوال المکرم (۱۱۴۲) هجري په قندهار کې او مولف محمد هوتک هم فارغ البال سو الحمد لله حمداً کثیراً))

خو قلندر مومند په دې نظر دی چې د شوال (۲۴) د جمعې ورځ نه ده، له همدې پورتني ټکي سره په ارتباط کې د ښاغلي قلندر مومند د یوې مرکې یو ټکي ته ستاسو پام را اړوم.

د قلندر مومند تر وفات نږدې درې کاله وړاندې، ښاغلي حنیف خلیل له ښاغلي قلندر مومند سره یوه مرکه کړې وه، دا مرکه همغه مهال له پېښوره خپرېدونکې (وحدت) ورځپاڼه کې چاپ شوې وه. په دې مرکه کې ښاغلي حنیف خلیل له ښاغلي مومند څخه پوښتلي وو چې ستاسو د پیدایش کال کوم دی؟ هغه ورته په ځواب کې ویلي وو ((... زما د پیدایش کال ماته معلوم نه دی، ځکه چې هغه وخت مور و پلار د پیدایش کال نه لیکه او که چا لیکه هم نو په یوه کاغذ کې به یې لیکه بیا به یې د قرآن شریف په منځ کې ایښوده، نو په دې وجه زه تاسو ته د خپل پیدایش کال سم نه شم ښودلای))

اوس دلته د خپل پیدایښت د کال په اړه دومره بې تفاوته او یا نا خبره دی، نو بیا کوم دلایل او مهم عوامل وو چې دی یې دېته هڅوه چې درې درېنیم سوه کاله دمخه له نورو سره د ورځو

او ساعتونو حساب، هغه هم په خپله خوښه وکړي؟ پر ۱۱۴۲هـ ق کال د شوال (۲۴) د جمعې ورځ وه او که نه وه؟ دا او دې ته ورته پوښتنې سړي ته د دې لاره اواروي چې په خپله د شکاکانو پر نظرونو او شکونو شک وکړي او ووايي چې دا ډول شکونه له سياسي، کلتوري سياليو او شخصي عقدو څخه راټوکېدلي دي او پر واقعيت ولاړ نه دي. که د پټې خزانې د بهرنيو او کورنيو مخالفينو ټول نظرونه راټول کړو نو کېدی شي دې نتيجې ته ورسېږو چې دا ټول نظرونه د سياسي، کلتوري، ژبنيو او تاريخي ناوړه غرضونو او د ځينو ځانپالو او شهرت خوښو ليکوالو د شهرت د غريزې او شخصي عقدو يو ګډ امتزاج دی چې علمي معيارونه نه لري او پر پورتنيو يادو عواملو ولاړ دي او بس.

"د حگانحگاني شگا مار " سفر

د استاد مجروح د ځانځانۍ ښامار
د ځينو منظومو برخو منثوره بڼه

د انســان حگانغو شــگتنه او نفســي خواهشــات د اســيگ غريزيي عناصر دي چيگ هر وخت له انسان سره ملكگري وي، د انسان نفس اصلاً د لايتناهي هوسونو مجموعه ده. كه د ديگ هوسونو او نفسي غوشگتنو مشروع علاج او كنترول ونه شي او هغه په سم أول مهار نه شي، نو د انسان له نفس خگخه خپله يو لوی شگامار جوؤيگإي، د اسيگ يو شگامار چيگ تگول عمربه د مثبتو انساني ارزشگتونو پر له منحگه وؤلو او خوؤلو مصروف وي، تر تگولو د مخه ييگ خپله همغه انسان ته خطر او زيان تر تگولو زيات دی او د غتگوالي او وديگ په حالت كيگ ييگ مقابله هم ورته أيگره كگرانه ده. استاد سيد بهاوالدين مجروح په ((حگانحگاني شگامار)) كيگ د نفس د همدغه شگامار كيسه كوي چيگ په خگه أول په انسان كيگ عواطف، مينه، صميميت او خواخوإي له منحگگه وؤي او په هغه كيگ د لوؤتيا، حگانغو شگتنيگ او حگانخو شگونيگ غريزه پياوؤيگ كوي. د ماستېرۍ دورې په بهير كې د استاد

مجروح پر دي اثر باندې پر ګڼو تبصرو او ليکنو سربېره، پر منثوره بڼه منظوم اړول هم شامل و، ما دا اثر په لنډيز سره په منثوره بڼه واړاوه، داسې چې محتوا يې هم خوندي شوي دي او خپله د استاد الفاظ هم کارول شوي دي او د روايتي داستان بڼه يې هم په پام کې نيول شوې ده.

استاد مجروح خپل دا اثر ((د ورک سمندر غاګيګ)) خګخه پيلوي او په يوه شګار کيګ د ژوند په باب د يوه عالم د خوليګ خبريګ بيانوي، دا عالم په خپلو خبرو کيګ وايي: ((تر هغه چيګ دا حګمکه او اسمان وي، تل د هر انسان دوزخ به بل انسان وي)). عالم وايي ((دا ژوند يو مرموزه سمندر دی، جهنم په بل جهان کيګ چيګرته لريګ نه دی، بلکيګ د هر انسان په حګان کيګ د هغه جهنم دی.)) بيا د شګار د وکګؤو کيسه کوي چيګ له يو بل خګخه أاريګإي، له حګانه جګګ ديګوالونه راتاووي، يو بل سره اخته دي خو له توپانه نه دي خبر چيګ را روان دی، خو دديګ تر خګنګګ پوهګ سؤی وايي چيګ زه له توپانه نه أاريګإم خو د خپل زؤه د ژورو په تل کيګ له شګاماره أاريګإم، عالم سؤی په ديګ سوچ کوي چيګ د شګار خلکو ته خګنګګه خپل پيغام ورسوي.بيا د ژوند لومؤی خګرخ تاويګإي او شګامار د مرکګ پر لوري حګي، دلته په لومؤي پؤاو کيګ د هغه شګار کيسه کوي

چیگ تګول شګاریان بیګ رنحګوران دي. دلته د هغه شګار کیسه کیګإي چیګ خلکو بیګ یو بل سره په صمیمیت او دوستة کیګ ژوند کاوه، د بادارة او غلامة چل بیګ زده نه و. خګاروي له حیواناتو نه أاریګدل او مرغانو خپلیګ خوإیګ نغمیګ غإولیګ، په همدیګ وخت کیګ د تګول جهان لوی فاتح را خګرکګندیګإي، یو سؤی پر تور اس سپور وي او توریګ جامیګ بیګ اغوستي وي او حګان ته د ((ایکګو)) یانیګ (زه) خطاب کوي، دیګ سره پر شګار د فرماندار واکمني شروع شوه، نوي واکمن شګحګیګ په کور کیګ دننه بندیګ کؤیګ، حګوانان بیګ پر سختو کارونو وکګمارل، هوسة او مرغان بیګ په غشو وویشتل او خګارویو تګولو له شګار کأه وکؤه، په همدیګ وخت کیګ د شګار خلک له ویګریګ د اژدها(شګامار) ستاینیګ پیلوي، د فرماندار مجسمه جوؤیګإي، لوی راهب د شګامار له ژونده خبر و او خلکو ته د هغه کیسه کوي، راهب د چینجي کیسه کوي چیګ خګنکګه په لوی شګامار او قوت بدل شو. بیا د شګامار بد او بیګ درمانه انحګور تشریح کوي، غم، قهر، غضب، أار او وهم د هغه غتګ مرضونه کګنګي، شګامار د خپلیګ واکمنة په دویم پؤاو کیګ یو دمه حګای لتګوي، خو هیګخګ داسیګ دمه حګای نه شي پیدا کولای چیګ دی په کیګ دمه

شي، نو حگکه خو د یوازیگتوب احساس کوي او شگار کیگ هیگخگوک داسیگ نه پاتیگ کیگاِي چیگ دده خدمت وکؤي، نه مینحگه وه نه نوکر و چیگ دی پریگ فرمان وچلوي، تگول شگار مؤو، چوپه پوپتیا وه او له شگاره هدیره جوؤه شویگ وه.

بیا هغه تیگر وختونه ورپه یاد شول، د عشق او مینیگ شگاپیگرة، د ژوندون د سیند پر غاؤه خوبونه، خو اوس نه نارنج و او نه پییگ کگل، نه پییگ بویونه، نه د مرغیو ألیگ ألیگ ویگ چیگ د شگار خلک پییگ ننداریگ ته ولاؤ وي، بیا د سیند په منحگ کیگ یو مار تیگریگاِي او پر سر پییگ د لعل په شان رنگا بلیگاِي، د شگار د خلکو منحگ کیگ کگونکگوسي پیلیگاِي، دیگ سره د شگار قهرمان د ژوندون د سیند له غاؤیگ جلا کیگاِي او د ژوندون د چینیگ پر لوري نه ستنیگاِي. بیا له حگان تپوس کوي ((هغه ورکه نامعلومه هستي هخگه ده چیگ دا هسیگ سرکگردانه ورپسیگ ککرحگم، په د شگتو په بیابانونو؟))

قهرمان به په سوچونو کیگ أوب و. دیگ وخت کیگ د سپرلي الهه ورته خبریگ کوي چیگ ((بیگ له ما به ستا باغونه، چمنونه تگول خزان شي او ستا رودخانیگ به هم وچیگ شي...)) قهرمان بیا په خپله هسکه مانگة کیگ

اوسیگده خو د اوإدو فکرونو په تګال کیګ زنکګیګده، خو یوه ورحګ ماشګام چیګ توره خؤه را دبره شوه نو یوه زؤه بوأة له کومه حګایه ، پتګه پتګه او غلیګ غلیګ راغله او د شګار د دروازیګ خواته ودریګدله، أیګره بده خګیګره ییګ درلودلـه، توریـګ جامیـګ ییـګ اغوسـتیګ ویـګ، لـه اجازیګ او زنحګیر شرنککګولو پرته د قهرمان مانګة ته ننوته او لـه هغـه سره ییګ ملاقات وکؤ. د بوأة تر ملاقات وروسته دریګم پؤاو پیلیګإي "د دوزخ لـه درشـل دیګخـوا ". پـه دیـګ وخت کیګ فرماندار یا قهرمان هغه وخت په یادوي چیګ ده د خپـل زؤه شـګکلیګ مانګة جوؤولـه، بیـا د عشـق رب النـوع او الهـه ددیـګ مانګـة د شـګکلا کیسـه کـوي چیـګ دا مانګـة د عواطفـو او هیجـانونو معمـارانو جـوؤه کؤیـګ ده او أیګـر شـګکلي نقشـونه او نکګارونـه ییـګ درلـودل او د دیـګ لپـاره ییګ تیاره کؤیګ وه چیګ کله به ورتـه سـتر واکمـن د عشـق او مینیـګ رب النـوع او الهـه رارسـیګإي، خـو خګـومره چیـګ شـپیګ اوإدیګدلیګ د ده د راتکګ انتهـا ورکیګدلـه. خـو پـه اخر کیګ هغه نا اشنا سؤی چیګ توریګ جامیګ ییګ پر تـن او پر تور اس سپور و راشګکاره شو- او مانګة تـه پـورتـه شـو او د شګار خلکو ته ییګ په خطاب کیګ وویل: "زه خو زه یـم ، زه " "ایکګو " یـم. زه فـاتح د لـوی جنکګونـو د جهـان یـم ستاسـو

شګار زما تابع دی ". د شګار خلک له ظلم نه فراري شول او شګار د سکوت خواته روان شو. فرماندار په شګار کیګ یو ازیګ پاتیګ شو ، په شګار کیګ یو ازیګ دده د ستاینیګ تابلو ککانیګ حګوؤندیګ ویګ. یو ازیګ به ییګ آئینیګ ته کتل او چیګ کله به ییګ حګان ونه لید وارخطا به شو چیګ حګان تریګ ورک شوی، خو خبر نه و چیګ ائینه خو د دوزخونو دروازه ده او له آئینیګ خګخه اخوا تیګریګدل د اوهامو جهنم ته کوزیګدل و. قهرمان د اوهامو جهنم ته ولویګد ، د لحظو په پتګ دام کیګ ککیر شو او د زمانیګ په شمیګرنه کیګ أوب شو او هره شپه ورته یوه بیګ اغازه او بیګ پایانه خګیز شګکاریګده ، بیا په دیګ سوچ کیګ أوب شو چیګ که خګوک په دیګ پوهیګدلی چیګ خګشګتن ددوی روح اخلي نو هیګخګکله به ییګ د ژوند ارمان کؤی نه وای.

او په دیګ توککه قهرمان د تجرید او تنهایي ژوریګ کندیګ ته پریګوته، خو یو ازیګ احساس ییګ ورسره ملکګري کوله او دده د ذهن پر دیګوالو به ککرحګیګده. دیګ کیګ ده ته دا درد پیدا شو چیګ زمانه بیا نه راککرحګي او پرونی سهار بیا نه راغبرککیګإي.

یـو وخت داسیـګ هم راغـی چیـګ لـه قهرمـان خګخـه خپـل سـیوری ورک شـو او هریـګ خواتـه ییـګ چیـګ کتـل خپـل سیوری ییګ نه لیده او دیګ پیګشګیګ أیګر مظرب کؤ. بیا ییګ وویل: "اوس په کار دي چیګ زه لاؤ شم او هرومرو پیدا کؤمـه خپـل سـیوری"، بیـا ورتـه تشـویش پیـدا شـو هسـیګ نـه چیګ زه خپله سیوری یم، داسیګ سیوری چیګ اصلي وجود ییګ ورک وي. بیا ورته په زؤه کیګ وهم پیدا کیګإي هسـیګ نـه چیـګ پـر کومـه بلـه لاره تللـی یـم. هغـه پـه د شـګتو کیـګ هم سوچونه کوي او د ازادة د مانا او مفهوم په لټګه کیګ دی.

دیـګ کیـګ خګلـورم پـؤاو تـه ورداخلیـګإي او "د دوزخ لـه درشل اخوا "کیسه پیلیګإي. قهرمان تر دیګ وروسته خوب هم پـه ارامـه نـه شـو کـولای او پـه خـوب کیـګ بـه أیګـر زیـات ویګریګده، یوه ورحګ لـه خوبـه پاخګیګده، کګوري چیـګ شګار کیـګ پرتـه لـه ده خګخـه هیګخګوک نـه شـته بیـا بـه وهم اخیسته او له کګونکګسیو به ویګریګده. بیا ییګ د یو توپـان یا جکؤ د راتلو خبر واوریګد او لـه دیـګ جکؤ خګخـه ییـګ د قهر یو اواز هم واوریګد، پـه همدیـګ وخت کیـګ پـه جکؤ او توپـان کیـګ قهرمـان تـه ویـل کیګإي چیـګ تـا تـه مـوإد خپـل تګول وجود او هستة اختیار درکؤ، خو تا حګانته داسیګ نوم غـوره کـؤ چیـګ تاویـګ زه یـم نـوم میـګ "زه "دی "مـوإ" او

"تاسيګ " يوه پرده ده. دا پرده مو کؤله ورکه. مونږه تګولو ستا په "زه " کيګ کؤو حګان محوه. ته مغرور او متکبر شويګ تا د ازادة جذبيګ بنديګ کؤيګ، خو اوس هغه تګوليګ بل شانيګ خګيګريګ دي او نن حګانته "روحي اضطراب " وايي. اوس به د تر وإميو پرشګته راحګي. بله ورحګ چيګ قهرمان له خوبه پاخګيګد، ائينيګ ته ييګ وکتل، حګان ييګ ونه پيګژانده خو د همديګ ورحګيګ په ماشګام کيګ چيګ توره تياره شوه، بيا يوه زؤه بوأة پيدا شوه، د تور لوکګي توريګ جاميګ ييګ اغوستيګ ويګ او د همغيګ هسکيګ مانګة پر لوري د قهرمان ملاقات ته لاؤه او قهرمان ته ييګ د تلو بلنه ورکؤه. خو قهرمان ورته وويل چيګ زه همدلته خوشګ يم. خو بوأة ورته وايي چيګ اوس په تا ناوخته شوی اوس زه تا حګان سره بيايم هغه حګای ته ديګ بيايم چيګ د حګان له جهنمه خلاص شيګ ،ګ کله چيګ قهرمان په حساب پوه شو چيګ خګوک له خپل قسمته تشګتيګدلی نه شي نو د خپليګ هستة په ژور تل کيګ ييګ دا احساس وکؤ چيګ مطلق يوازيګ پاتيګ دی يوازيګ، نو بيا د توريګ مانګة له کنأوالو نه راروان شو او له بوأة سره کوميګ نامعلوميګ خواته لاؤ.

تر دیگ وروسته حگانحگاني شگامار به دویم خگرخ کیگ یو حگل بیا راستنیگږي.

"د ژوندون د چینیگ غاؤه په تورتم کیگ "د پنحگم پؤاو برخه ده چیگ په دیگ کیگ یو حکیم د انسان شخصیت تشریح کوي چیگ دی اصلاً خپل حگان نه کگوري، بلکیگ خپل سیوری کگوري او پر دیگ سیوري د حقیقت کگومان کوي. تر دیگ وروسته له لریگ ملکه د یوه مسافر راتکگ ته انتظار ایستل کیگږي چیگ د ورک سمندرغاؤیگ کیسیگ او احوال ورته راوؤي.

"د نیمو شپو لاروی" د غار توریگ خولیگ ته ناست و او حگان ته ییگ وینا کوله چیگ أیگریگ مزلیگ میگ وکؤیگ خو لاره میگ پیدا نه کؤه، حگکه ما سره چیگ خگوک د سفر ملکگری و، هغه یوازیگ د حگان په باب فکر کاوه او پر حگانحگانة اخته و. خو لاروی وروسته مجبوریگږي د حگانحگانة له ملکگري خپله لاره بیگله کؤي او د سبا په تمه منتظر کیگني تر خگو چیگ پسرلی په دنیا راشي. په داسیگ حال کیگ چیگ د بیگلتون شپه تورتم نه وه، لاروی له خپلیگ حگانحگانة "زه" نه راجلا شو. دیگ سره نو دی له زؤو ایرو راولاؤ شو، له خپل حگانه ییگ د خپل وجود یو زوؤ قالب وویست او دوریگ ییگ کگوزار کؤ. بیا ییگ د او شگکو

خګاخګکي روان شول، نو ديګ سره ييګ وويل اوس به نو د خوؤ په وچ بستر کيګ د اوبو أک رودونه روان شي. خو لا هم د شګار پر لوري د لاروي سفر ته أيګره لاره پاتيګ وه.

نو حګکه بايد د تورتم ژور تل ته کشګته شي که د رنګا خګرک ولکګوي. لاروي تر اوإده مزله وروسته د تورتم په ژورتيا کيګ يوه کوچنة شانته رنګا وليدله. لاروی بيا يو تور أنأ ته رسيګإي، هلته کګوري چيګ واؤه واؤه چينجيان د يوه بل پر حګان اخته وو، يو بل به ييګ خوؤ، په ديګ کيګ به يو غتګ شو، نور چينجيان به ييګ وخوؤل، بيا به تريګ ماهی جوؤ شو، مارماهی به شو او بيا به تريګ نهنکګ جوؤ شو، بيا به ييګ وزرونه او تيګره تيګره غاشګونه پيدا کؤل.

له واؤه چينجي به غر جوؤ شو. نور به په أنأ کيګ نه حګاييګده. ديګ کار به لاروي ته أيګريګ پوشګتنيګ پيدا کؤيګ خو لاروي چيګ به هر خګومره د رنګا لتګه کوله، رنګا به لريګ حګليګدله.

لاروی بيا مزل کوي، جزيريګ او تګاپوکګان ييګ وليدل، د هريګ زريګ زؤه کيګ ننوت، هره زره لکه يو بحر نامحدوده وه، خو ده ته په ديګ تګولو کيګ يو لوی حايل او مانع دا و چيګ دا حايل فقط د مانا او مفهوم نشتوالی و، دا داسيګ يو ديګوال و چيګ له تګول عالمه راچاپيګر و خو لاروی په اخره

کیګ یوه شو چیګ عالم او هستي واؤه بیګ معنی او بیګ مفهومه دي.

شپإم پؤاو د هغه شګار سفر دی چیګ تور شګامار وربانديګ ناست و. لاروی بیا په یوه تونل کیګ د رنګا په خګرک پسیګ روان شو او په دیګ نیت ییګ عجله کوله چیګ خګنګګه د شګار خلک خبر کؤي چیګ شګامار بیا راروان دی. بلاخره شګار ته ورسیګد او هلته ییګ یوه نازنینه پیګغله ولیده، چیګ شین بخن زوؤ کمیس ییګ اغوستی و. لاروي ییګ په سترکګو کیګ د خپل ورک سمندر غاؤه ولیده. پیګغلیګ ورته له خپل منګګي اوبه ورکؤیګ او هغه پریګ خپله تونده ماته کؤه. د شګار خلکو دیګ پیګغلیګ ته لیلیګ ویله. لاروی حګي هغه شګار ته چیګ د زؤه په سترکګو ؤوند و. کله چیګ شګار ته راحګي نو شګار کیګ چوپه چوپتیا ده، ماشومان نه ګګرحګي، یوه سپین إیري ؤوند په ملا کؤوپ نه تپوس کوي، هغه ورته وایي چیګ دا هرخګه د واکمن په امر شوي. لاروی چیګ له اوإده سفره شګار ته راغلی و او په سمخګه کیګ ییګ ویګشګتان او نوکان أیګر لوی شوي وو او هم ییګ جامیګ په اوإده سفر کیګ أیګریګ خګیریګ خګیریګ شویګ ویګ او بدن ییګ تریګ شګګاریګده، نو په شګار کیګ په لیګوني مشهور شو او خلکو به مجنون باله.

رشگتیا هم په ؤندو کیگ دی یو بینا و چیگ نوم ییگ مجنون و. لاروي چیگ د شگار د خلکو ژوند ولید چیگ د قهرمان یا ستر پهلوان ستاینه کوي، یا پریگ خوشالي کوي نو ده پریگ خندل نو د شگار خلکو به ویل چیگ دا سؤی خو رشگتیا لیگونی او مجنون دی. نو ولیگ ییگ په زنحگیر نه تؤي، خو حگینو نورو به ویل چیگ لیگونی دی، خو د زنحگیر لیگونی نه دی او چاته ضرر نه رسوي، خو لاروي به خلکو ته خپل پیغام اوراوه که خگه هم له ماشومانو پرته لویانو ورته غوإ نه ایشگوده، ده به خلکو ته ویل: "دا عالم او هستي واؤه ییگ معنی ده ییگ مفهومه." د شگار ساده کگانو به لاروی حگوروه او ورته ویل به ییگ خبر نه ییگ لیلیگ خگه شوه؟ دیدار ته ییگ لاؤ شه! سره أولة سنباله شویگ ده، ستا لیلیگ په کیگ سینکگار کؤیگ ناسته ده، خو لاروي به ورته ویل چیگ لیلیگ زما په زؤه کیگ ناسته ده. یوه شپه لاروی د خرابات پر کوخگه برابر شو، تگنکگ تگکور جاري و، لاروی چیگ وردننه شو هغو ورته هر کلی ووایه، لاروي ورته وویل چیگ تاسیگ تگپوسان او کگیدؤان یاست، هغه خگه چیگ باید شگکاره وي ولیگ په دیگ شگار کیگ پتگ دي او هغه خگه چیگ باید پتگ شي هغه په رنگا کیگ ییگ پردیگ کگرحگي. لاروی بیا مستانو سره خوندور سوال او حگواب

کوي. یو مست پو شګتنه کوي چیګ ولیګ د جهان تګول فرمانداران له مستانو اأریګإي؟ لاروی حګواب ورکوي حګکه چیګ ددوی په خبرو کیګ د راستة خطر وي. بیا لاروی مستانو ته وایي: "لإ راپا خګئ راولاؤ شئ، ددیګ دشګتیګ وچ حګنکګلونه او بیګ ثمره ونیګ له منحګه یوسئ ریشیګ بیګ وباسئ، هغه مستان چیګ په تورتمخانو کیګ تؤلي هغه را ازاد کؤئ او کوم شګامار چیګ په کیګ ناست دی هغه تریګ رابهر کؤئ او بیا بیګ حلال کؤئ او وینه بیګ په دیګ دشګتو تویه کؤئ، حګکه طبیعت تاسو نه د شګامار قرباني غواؤي! مستانو د لاروي خبریګ د زؤه په غوإو واوریګدیګ او د لومؤي حګل لپاره بیګ د خپلیګ مستة په نشه کیګ یو نا اشنا مزه وموندله. دا د ازادة خوند او لذت و.

د مرکګي سیوری روان و، ژوندي سري ورپسیګ تلل. د شګار خلکو یو کالبوت پر اوإو ایشګی و، د خلکو سیوری تر دوی دمخه روان و، کله چیګ خلک هدیریګ ته ورسیګدل نو ستر راهب د مؤي جنازه په أیګرو شګو الفاظو ترسره کؤه، بیا لاروی پاخګیګد او د مرکګ په باب بیګ وویل چیګ له مرکګ سره د نیګکة او بدةګ خګه پروا نه شته، دی له خیرا و شره ماورا دی، مرکګ د شګو او بدو نیستي ده. لاروی خلکو ته وایي چیګ نیکي او بدي په دیګ جهان کیګ موندل

کیګإي نو باید چیګ مکافات او مجازات هم همدلته وي. بیا د شګار خلکو ته خطاب کوي که تاسیګ مؤه نه یاست او د ژوندون خګه شوق درسره وي نو دا مؤی لإ خګه هیګر کؤئ او ژوندون پسیګ روان شئ، خو د شګار خلکو بیا هم لاروی چور لیګونی وباله او د ماشګام په خؤه کیګ د خپلو کورونو پر لوري روان شول، خو لاروی هلته یو ازیګ پاتیګ و. خبریګ ییګ کولیګ، یو ازیګ یو سپی هلته پاتیګ و او د ماشګام وإمیګ دا خبریګ د مشرق پر لوري وؤلیګ.

دا وخت د ؤندو شګار له خطر سره مخامخ و، خو لاروی د شګار تګولو خلکو پیګژندلو، حګینو لیګونی باله او بندي کول ییګ ضروري کګنګل خو حګینو نورو بیا ویل چیګ دا یو روحاني شخص دی او عادي شخص نه دی. یوه ورحګ لاروی د شګار په منحګ کیګ خلکو ته وینا کوي او د شګار تیګر برم یادوي او پوشګتنه کوي چیګ چا دا تباه کؤل؟ د شګار خندوقونو او دیګوالونو ته ضرورت نه شته، حګکه چیګ غلیم په بهر کیګ نه دی د شګار په داخل کیګ دی، دا پخوانی شګایسته شګار اوس په کنأوالو بدل شوی او شګامار په دغو کنأوالو کیګ پروت دی. بله ورحګ بیا شګاریانو ته خطاب کوي او وایي چیګ یو وخت د دیګ سیمیګ زمامداره د نوبهار الهه وه. هغیګ سره په دیګ شګار کیګ لویه

نیگکمرغي او خوشالي وه، خو تاسو اوس هغه هیگره کؤیگ او په اوهامو اخته شوي یاست. ایا تاسو نه کگورئ چیگ حگوانان، ماشومان، شگحگیگ او بوأاکگان مو په کومو رنحگو اخته دي؟ نو بیا ورته وایي چیگ غوإونه مو بیدار او سترکگیگ مو بینا کؤئ نو ددیگ علاج دادی چیگ تاسیگ د لیلیگ د پشگو خاورو ته سر کشگیگإدئ او سجده ورته وکؤئ، خو خلکلو به خندلیگ او ویل به ییگ دا سؤی رشگتیا مجنون دی.

د زمانیگ یو دفتر په ختمیگدو و، یوه ورحگ بیا لاروي د شگار منحگ کیگ خلکو ته خطاب وکؤ او ورته ییگ وویل چیگ ستاسو ستر واکدار بادار خو تور شگامار دی. دا شگامار وینو ته تإی دی او زؤه ییگ لکه سندان کلک دی. خگومره چیگ خوراک او خگشگاک کوي هغومره وإی او تإی کیگإي، خو دا بلا او شگامار ستاسو په خپله پر حگان مسلط کؤی او له بل حگایه نه دی راغلی، تر خگو چیگ دا شگامار په خپلو زؤونو کیگ مؤ نه کؤئ خلاصیگدی ورخگخه نه شئ.

په دیگ وخت کیگ ستر راهب چیگ د لاروي خبریگ واوریگدیگ نو ییگ وویل چیگ دا سؤی خو رشگتیا لیگونی دی حگکه دا رازونه خگوک ویلای شي. زه حیران یم چیگ ده دا رمز خگنکگه پیدا کؤی دی. راهب وویل چیگ دا

خبریگ ددیگ شگار د عالم نه دي دا د بل جهان اواز دی ، یوه دنیا په ؤنکگیگدو ده. د شگار خلک ورو ورو د مجنون په خبره پوهیگدل او یوه فرصت ته منتظر وو.

یوه ورحگ لیلیگ او مجنون د شگامار دربار ته لاؤل، همغه پیگغله چیگ د لاریگ پر سر به منکگي سره ناسته وه او تاٍو مسافرو ته به بیگ اوبه ورکولیگ، هغه د شگامار مانگة ته لاؤه، فرماندار لومؤی خپل مخ مجنون ته واؤوه: زه خبر یم چیگ ته له بل حگایه راغلی بیگ او موإ پناه درکؤیگ ده، گ د دیگ شگار خلک خپلو عقایدو پریگشگودو ته رابولیگ او وابیگ چیگ د دیگ کگدایي کگریگ پیگغلیگ پرستش وکؤئ دا رشگتیا ده؟ لاروي ورته حگواب ورکؤ: ای فرمانداره ستا معبد لا نوی دی او دیگوالونه بیگ پاخه نه دي، ددیگ سیمیگ رشگتیني واکداره اصلاً د عشق او مینیگ الهه او رب النوع وو، د هغو په واکمنة کیگ دلته خوشالي وه، مینه وه، خو اوس چیگ زه کگورم هره خوا ریکگستان دی، د زؤه خونیگ ؤنکگیگ بنکگیگ دي او تور شگامار په کیگ ناست دی. زه اوس همدا حقیقت هر چاته بیانومه.

د واکدار وچولی تریو شو، د غضب اور بیگ په سینه کیگ لمبه شو، بیابیگ وویل حگه پروا مه کؤه دا بیگ قدرته لیگونی دی. بیا بیگ لاروي ته وویل چیگ تا د شگار په

پیگغلو کیگ دا سوالککره خگنککگه غوره کؤیگ او زما د شگار خلک ییگ ولیگ سجدیگ ته رابولیگ، لاروی ورته وایي چیگ د شگار خلک خو د شگامار له وهمه أاریگإي که دا واهمه ختمه شي نو شگامار یو دم سقوط کوي. خو د بهار د رب النوع قوت په زؤونو کیگ پروت و. دا لیلیگ خو په یو وخت کیگ د نوبهار الهه وه او دا هغه وخت و چیگ واهمه پر خلکو حاکمه نه وه، کله چیگ خلکو د شگامار پرستش پیل کؤ، نو هغه بهر ته ووتله او د ورک مسافر لاره ییگ خگارله، خو دا مسافر اوس راستون شوی خو افسوس چیگ دلته ستر ککگیگ نا بینا دي او خگوک ییگ نه ویني. ای واکداره زه ستا په ویگره او أار کیگ ستا سقوط شگه وینم- شگه خبر شه، دا شور ما شور چیگ ته ییگ اوریگ دا به نور هم زیات شي. ستر واکمن چیگ دا خبریگ واوریگدیگ نو له مجنونه ورته أار پیدا شو. بیا ییگ په أیگر غضب پیگغلیگ ته غإ کؤ چیگ وایه ته خگوک ییگ؟ "زه خو زه یم! زه لیلیگ یم! زه د مینیگ رب النوع، الهه د نوبهار یم. "زه به له شگاره بهر هر ماشگام ناسته وم او د خپل مسافر لاره میگ خگارله. هغه زه پیگژندلم او لتگولم. خو خبر شه چیگ نور به کوم مسافر دلته سفر ونه کؤي، حگکه تگولیگ لاریگ بندیگ شوي او په حگوزانو پتگیگ شوي. خگو موده به تیگره نه وي ته به هم د خپل پلار نیکه په لار

روان شیگ، زه به بیا د بهار لاره خګارمه. فرماندار چیګ دا کګفتار واوریګد، نو أیګر په غصه او په لؤزه شو. ده فکر کاوه چیګ دا خبریګ ییګ کوم چیګرته اوریګدلي دي. واکدار بیګریګ او واهمیګ واخیست او وییګ ویل دا خو دواؤه لیګوني دي. زه ویګریګإم چیګ د دوی لیګونتوب ساري نه وي او د شګار نورو خلکو ته انتقال نه شي او بیا ییګ فوراً لاروی او لیلیګ له خپل درباره وشؤل. فکر ییګ وکؤ که مؤه یا زنداني ییګ کؤي نو شګار کیګ به شورش جوؤ شي، پیګغله بیګرته له شګاره ووتله او لاروی د شګار په کنأوالو کیګ د عالم په تماشه شو، د ابدي خګرخ وخت راغی، مجنون د شګار په ویګرانه کیګ د جهان فرماندار په مانګة کیګ دحګان تماشا کوله. لاروي ولیدل چیګ د شګار پیګغلیګ، حګوانان او کوچنیان پر بیګلابیګلو ناروغیو اخته دي او بیګ وخته مري، خو یوازیګ راهب أیګر عمر وکؤ خو هغه هم بلاخره خپل روح خپل نا اشنا خګشګتن ته تسلیم کؤ، معبد ورو ورو شؤیګده حګکه بل شګامار پرست پاتیګ نه و.

د راهب شاګګردان هم چیګرته لریګ لاؤل، د مانګة په دیګوالونو کیګ لوی چاودونه پیدا شول، اغزن بوتګي شنه شول او په پای کیګ شګایسته قصر ویجاؤ شو.

یوازیګ لاروی او فرماندار پاتیګ وو، لاروی پـه ویګرانـه کیګ او فرماندار پـه خپله مانګة کیګ، هیګچا دلتـه کګذر نـه کاوه حګکه تګولیګ لاریګ بندیګ ویګ، یو ماشګام چیګ تـوره تیـاره شـوه یـوه زؤه، مرمـوزه بـوأة راپیـدا شـوه د لـوکګي کمیس او پرتوکګ ییګ پر تن و، بوأة شګار تـه ننوتـه، بـوأةګ ته هر خګه پـه خپل سر خلاص شـول، دا بـوأة لاروي سره اشنا وه او هغـه پوهیګده چیګ دا د خګه لپـاره راغلیـګ ده، اوس پـه قصر کیګ دننه ده د بوأة او بادار پـه منحګ کیګ خګه خبریګ کیګإي. خګو شـیګبیګ وروسـته دواؤه د مانګـة لـه کنـأوالو راووتـل، بـوأة مخکیـګ او قهرمـان ییـګ تـر شـا روان وو. کومیـګ نامعلومیـګ خواتـه لاؤل، خـو مجنـون هلتـه یوازیـګ پاتیـګ و، د زمانیـګ دفتـر ورتـه لـه اغـازه تـر انجامـه پـروت و. موسمونه او فصلونه تلل راتلل، یـوه شـپه ییـګ کتـل چیـګ د افق پـه تورو لمنو کیګ رنګاکګانیګ راشګکاره شـویګ، دی پـه رنګا پسیګ روان شو. أیګر مزل ییګ وکؤ د سیند غاؤیګ تـه نإدیـګ شـو، د سـیند غاؤیـګ ابادیـګ ویـګ، هـره خـوا خوشالي وه، د پیګغلو او حګوانانو راز او نیـاز وو، مشـران پـه دیګـره کیـګ ناسـت وو، مرکیـګ ویـګ، مشـوریګ ویـګ، ماشـومان د سـیند پـر غـاؤه لوبیګـدل او هغـه نـا اشـنا پیګغلـه مسته خرامانه کګرحګیګدلـه، د وحشـي کګلونـو تـاج ییـګ پـر

سر پروت و ، د بهار د وإميګ په شان الوتله، لاروي د نيمو شپو چيګ دا حال وليد بيګ اختياره په خندا شو حګکه پوه شو چيګ يو حګل بيا د ستر قهرمان او پهلوان او د عشق او مينيګ د شګکليګ رب النوعيګ، ا لهی داستان شروع شو او يو حګل بيا د تور شګامار مار لويه او اوإده افسانه له سره پيل شوه.

د خوشال د قصايدو روح

> دا ليکنه له پېښوره خپرېدونکې د دانش خپرندويه ټولنې خپرنې ارګان الفت مجلې په پرله پسې (۲۲) ګڼه کې خپره شوې ده.

قصيده په پښتو نظم کې يو ځانګړی جلا فورم دی، چې اساساً له عربي ژبې څخه پښتو ته راغلی دی، خو د قصيدې ځای په پښتو نظم کې دومره جوت او ټينګ دی، چې سړی فکر کوي بولله يا قصيده خپله کوم ځانګړی پښتو شعري فورم دی. له عربي ژبې څخه پښتو ته په راغليو شعري فورمونو کې تر (غزل) وروسته د قصيدې فورم زيات کارول کېږي، د پښتو په لاسته راغلې لرغونې شاعرۍ کې د ښکارندوی غوري او شيخ اسعد سوري پخې قصيدې ددې ادعا ښکارندوی دي. څه ناڅه په روښانې پېر او بيا تر هغه وروسته د پښتو په نوره کلاسيکه شاعرۍ کې د قصيدو دود ښه پالل شوی دی، په پښتو اوسنۍ معاصره شاعرۍ کې هم د قصيدې ويلو دود پال شوی او پالل کېږي ؛ خو که موږ په ټوليز ډول د پښتو شاعرۍ ټول بهير ته نظر وکړو او ټول شاعران د قصايدو د څرنګوالي او څومره والي له پلوه سره پرتله کړو ؛ نو د لوی خان (خوشال خان بابا) ځای او مقام به په کې په ډېر جوت او ځلند ډول را تر سترګو شي.

خوشال بابا په لسګونو قصیدې لیکلي، چې زیاته برخه یې تر موږه رارسېدلې ده. دا ټولې قصیدې د یو ژور سیاسي، ټولنیز، عرفاني، اخلاقي او ملي فکر لېږدوونکې دي، چې هره یوه ځانګړې او جلا خوند لري او زموږ په ذهن کې یوه ځانګړې پېښه او موضوع روزي او تداعي کوي، خو ټولې یې د قصیدې له معمول او دودیز تعریف سره پوره پوره سمون نه خوري. د قصیدې دودیز تعریف دادی:

هغه نظم، چې لومړی بیت یې مقفی وي او د نورو بیتونو د هرې دویمې مصرې قافیه یې د مقفی بیت د قافیې تابع وي، د بیتونو شمېر یې له (**۱۵**) څخه پیل بیا تر (۲۰۰) بیتونو هم زیاتېدی شي، ردیف په کې اختیاري دی، خو قافیه په کې حتمي ده. هره قصیده له معمول تعریف سره سم د مانا له پلوه پر دریو برخو وېشل کېږي:

۱- تشبیب یا تغزل، چې د قصیدې پیل ګڼل کېږي او معمولاً په کې تر اصلي مطلب دمخه د سریزې یا پیلامې په ډول د طبیعت د مناظرو ستاینه کېږي.

۲- اصلي مطلب، چې شاعر غواړي د خپل زړه خبره همدلته راوسپړي، **خپل** ممدوح توضیح، تشریح او توصیف کړي.

۳- د قصیدې(**۳**) برخه، هغه وروستۍ برخه ده، چې شاعر **خپل** ممدوح په ژوندانه کې سوکال، سرلوړی او بریمن غواړي

او په اخرت کې ورته د خدای(ج) له درباره د ښښنې، مغفرت او د جنتونو هیله کوي. که موږ د شیخ اسعد سوري:

د فـلک لـــه چارو څه وکړم کوکار
زمولوي هر ګل چې خاندي په بهار

او هم د ښکارندوی غوري بوللـه:

د پسرلي ښکلوونکي بیا کړل سینګارونه
بـــیا ولـــونـــل پـــه غـرونـو کې لالونه

دواړو ته نظر وکړو؛ نو ګورو، چې لومړی د مانا له پلوه ویرنه او دویمه هم ستاینه-ویاړنه ده، چې دواړه د قصیدو لـه معمولـو تعریفونو سره سمون لري، خو خوشال بابا لکه څرنګه چې غـزل یـې پښـتون او ملتپـال کـړ او لـه دودیـز حالتـه یـې راوویسـت، دغسـې یـې قصـیدې تـه هم نـوی رنـګ او خونـد ورکـړ، د یـوې ځـانګړې پېښـې یـا شـخص د تائیـد او توصـیف لـه حالـت نـه یـې راوویسـت، ټـولنیز، سیاسـي او عرفـاني یـې کـړ. د پخوانیـو قصیدو یوه ځانګړنه دا وه، چې د ټولو یا زیاترو بیتونو مانـا یـې له یوه بل سره په ارتباط کې وه. د مانا له پلوه هر بیت لـه بـل څخـه متاثرو، یانې دا چې د غزل په شان یې هر بیت پـوره او خپلواکـه مانـا نـه لرلـه، خـو خوشـال بابـا دا دود هـم مـات کـړ، کلـه چـې د خوشال بابا ګڼې بوللې مطالعه کوو، نـو د قصـایدو د نـوي رنـګ او خوند ترڅنګ مو پرې د غزل مینه هم ماتېږي، سرې فکر کـوي

يو اوږد غزل لولي، څکه چې دده قصيدې دا سې ځانګړنه لري، لکه د غزل په شان، چې هر بيت يې يوه مستقله مانا ښندي.

اوس راځو د خوشال بابا د بوللو فکري يا مانيز اړخ ته:

شعر پوهان (فکر) د (شعر روح) ګڼي، چې بې له هغه شعر ژوند نه شي کولای، بې فکره شعر داسې دی، لکه بې روحه جسم او جسم، چې هر څومره ښکلی وي، چې روح ونه لري، ژوند نه شي کولای، خو د فکر تر څنګ شعر پوهان د شعر پر ښکلا هم ډېر ټينګار کوي او هغه د شعر د بقا اساسي عنصر بولي. د شعر ښکلا په رنګينو او لطيفو کلمو، تخيل، عواطفو او د هغو په منظم او موزون استعمال تضمينېږي او تامينېږي.

ډېر شعر پوهان پر شعر باندې د زيات فکر بارونه د شعر ښکلا ته زيان رسوونکي ګڼي او وايي، چې دا کار د شعر (شعريت) له منځه وړي او کله چې د يوه شعر شعريت له منځه لاړ، هغه خپل هنري ارزښت له لاسه ورکوي او او پر تشو خبرو بدلېږي.

د افغانستان د يوه ادبپوه او کره کتونکي کانديد اکاډيميسن محمد صديق روهي له نظره: په (شعر) کې (شعريت) دومره مهم دی، لکه په (سړي) کې (سړيتوب). لکه څنګه چې (سړيتوب) د سړي جوهر دی، دغسې (شعريت) هم د شعر جوهر دی، د روهي صاحب په نظر (د هر ښه فکر بيان شعر نه دی) د بېلګې په توګه هغه وايي: که يو څوک د هېواد پنځه کلن اقتصادي پلان په نظم

کړي، نو ايا هغه به ښه شعر وي؟ سره له دې چې ښه فکر دی، د روهي صاحب د نظر وروستۍ نتيجه دا ده، چې هر ښه فکر بايد شعر ته ترورداخلېدو وارد مخه ښه صيقل شي، د شعر له نورو تلازماتو (ښکلا) سره غاړه غړۍ شي او بيا شعر ته ورداخل شي. لنډه دا چې پوهانو د شعر پر ښکلا ييزو او فکري خواوو دواړو باندې په متوازنه توګه ټينګار کړی دی.

خوشال بابا د يو ادبپوه او شاعر په توګه د شعر د رغنده توکونو انډول ته ډېره پاملرنه کړې ده، په تېره بيا په خپلو غزلو کې، سره له دې چې په بوللو کې د فکري برخې وزن تر ښکلا ييزې هغې يو څه زيات دی او يوه وجه يې هم کېدی شي دا وي، چې دا فورم د ښکلا په انډول د فکر د انتقال لپاره زياته وړتيا لري.

د خوشال بابا په بوللو کې د طبيعي پېښو انعکاس، ټولنيزې ناخوالې، سياسي او پوځي پېښې، ملي او عرفاني مسايل، ځاني او کورنۍ پېښې، ستونزې او کشمکشونه او نور په لسګونو ډوله پېښې او مسايل بيان شوي دي، خو که دا ټول مسايل او پېښې سره پرتله او انډول کړو، نو د خوشال د ملتپالنې احساس او فکر به په کې تر ټولو زيات په نظر راشي، په حقيقت کې همدا ملتپالنه او ملت جوړونه د خوشال د قصايدو اساسي روح دی.

د خوشال په ټوله شاعرۍ، په تېره بیا په قصایدو کې ملتپالنه داسې حیثیت لري، لکه په (شمسي نظام) کې چې یې (لمر) لري. (لمر) د شمسي نظام چورلیز (محور) دی او د دې لمریز نظام نورې ټولې سیارې د همدې لمر پر محور راڅرخي، د خوشال په شاعرۍ او په همدې قصیدو کې هم، ملتپالنه او ملت جوړونه همدا حیثیت لري. د خوشال د قصایدو روح همدا ملتپالنه ده، خو نور ګڼ ټولنیز، عرفاني، اخلاقي او غنایي مسایل، چې په قصایدو کې راغلي بیا هم په یو نه یو ډول له ملتپالنې او ملت جوړونې سره ارتباط لري او پر همدې محور چورلي.

دلته به د خوشال بابا پر ځینو قصیدو او دهغو پر مانیزو خواوو لنډه رڼا واچوو:

د خوشال خان خټک په کلیاتو کې لومړۍ ثبت شوې قصیده داده:

ای چې خیال کړې په دنیا
دنیا څه ده بې وفا
که دې یو زمان زړه ښه کا
بیا دې ژړ کا په ژړا
که رضا په قضا ورکړې

نــور خوشــال يــې پــه ربښــتيا.

خوشال په دې (۱۲۳) بيتيزه قصيده کې دا نړۍ، يوه فاني دنيا ګڼي، چې راحت په کې نه شته او د ده په نظر يوه ((دارالبلاد)) ده، چې هره يې د لايتناهي هوسونو يوه ټولګه ده، چې هېڅ خړوب او پوره کېدنه نه لري. خوشال په دې قصيده کې د سليمان(ع)، بهرام، جمشيد، سامانيانو، عباسيانو، غزنويانو، سلجوقيانو، دارا، سکندر او نورو نړيوالو شخصيتونو نومونه اخلي، چې يو وخت يې ښه شان او شوکت و، خو د زماني د جبر قانون، له مخې لړې کړل. د خوشال دا قصيده له اخلاقي نصيحتونو او عرفاني ورمونو ډکه ده او په پای کې لوستونکي ته دا نتيجه ورکوي، چې ازل او تقدير ته ورتسليم شي او څه چې په قضا کې ليکل شوي، د بدلون وړ نه دي او نېکمرغه انسان هماغه دی، چې پر قضا باور لري. د (قضا) او (قدر) مسله په اسلامي فقه کې يوه پېچلې مسئله ده، خو خوشال بابا اسلامي شرعې ته د يو ژمن شخص په توګه پر دې باور دی او دده په نظر خوشال او نېکمرغه انسان هماغه دی، چې خپل برخليک له (قضا) سره تړلی وګڼي، پر (قضا) باور د انسان د روحي تسکين لپاره داسې يوه اساسي سرچينه ده، چې هېڅ بله مرجع يې بديل کېدلای نه شي.

خوشال د (پوه او ناپوه) ترنامه لاندې په خپله يوه بله اتلس بيتيزه قصيده کې، د پوهې او بصيرت ارزښتمندۍ ته اشاره کوي، پوه او ناپوه شخصيتونه سره پرتله کوي، خوشال په دې بولله کې لوستونکي ته دا ثمره او نتيجه وړاندې کوي، چې (ناپوهي) د انسان لپاره مړينه، ان تر هغې هم بدتره ده. دی په خپله قصيده کې په ډېر ظريفانه ډول د عيسی(ع) معجزې ته اشاره کوي، چې خدای(ج) عيسی(ع) ته دومره واک و ځواک ورکړی و، چې پخپله امسا به يې مړي راژوندي کول، خوشال بابا وايي، چې عيسی(ع) خو ډېر مړي راژوندي کړل، خو ددې مثال موږ نه دی ليدلی، چې کوم (ناپوه) يا نادان يې (عالم) کړی وي. په دې قصيده کې خوشال بابا په ټولنه کې د پوهې ضرورت او اهميت په ګوته کوي او دا ګڼي، چې پوهه ټولنې ته د نوش دارو يا ((آب حيات)) ارزښت لري او ناپوهي د مرګ معادله او يا هم تر هغه بدتره ده:

کـــه دروغ کـــړي کـــه رښـــتيا
هـــر څـــه ښـــه دي د دانـــا
مـــړه يـــې پـــاڅول لـــه ګـــوره
نابينـــا يـــې کـــړل بينـــا

یــو نــادان یـــې دانـــا نـــه کـــړ
پـــه درســـت عمـــر مســـیحا.

لکه څنګه چې پوهېږو ، انسان یو ټولنیز موجود دی او څه چې په ټولنه کې پېښېږي، له هغو څخه متاثر کېږي، شاعر بیا د یوه حساس انسان په توګه تر هر چا زیات د ټولنې ناخوالو ته متوجه وي او لـه هغـو څخـه اغېـزمن کېـږي. پـر (۱۰۹۷هــ ق) کـال د پښـتونخوا پـر زیـاترو سیمو ، یوه لویـه وبا خوره شوه، لـومړی وچکالي راغله، بیا ورپسې قحطي راغله، چې وروسته ورپسې د وبا ناروغي خوره شوه او په زرګونو خلک یې تباه کړل، پـه دې نـاروغۍ کـې د خوشـال یـو زوی (بخـت نـاک) او د هغـه مـور هـم وفات شول او همدارنګه د خوشال یو لسمی، چې د قـرآن کـریم حـافظ هـم و ، د دې نـاروغۍ لـه کبلـه د یـوه لېـوني شـوي سـپي د داړلو له کبله ومړ، دا یوه ډېره دردونکې غمیزه وه، چې لـه دکنـه تر کابله ټوله سیمه یې وځپله، خوشال بابا همدا پېښـه پـه (۲۳) بیتیـزه قصیده کې پـه ډېـر درد او سـوز رانغـاړلې او پـه همـدې قصیده کې یې خوندي کړې ده:

د غـــــواص د کـــــال وبـــــا
خـــدای یـــې مـــه راولـــه بیـــا
اکوړخېـــل مـــې پـــه کـــې ومـــړل

لـــوی هلـــک مـــرد و نســـا
پـــه لکونـــو عـــالم ومـــړ
چـــې ښـــارونه شـــول صـــحرا
کـــال حصـــغ شـــو وبـــا لاړه
هـــم عســـرت کـــړه راتـــه شـــا.

(غواص) د ابجد په حساب (۱۰۹۷هـ ق) کال کېږي او (حصغ) (۱۰۹۸) کال کېږي، یانې دې وبا یو کال دوام کړی و.

خوشال د خپلو ګڼو نورو ځانګړنو ترڅنګ دا ځانګړنه هم لري، چې دی یو ښه بشرپوه او ټبرپوه هم و، انسان پېژندنه ډېره سخته ده، د انسان د پېژندنې لپاره د هغه علمي، ټولنيز چاپېريال شاليد ډېر مهم دی، خو خوشال بابا د دې ځانګړنو ترڅنګ د انسان د شخصيت په پېژندنه کې د هغه ارثيت يا اصل او کورنی عنصر ډېر مهم ګڼي، سره له دې چې ځينې بشرپوهان د انسان په وده او د شخصيت په ټاکنه کې محيط يا چاپېريال اساسي عنصر ګڼي، ارثيت ته ډېر اهميت نه ورکوي، خو ځينې اروا پوهان بيا په دې نظر دي، چې د انسان د شخصيت وده د مور په رحم کې د هغه د نطفې له تشکل سره سمه پيلېږي او د مور او پلار جنتيک، اروايي او نور ټولنيز خصوصيتونه مستقيماً د هغوی اولادونو ته انتقالېږي.

خوشال بابا وايي: د هغه چا چې ذات خطا وي يا کمذات وي، له هغوی سره بايد دوستي ونه شي.

چـې يـو ځـل ښـېګڼه ووينـي لـه چـا
پــه يــوه يــې شــل بــدې کــړه تــر شــا
لـه کمـذات سـره يـاري اشـنايي مـه کـړه
لــه کمذاتــه بــه بيــا نــه مــومې وفــا
چې د سپي په پيو لوی کا څوک ورغومی
لکــه ســپی هســې ورغــومی کــا غپــا
پـه ويـل ښـېيل بـه هېڅکلـه ښـه نـه شـي
چـې بـدبخت لـه مـوره پـلاره شـي پيـدا.

خوشـال پـه خپلـو قصـايدو کـې د انسـان پـر ذاتـي پېژنـدنې سربېره، ګڼو عرفاني، شرعي او نورو مسـايلو تـه اشاره کړې او هغـه يـې پـه خپلـو بوللـو کـې رانغـاړلې دي، خوشـال د دنيـا بـې وفايي په خپلو قصيدو کې ځای ځای غندلې ده:

زړه ســـــفر لـــــه دې دنيـــــا
پـــه تحقيـــق دی پـــه رښـــتيا
کـــه څـــه زر کالـــه پـــايېږي

هــــم دې نـــــه ويـــــنم احيــــا
د خوشــال ژونـدون پــه خـداى دى
نـــــه شــــهباز ده نـــــه يحيــــا.

خوشـال د اسـلامي شـرعي لارښـوونو د يـوه پلـوي شـخص پـه توګه خپل مذهبي احساسات په څرګندو الفاظو، قصايدو تـه ورداخل کړي دي، وايي:

دا همـــــه واړه د شـــــرعې خــــد متګار دي
محتســـب، قاضـــي، مفتـــي، مــلا خطيـب
پــه جهـان کـې بـل رقيـب د شـرعې نـه شـته
کــه رقيـب دى يــو شـيطان يــې دى رقيـب
رنـــځ، زحمـــت دې خــداى ور نـــه کانــدي
خوشـــــــــــــــــــــــــــــاله!
ګنهـــه کـــړه دارو د شـــرعې پـــه طبيـــب.

خوشـال د اسـلامي شـرعې ترڅنـګ ګـڼ نـور نصـيحتونه او پندونه هم په خپلو قصيدو کې ځاى کړي او د پيغمبر حضرت محمد(ص) په ستاينه کې يې هم يوه (۱۹) بيتيزه قصيده ويلې ده. هغه د خپلو نصيحتونو په لړ کې وايي:

درتــه وښــيم کيميــا د ســعادت
لــه بــدانو ســره مــه کــوه صــحبت
د نمانځــه تــر قضــا ګرانــه دا قضــا ده
چــې قضــا شــي د څلــورو مصــلحت
چې جامه يې پاتې نه شي مرده شوی ته
خدايه ! ورکړې و خوشال هسې رحلت.

خان زموږ د پيغمبر حضرت محمد (ص) د ستاينې په باب وايي:

د خدای عرفان چې وشو په عرفان د محمد
پــاک دی محمــد پــاک دی ســبحان د محمــد
ډېــر خلــک پيــدا دي انبيــا کــه اوليــا دي
نـه شـته پـه خلقـت کـې پـه بـل شـان د محمـد
دا جهــان هغــه جهــان کــه واړه ســره يــو کــړې
لا تــر دا نــه لــوی دی بــل جهــان د محمــد.

د خوشال په بوللو کې د ګڼو افاقي مفاهيمو تر څنګ له خپلو زامنو بېزاري، ګڼ کورني مسايل، د ځان پېژندګلوي او ځينې

نور ذاتي مسايل هم ځای شوي دي، خو د خوشال د قصايدو درنه مانيزه برخه هماغه د ده او دده د ملګرو د سياسي، پوځي او ملي مبارزو نچوړ دی، چې ښېلا ښېلو قصيدو ته يې لاره پيدا کړې او په هغو کې انځور شوي دي.

ددې قصيدو له جملې څخه يوه هم (له پښتون نه ګيله) نومېږي، چې ټول (شپږ څلوېښت) بيته لري او په دې مطلع پيلېږي:

بيا له کومه راپيدا شو دا بهار
چې په هر لوري يې ملک کړ يو ګلزار

دا قصيده د دوديزو قصيدو په شان لومړی د طبيعت په ستاينه پيلېږي، بيا وروسته اصلي موضوعګانې راسپړي او د هغو څرګندونه کوي:

پښتنو زلميو بيا لاسونه سره کړل
لکه باز منګولې سرې کا په خپل ښکار
سپينې توري يې ګلګونې کړې په وينو
په اهار کې شګفته شو لاله زار
ايمل خان دريا خان دواړه مرګ يې مه وای
هېڅ تقصير دواړو، ونه کړ وار په وار

د خيبــر دره يــې ســره کړلــه پــه وينــو
پــه کړپــه يــې هــم روان کــړ دنــدو کــار.

خوشال په دې قصيده کې د خيبر په دره کې د تاترې د تاريخي جګړې، چې ځلوېښت زره مغول په کې تباه شول، انځور کښلی او همدارنګه د (کړپې) جګړه، چې پښتنو توريالیو په کې خپله اتلولي او مېړانه څرګنده کړه. دغه راز په دې قصيده کې د تاترې پر جنګ سربېره، د (دوابه)، (د نوښار د کوټ)، (ګنداب)، (خاپښ) او نورو جنګونو يادونه شوې او د هغو د اتلانو يادون په کې راغلی دی، دا قصيده په حقيقت کې يوه حماسه او وياړنه ده، چې خوشال پکې د خپل ولس او خپلو اتلانو د جنګونو يادونه او ستاينه کوي او ددې ستاينو ترڅنګ د پښتنو ځينو نيمګړتياوو ته د انتقاد په سترګه ګوري او د هغوی يادونه کوي:

اول جنــــګ د لـــوړې شـــا د تهتـــرو و
چــې ځلوېښــت زره مغــول شــول تــار پــه تــار
خوينــدې لونــه يــې پــه بنــد د پښــتنو شــوې
اس اوښـــان هاتيـــان ولجـــه کتـــار کتـــار
دويــم جنــګ ميرحســيني و پــه دو آب کــې

چــې يـــې وتښتېـــده ســـر لکـــه د مـــار
بيـــا لـــه پســـه د نوښـــار کـــوټ جنـــګ و
چــې مـــې وکـــېښ تـــر مغولـــو خپـــل خمـــار
بيا له پسه جسونت سنګه، شجاعت خان و
چــې ايمــل يــې پــه ګنــداب ويوســت د مــار
شــپږم جنګ مکرم خان شمشــېر خان دواړه
چې ايمــل کــړل پــه خــاپښ کــې تــار پــه تــار
چــې زمــا پــه يــاد دي لــوی جنګونــه دادي
د هلکــو پــه هــر لــوري نــه شــته شــمار.

پــه دې قصــيده کــې خوشــال د پښــتنو د اتلوليــو تــر څنــګ د اورنګزېب د مکر و فريب، ظلم او ستم انځور هم کښلی دی او وايي، چې له ډېر ظلم، ستم او خصومت څخه يې خپل پلار هم بنــدي کــړی و. خوشــال خــان پــه دې قصــيده کــې د پښــتنو نيمګړتياوو ته هم ګوتــه نيســي او د خلاصون لارې چارې هم پــه ګوته کوي:

په داهسې وخت چې وخت د نام و ننګ دی
دا بـــې ننګـــه پښـــتانه کـــا څـــه رفتـــار

پښتانه چې نور څه فکر کا ناپوه دي
بې د توري خلاصی نه شته په بل کار
تر مغولو پښتانه په توره ښه دي
که په پوهه پښتانه وای څه هوښیار
اولسونه چې سند وبله وکا
بادشاهان ورته سجود کاندي اختیار
همېشه به په جهان کې ژوندون نه وي
د خوشال خټک به پاتې شي یادګار.

خوشال د ټولنیزو او سیاسي مسایلو ترڅنګ د شعر په باب هم څو قصیدې لیکلې او دا چې شعر په کوم حالت کې و او کوم ته یې راورساوه، په دې باب یې څرګندونې کړې. لومړۍ قصیده یې (**۲۵**) بیتونه لري او د ځینو مطرح شاعرانو او د هغو د ادبي موقف یادونه هم په کې شوې ده:

په پښتو شعر چې ما علم بلند کړ
د خبرو ملک مې فتح په سمند کړ
مدعي د توري شپې اوراورکي و
د سهیل غوندې مې ځان باندې څرګند کړ

د میـرزا د پـوان مـې و مانـده پـه ګـوډي
مسـخره مـې ارزانـي خپشـکي زمنـد کـړ
د روپـزه مــې لــه مخزنــه ســره ونغــړ
پیر روښان مې یاوه ګوی سره مانند کړ
کـه دولـت و ، کـه واصـل و ، کـه دا نـور وو
پــه خبـرو مــې د هــر یــوه ریشــخند کــړ
قتلمـي مـې ورتـه سـازې کـړې د قنـدو
د اوربشـو پـه ډوډیـو چـې چا شـخوند کـړ
پــه تــازه تــازه مضــمون د پښــتو شــعر
پــه معنــی مــې د شـیراز او د خجنـد کـړ.

خوشال د شعر په باب په خپله دویمه قصیده کې، چې (۱۳۸) بیتونه لري، نه یوازې په پښتو شعر کې د خپل دریځ او خدمت په باب خبرې کوي، بلکې د هغې بلې قصیدې په شان د نورو شاعرانو د موقف او د نورو ژبو د شاعرانو یادونه هم کوي، دغه راز خوشـال پـه دې قصـیده کـې د شـعر د ماهیـت، تعریـف او ارزښتمندۍ په باب هم خورا تفصیلي څرګندونې کړې دي او دا قصیده په حقیقت کې د شعر پوهنې په برخه کې خپله د یوه لوی شاعر یو ښه تېزس او لارښود ګڼل کېږي. د شعر په برخه کې دا قصیده ځکه زیات ارزښت لري، چې خپله د یوه لوی شاعر او

یوه لوی ادبپوه او شعر پوه له خوا لیکل شوې او وړاندې شوې ده:

زه د شعر په کار هېڅ نه یم خوشال
ولې خدای مې کړ په غاړه دا مقال
نه په فکر نه په ذکر رابرسېر شي
ناګهان لکه اوره د پشکال
چې د شعر فکر ورشي په مجلس کې
نور عالم خلا هوس کا دی ملال
شعر کار د هر فاسق د فاجر نه دی
نه د هر یوه وړ ستر کي د کنګال
د هغه شاعر دانې وشه په ژبه
چې د شعر دردانې پلوري په مال.

که موږ د خوشال د قصیدو معنوي اړخونه تحلیل او تجزیه کړو، نو دا خبره به راته لا ښه څرګنده شي، چې دا قصیدې په حقیقت کې د مانا (کانونه) دي، چې ببلا ببل او رنګارنګ غمي په کې تر سترګو کېږي، د خوشال د قصایدو څېړنه خورا زیات کار، کتاب او کتابونه غواړي، پر یوه قصیده یې هم کېدی شي کتاب او کتابونه ولیکل شي، خو که په لنډیز سره د خوشال د

قصیدو مانیزو خواوو ته اشاره کوو، نو ویلای شو چې په دې قصیدو کې عرفاني، ټولنیز، سیاسي، پوځي، ذاتي، اروایي، دیني او نور رنګارنګ مسایل تحلیل شوي او مطرح شوي او لوستونکي ته یوه مثبته نتیجه په مخ کې ایښودل شوې ده. د خوشال د قلم او فکر قوت او مهارت په دې کې دی، چې ډېره لویه موضوع یې په ډېرو لنډو او کمو الفاظو کې خلاصه کړې او لوستونکي ته یې وړاندې کړې ده، یانې دا چې د موضوع کوچ او غور یې لوستونکي ته وړاندې کړي دي. خوشال ته لوی رب داسې یو لوی او خارق العاده استعداد ورکړی و، چې ((بحر یې په کوزه کې را ایسارولای شو)).

د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه

محمد اسمعیل یون د حاجي محمد خان زوی پر ۱۳۴۶ل کال، د لغمان ولایت د الینگار ولسوالۍ د نیازیو په یوې روښنفکرې کورنۍ کې زېږېدلی دی. لومړنۍ زده کړې یې د الینګار ولسوالۍ د سلینګار په لومړني ښوونځي کې سرته رسولي دي، تر هغه وروسته کابل ته راغلی او په خوشال خان لېسه کې شامل شو. پر ۱۳۶۶ل کال له نوموړې لېسې څخه په دویم نومره بریالی او پر ۱۳۶۷ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې محصل شو. پر ۱۳۷۰ل کال له نوموړې څانګې څخه اول نومره بریالی او پر همدې کال بېرته د پښتو څانګې د کدر غړی شو. پر ۱۳۸۵ل کال په نوموړې څانګه کې د ماسترۍ دوره پیل شوه، یون په ډېر ښه او بریالي ډول دا دوره پایته ورسوله.

محمد اسمعيل يون له ۱۳۷۰ ل کال څخه بيا تر ننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي تدريسي غړی او د(پوهندوی) علمي پوړۍ ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره، استاد يون د ((کابل پوهنتون))، ((هيلې)) او((شمشاد))مجلو د چلوونکي دنده هم په ښه ډول ترسره کړې ده. په پېښور کې د چاپېدونکې ((معارف)) مجلې کتونکی غړی هم و. همدارنګه ديو شمېر نورو چاپي خپرونو همکار هم پاتې شوی دی.

استاد يون پر ۱۳۸۱ ل کال، په جلال اباد کې بېړنۍ لويې جرګې ته د ختيزو ولايتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، د دې جرګې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرګې غړی، بيا د جرګې د غړو له خوا د بېړنۍ لويې جرګې دلومړي منشي په توګه انتخاب شو. استاد يون په دې جرګه کې تر خپل وروستي وسه خپل ملي او تاريخي مسوليت ادا کړ او د هېواد دښمنه عناصرو د توطيو مخه يې ونيوله.

تر دې جرګې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوين بهير پيل شو، نو استاد يون بيا د دې بهير لپاره د ختيزو ولايتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختيزو ولايتونو کې د اساسي قانون د لويې جرګې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له خوا ترسره شول. استاد يون د اساسي قانون د تصويب په لويه جرګه کې د نومړې جرګې د دارالانشا د غړي په توګه خپل فعال رول ادا

کړ. ټاکل شوې وه، استاد یون په ختیزو ولایتونو کې د افغانستان د جمهوري ریاست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لویو جنګسالارانو او ځینو تنظیمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملګرو ملتونو د زیات فشار له امله له کاره ګوښه شو. ملګرو ملتونو (UNAMA) استاد یون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تر دې لوړه دنده د روسپارو، خو استاد یون و نه منله او خپلې استادۍ ته یې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته یې د ځینو ملګرو په زیات ټینګار او غوښتنه، د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا په دفتر کې د فرهنګي چارو د ریاست دنده و منله او په کابل پوهنتون کې پر استادۍ سربېره لا تر اوسه دا دنده پر مخ وړي. استاد یون پر **۱۳۸۵** ل کال د افغانستان او پاکستان د امن ګډې جرګې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توګه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد یون د خپلو اکلیکوال په توګه په تېرو شلو کلونو کې ګڼ شمېر فرهنګي او ټولنیز خدمتونه ترسره کړي، په ګڼو چاپي، راډیویي او ټلویزیوني مرکو کې یې د واقعیتونو او حقایقو د ښکاره بیان له امله د خلکو په زړونو کې ځای نیولی دی. که څه هم ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي. د هغه ملي او

ګټورو نظریاتو ته هم غلط رنګ او تعبیر ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره یې زورواکي او د سیاسي ډلو ټپلو غړي او مشران دي، د استاد یون نظریات خپلو شخصي او تنظیمي ګټو ته خطر بولي، نو ځکه یې په ټینګه مخالفت کوي. زه ددې شاهد یم، هر کله چې یون کومه لیکنه او مرکه کړې، نو دده پر وړاندې یې مثبت او منفي غبرګونونه دواړه راپارولي دي، منفي غبرګونونه اکثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر کړکېچن سیاسي بهیر کې یې ډېرې نامشروع ګټې ترلاسه کړې او ځانونه یې مطرح کړي دي.

مثبت غبرګونونه اکثره د ولس د مشرانو، روښنفکرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو استاد یون په دغسې سختو اغزنو او تنګو شرایطو کې بیا هم خپل فرهنګي، سیاسي او ټولنیز کار ته دوام ورکوي.

دا اوسنی فرهنګي کار، چې تاسو یې اوس په مسلسل ډول ګورئ، دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېر یو نیم کال راهیسې پرې په منظم ډول کار شوی، او ډل شوي او دادی ستاسو مخې ته ایښودل کېږي، په داسې یو دولتي دفتر کې چې بوختیاوې په کې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنګي کار سرته رسول اسانه کار نه دی. استاد یون پر خپلو فرهنګي کارونو سربېره د ګڼو فرهنګي ټولنو د غړي، همکار

او موسس غړي په توګه هم خپل فرهنګي رول ادا کړی، په پېښور کې یې د دوو المان مېشتو فرهنګي ټولنو (دافغانستان دکلتوري ودې ټولنې) او(د پښتني فرهنګ د ودې پراختیا ټولنې) د همکار په توګه د بېلابېلو لیکوالو پـه لسګونو اثار، ایډیټ او چاپ کړي دي. دغه راز یې په سلګونو کورنیو مشاعرو، ادبي غونډو او سیمینارونو کې ونډه اخیستې ده، خپله یې هم پـه لسګونو مشاعرې، سیمینارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.

سربېره پر دې، په یو زیات شمېر، ملي او نړیوالو کنفرانسونو کې یې پـه ښـه ډول د خپـل هېـواد استازي کړې ده. دلتـه بـه یې د اثـارو یادونه وکړو:

اثار

الف- پنځوني:

کتاب نوم	څرنګوالی	چاپکال
• مټکور	لومړۍ شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• په اورونو کې سندرې	دویمه شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷

ب- راټولونې:

• هیلې	ګډه شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• نیمګړي ارمانونه	د حیران شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• د لوونو فصل	ګډه شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• د نازو انا یاد	د سیمینار د لیکنو ټولګه	دویم ۱۳۸۷

- د استاد الفت نثري کليات   د استاد الفت نثرونه   درېيم ۱۳۸۷
- سيند ونه هم مري   د اسحق ننګيال شعري منتخبات   دويم ۱۳۸۷

ج- ژباړنې:

- د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه
  دپوهنوال روستارتره کي اثر   دويم ۱۳۸۷
- .د افغانستان فرهنګي ميراثونو ته يوه کتنه
  د نينسي دوپرې اثر   دويم ۱۳۸۷
- په افغانستان کې د جګړې جنايتکارانو محاکمه
  د پوهنوال روستار تره کی اثر   دويم ۱۳۸۷

د - يونليکنې:

- د اماراتو سفر   د اماراتو يونليک   دويم ۱۳۸۷
- که يون دی يون دی   د اروپا يونليک   لومړی ۱۳۸۷
- دپښتاګون ترڅنډو   د امريکا يونليک   لومړی ۱۳۸۷

هـ- څېړنې او شننې:

- د محمد ګل خان مومند اند و ژوند ته يوه لنډه کتنه   دويم ۱۳۸۷
- استاد زيار د پښتني فرهنګ يو ځلاند ستوری   دويم ۱۳۸۷
- دکابل پوهنتون د ادبياتو پوهنځي پښتو کتابښود   دويم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنګ ته اوښتي زيانونه   دويم ۱۳۸۷
- د پښتو شعر هندسي جوړښت   شپږم ۱۳۸۷
- له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل   دويم ۱۳۸۷
- ساينسي پرمختياوې   دويم ۱۳۸۷
- بېړنۍ لويه جرګه ولسواکي او زورواکي   دويم ۱۳۸۷

- اندیال خوشال لومړی ۱۳۸۷
- هیله د خپلو سریزو په لمن کې لومړی ۱۳۸۷
- کلتوري یون لومړی ۱۳۸۷
- فرهنګي فقر لومړی ۱۳۸۷
- مرکه او مرکې لومړی ۱۳۸۷
- خوشال په خپل ایډیال لومړی ۱۳۸۷
- دکتابونو په وړمو کې لومړی ۱۳۸۷
- افغانستان په سیاسي کړلېچ کې لومړی ۱۳۸۷
- پښتو لیکنی سمون لومړی ۱۳۸۷
- اوسنۍ رسنۍ لومړی ۱۳۸۷
- که نړیوال ماته وخوري؟ لومړی ۱۳۸۷

خدای (ج) دې استاد یون ته ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم تاند لري، الله (ج) دې دی له هر ډول بدو بلاوو وژغوري، په فرهنګي کارو زیار کې ورته د نور زغم او اوسېلې هیله لرم.

په درناوي

وفاالرحمن وفا

کابل - افغانستان

xošāl pə xpəl idyāl

(Khushal is his own Ideal)

By:
M. Ismael yoon

ISBN 978-9936-500-25-9
9 789936 500259 >

د خپرونو لړ: (۲۶)